

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Katecheze jako uvedení
do mše
Očima jednoho evangelíka**

Tomáš Živný

Katedra: Katedra praktické teologie
Vedoucí práce: Ladislav Beneš, Dr.
Studijní program: (M6141) Teologie
Studijní obor: Evangelická teologie (jednooborová)

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem ***Katecheze jako uvedení do mše : Očima jednoho evangelíka*** napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne:

Tomáš Živný

Bibliografická citace

Katecheze jako uvedení do mše [rukopis] : *Očima jednoho evangelíka* : diplomová práce / Tomáš Živný ; vedoucí práce: Ladislav Beneš. -- Praha, 2012. -- 108 s.

Anotace

Katecheze jako uvedení do mše : Očima jednoho evangelíka

Ve své diplomové práci se zabývám vztahem mezi katechezí a mší, respektive tím, jak se v katolické církvi věřící seznamují s tím, co je (má být) středobodem jejich náboženského života. V první části této práce, která je teoretická, nejprve vysvětluji, co je to mše, jak se historicky vyvíjela, abych postupně došel k tomu, jaký obsah a jakou formu má dnes, poté se věnuji katechezi, jejíž historický vývoj mapuji rovněž, a jejímu místu mezi službami církve, nakonec se zmiňuji o těsném sepětí mezi katechezí a liturgií, kdy jedna v sobě nese dimenzi té druhé. Katecheze a mše mají společné také to, že obě jsou christocentrické, ale přitom antropologické ve svém zaměření na člověka. Ve druhé části své práce se pak věnuji praktické podobě uvádění do mše, které se uskutečňuje za pomoci katechetických pomůcek (katechismy, učebnice či omalovánky), jež analyzuji, poté se ještě zmiňuji o liturgickém zakotvení katecheze konvertitů a těch, kdo se připravují na první svaté přijímání.

Klíčová slova

katecheze
mše
iniciace
katechetika
liturgika

Summary

Catechesis as an introduction to the Mass: A Protestant's view

In my diploma thesis I address the relationship between catechesis and the Mass, namely how the believers of the Catholic Church are acquainted with what is (or is meant to be) the centerpiece of their religious life. In the first - theoretical - part of the paper I first explain what the Mass is and how it has evolved historically, which gradually leads me to the analysis of its present form and content. I then turn my attention to catechesis, whose historical development I outline as well, and to its place among the various services of the Church. I also mention the close connection between catechesis and liturgy, which both contain a dimension of the other. Another common feature of catechesis and the Mass is that they are both Christocentric, yet at the same time anthropological in their focus on man. In the second part of my thesis I deal with the practical form of introduction to the Mass, which takes place with the help of catechetical aids (catechisms, books or coloring books). I analyze these aids and then conclude with the mention of the liturgical basis of the catechesis of converts and of those who are preparing for their First Holy Communion.

Keywords

catechesis
Mass
initiation
Catechetics
liturgics

„Milovní, neprocházejte bez poušimnutí kolem mystéria!“

(svatý Jan Zlatoústý)

Poděkování

Na prvním místě se sluší poděkovat panu **Dr. Ladislavu Benešovi**, že se vedení této práce laskavě ujal, byť jsem ho kontaktoval „v hodině dvanácté“, jakož i za cennou pomoc a rady, které vedly ke vzniku této práce.

Největší poděkování však patří **Evangelické církvi a. v. v České republice**, neboť bez její štědré a často nezištné podpory bych nejenže nedošel až do této fáze studia, ale ani bych nebyl kdy na Fakultě vůbec studoval.

Poděkování patří též vzácnému příteli **Janu Popelářovi**, neboť bez jeho ochoty, rad a podpory by tato práce nemohla vzniknout, a kdyby přece, tak jen s nemalými obtížemi.

Dík patří rovněž slečně **Evě Špačkové**, převzácné to ženě, zato, že mi mnohdy sloužila jako „pokusný objekt katechetický“ a též za její nevšední péči, s níž vymalovala všechny omalovánky, které byly podklady pro tuto práci, kterou tak esteticky obohatila.

Své díky směřuji také ke **své rodině**, že mi po celé studium byla oporou a podporovala mne.

Obsah

Úvod.....	3
1. Po čem se ptáme.....	5
1.1. Objekt – mše svatá.....	5
1.1.1. Historická geneze pojmu mše, co do názvu a částečně i co do obsahu.....	6
1.1.2. Historický a proměny theologického chápání dění ve mši (svátost eucharistie).....	9
1.1.2.1. Písmo a eschatologická Nová smlouva.....	9
1.1.2.2. Justin Mučedník.....	11
1.1.2.3. Hippolit Římský.....	12
1.1.2.4. Východní otcové.....	14
1.1.2.5. Augustin.....	14
1.1.2.6. Středověk a spory o eucharistii.....	15
1.1.2.7. Tomáš Akvinský.....	16
1.1.2.8. Tridentský koncil.....	18
1.1.3. II. vatikánský koncil (a kolem něho) – současnost.....	19
1.1.4. Dnešní forma mše.....	22
1.1.4.1. Řád mše.....	22
1.1.4.2. Liturgický prostor a bohoslužebné náčiní pro mši...28	
1.1.4.3. Církevní rok.....	31
1.1.5. Shrnutí – význam mše pro katolíka	32
1.2. Katecheze – uvedení do mše.....	33
1.2.1. Pojem katecheze.....	33
1.2.2. Historický vývoj a proměny katecheze v dějinách.....	35
1.2.2.1. Starý zákon.....	35
1.2.2.2. Nový zákon.....	35
1.2.2.3. Didaché a její koncept.....	37
1.2.2.4. I tu Hippolit Římský.....	39
1.2.2.5. Svatý Augustin.....	42
1.2.2.6. Středověk.....	45
1.2.2.7. Novověk.....	47
1.2.2.8. Druhý vatikánský sněm.....	48
1.2.3. Dnešní pochopení katecheze.....	49
1.2.3.1. Katecheze jako jedna z funkcí církve – katecheze a evangelizace.....	50
1.2.3.2. Dvě katechetických momentů: Boží sebe-sdílení a lidská odpověď na něj.....	54
1.2.3.3. Katecheze a Boží slovo, potažmo Bible (a tradice)...56	
1.2.3.4. Katecheze a křesťanská náboženská zkušenost.....	57
1.2.3.5. Obsah katecheze.....	59

1.2.3.6. Shrnutí.....	61
1.2.4. Katechismus.....	62
1.2.4.1 Katechismus katolické církve.....	62
1.2.4.2. Místní katechismus (diecézní, oblastní či národní).....	63
1.2.5. Katecheze contra výuka náboženství.....	64
1.2.6. Shrnutí.....	67
1.3. Katecheze jako cesta ke křesťanské svátostné iniciaci čili iniciační katecheze.....	68
1.4. Závěrem.....	73
2. Jak to vypadá v praxi.....	74
2.1. Katecheze – co předává ohledně mše?.....	74
2.1.1. Nejmenší děti.....	74
2.1.2. Starší děti až mládež.....	78
2.1.2.1. Příručky k podobě mše.....	78
2.1.2.2. Výklad biblických čtení pro děti – bohoslužba slova s dětmi.....	82
2.1.2.3. Školní vyučování.....	83
2.1.2.4. Katechismy pro děti.....	89
2.1.2.5. Katechetická (a ekumenická?) poznámka.....	90
2.1.3. Dospělí.....	91
2.1.3.1. Universální katechismus.....	91
2.1.3.2. Lokální katechismus.....	92
2.1.3.2. Katechismus neoficiální.....	93
2.2. Liturgické obřady s katechetickým obsahem, jimiž se uvádí do mše.....	94
2.2.1. Nepokřtěný dospělý.....	95
2.2.2. Dítě – příprava na první svaté přijímání.....	97
3. Závěr.....	98
Seznam literatury.....	99
Seznam zkratk.....	102

Úvod

Každý evangelík, který se nikdy předtím nezúčastnil katolické mše, zůstal při první účasti na ní v němém údivu nad tím vším liturgickým děním, ať už zvláštním prostorem s oltářem a svícemi, netradičně oděnými duchovními, zvláštními gesty, která činili, nebo jiným způsobem čtení z Bible od zvláštního pultíku... Za tím vším stálo navíc vědomí, že „ti katolíci“ v tom všem vidí ještě hlubší a niternější obsah. Otázka povstala skoro sama: Co to vše znamená, proč to všechno?

Tato naše diplomová práce s názvem „*Katecheze jako uvedení do mše*“ se (vyna)snaží na otázku výše položenou odpovědět, zvláštním způsobem však, vždyť nese podtitul „*Očima jednoho evangelíka*“, a právě o to nám v této naší práci půjde, vyjádřit, ukázat a popsat, jak se na uvádění do dění tak složitého, ano hýřícího symboly, jakým je katolická mše, dívá (či může dívat) sice ze svých pozic, ale maximálně přejně evangelík.

V této své práci bychom se tedy rádi pokusili o nadkonfes(ij)ní přístup k tématu, vůbec totiž nechceme mši theologicky hodnotit, tím více bychom však chtěli ukázat, co mše znamená a co se při ní podle učení katolické církve děje a jaký smysl pak mají všechny věci kolem.

Jelikož by mše měla být středem a vrcholem křesťanského života každého katolíka, je každé uvádění do křesťanského života – každé křesťanské náboženské vyučování s cílem prohloubit víru čili katecheze – nakonec a také uváděním do tajů mše.

Nejprve se pokusíme postihnout teorii, tedy to, co je katecheze a co je mše, abychom posléze mohli ukázat, jak to spolu souvisí, následně se ještě pokusíme demonstrovat na několika praktických

případech, jak takové uvádění do mše může vypadat – materiál k tomu skýtají katechetické pomůcky a do jisté míry také liturgické knihy.

Poznámka o metodě jednotlivých kapitol

V teoretických kapitolách chceme postupovat metodou pokoncilní katolické teologie: nejprve chceme dát prostor pro naslouchání víry – *auditus fidei*, tedy pro důležitá historická uchopení a zpracování problému, jímž se zaobíráme, abychom naznačili jeho vývoj a nakonec tak dospěli k vlastnímu promýšlení víry – *intellectus fidei* pod vlivem oficiálních dokumentů katolické církve.¹

Vyskytne-li se v některé historické podkapitole dlouhá řecká nebo latinská citace, pak prosíme o shovívavost, neboť je to způsobeno tím, že jsme se daným místem v minulosti zvlášť zaobírali.

V praktické části pak usilujeme o zprostředkování obsahu katechetických pomůcek, jednak shrnutím toho, co uvádějí, jednak názornou ukázkou, jež dobře ukáže vedle obsahu i formu jeho podávání.

Předběžná poznámka jazyková

Slova teologie, anthropologie a ethika úmyslně píšeme archaickým pravopisem, protože máme zato, že řecké písmeno „θ“ musí ve slovním základu těchto slov zůstat zachováno.

Části některých slov, např. „(vyna)snaží se“, píšeme oproti zvyklostem v závorce, čímž chceme poukázat na možnou jazykovou hříčku – je možné větu číst s tím i bez toho, co je v závorce.

¹ Opora pro metodu: POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Hermeneutika mystéria : Struktury myšlení v dogmatické teologii*, Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, Praha, 2010².

1. Po čem se ptáme

Téma naší práce „*Katecheze jako uvedení do mše*“ si žádá nejdříve předběžně osvětlit, co katolík rozumí pod slovy, která v sobě název práce obsahuje. Začneme přitom od objektu, tedy od toho, do čeho má být uváděno, od mše svaté, abychom se dostali k subjektu, tedy k tomu, jakým prizmatem budeme uvádět, že tomu tak bude z hlediska katecheze.

1.1. Objekt – mše svatá

Pro katolickou² církev (a každého katolíka) má ustanovení mše svaté své zdůvodnění, svůj původ i počátek v jednání samotného Ježíše Krista, jenž přikázal svým učedníkům během svého posledního pobytu v Jeruzalémě, nedlouho před svou smrtí: „*A on vám ukáže upravenou velkou horní místnost; tam připravte večeři.*“³ Tento rozkaz Ježíše Krista chápe katolická církev jako rozkaz daný právě jí, proto je jakémukoli rozhodnutí církevní autority ve věci mše rozuměno jako starostlivé péči církve činěnou kvůli víře a ve víře v tajemství eucharistie a hluboké lásce k němu spolu s ohledem na kontinuitu církevní tradice, což však rozhodně neznamená, že by nemohlo docházet (a také nedocházelo) v průběhu času k některým změnám.⁴

My se v následující kapitole pokusíme ukázat, co mše pro katolíka znamená z různých stran: co do pojmu, theologického chápání dění, jež se při ní odehrává, jakož i její podoby samotné.

² Z logiky věci vyplývá, že pod termínem „katolická“ se, pokud mluvíme o mši, skrývá především ta část „katolické církve“, která užívá „západní (povětšinou římský) ritus“, není-li z (kon)textu patrné něco jiného.

³ Lukáš 22,12.

⁴ *Všeobecné pokyny k Římskému misálu, Úvod 1*, in: *Český misál*, Česká liturgická komise, Praha, 1983, str. 13.

1.1.1. Historická geneze pojmu mše, co do názvu a částečně i co do obsahu

Ve staré církvi nebylo slovo „mše“ ještě známo a používalo se namísto něho řeckého slova „liturgie“ – „λειτουργια“ (od slovesa „λειτουργεω“), máme tu přitom co činit se slovem podivuhodně podvojným či dvojakým, jehož slovní základ je odvozen ze dvou členů: „ληιτος“ – „(do)týkající (!) se lidu“ a „εργον“ – „skutky, činy nebo jednání“, jde tudíž jak o „skutky lidu“, tak i o „skutky pro lid“, pročez tato podvojnost zůstává v křesťanské „bohoslužbě“ napořád přítomna a problémy nastávají tehdy, když jeden z prvků převáží.⁵ V antické (předkřesťanské) řečtině označovalo slovo „λειτουργια“ obecně jakoukoli „veřejnou službu či funkci“, třeba „veřejné stravování v městských čtvrtích“, anebo „organizování atletických závodů“, termín „liturg“ – „λειτουργος“ potom označoval všeobecně „každého pracovníka nebo služebníka“. V řeči Septuaginty nabyl pojem „liturgie“ speciálního významu, neboť se z něj stal *terminus technicus*, jímž se označovala „kněžská služba“, tedy „kult“. V novozákonní řečtině si termín buď zachoval speciální význam, který přešel ze Septuaginty (Například u Lukáše 1,32: „*Jakmile skončily dny jeho služby, odešel domů.*“), anebo nabyl významu nového – „zbožné chování, jednání či počínání“, tak Skutky 13,2, „**ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝΤΩΝ ΔΕ ΑΥΤΩΝ ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΚΑΙ ΝΗΣΤΕΥΟΝΤΩΝ ΕΪΠΕ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟ ἅγιον· – Když zbožně jednali⁶ Pánu a postili se, řekl Duch svatý...“ nebo Filipským 2,30, „*ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρὸς με λειτουργία* – *aby doplnil to, v čem vy jste mi **zbožně posloužit** nemohli*“. „Liturgie“**

⁵ Také FILIPI, Pavel, Pozvání k oslavě : evangelická liturgika, Kalich, Praha, 2011, str. 27, kde se upozorňuje na ještě jedno důležité ekvivalentní slovo - **bohoslužba**: „*A stejné je to i v českém výrazu bohoslužba: je to služba Boha, nebo služba Bohu?*“

⁶ ČEP překládá přímo: „*Konali bohoslužbu...*“

ve smyslu „bohoslužba“ se prvně objevuje až v První epištole Klementově, kde se také zachová ona vnitřní podvojnost termínu, když se „liturgie“ chápe jednak jako úkol celého křesťanského společenství, „*Εκαστος υμων, αδελφοι, εν ιδιω ταγματι ευχαριστητω θεω εν αγαθη συνειδησει υπαρχων, μη παρεκβαινων τον ωρισμενον της λειτουργιας αυτου κανονα, εν σεμνοτητι. – Každý z nás, bratří, počínej si na svém místě bohulibě, uchovávej dobré svědomí a nepřestupuj stanovenou mez své **služby**, vše v počestnosti...⁷*“, jednak jako zvláštní služba církevní hierarchie (biskupů nebo kněží), „*εαν κοιμηθωσιν, διαδεξωνται ετεροι δεδοκιμασμενοι ανδρες την λειτουργιαν αυτων. (...) τουτους ου δικαιως νομιζομεν αποβαλλεσθαι της λειτουργιας. – Zesnou-li (předchozí služebníci církve), aby jejich úřad přejali jiní vyzkoušení mužové (...) ty svrhovati s **úřadu** je podle našeho mínění nespravedlivé...⁸*“. Výše uvedené porozumění pojmu se postupem času prosadilo a upevnilo, takže později znamenala „liturgie“ vždy již tolik, co „služba duchovních“ – „kléru“.⁹

Vedle slova „liturgie“ se dlouho užívaly (vlastně užívají doposud) paralelně i termíny jiné (často dobře biblické): „lámání chleba“, „večeře Páně“ atp., zvláště však „eucharistie (díků-vzdání)“¹⁰. Všechny pojmy uvedené výše totiž mnohem více odkazující ke Kristovu původnímu jednání.

„Liturgie“ zvláště ve významu „eucharistie“ pak postupem času stále více nabývala významu „(mešní) oběť“.

⁷ První list Klementův 41,1, řecký (a latinský) text in: PG 1,290; český překlad in: VARCL, Ladislav, DRÁPAL, Dan, SOKOL, Jan, *Spisy apoštolských otců*, Kalich, Praha, 1986, str. 100.

⁸ První list Klementův 44,3-4 (výběr), PG 1,298-299; český překlad: *Spisy apoštolských otců*, op. cit., str. 102.

⁹ Heslo „Liturgie I“, in: TRE 21, Walter de Gruyter, Berlin & New York, 1991, str. 358-359.

¹⁰ lámání chleba – Mt 26,26, Mk 14,22, Lk 22,19, Lk 24,30.35, Sk 20,11, Sk 27,35, večeře Páně – 1 Kor 11,20, **eucharistie** – 1 Kor 14,16, Ef 5,4, Zj 7,12.

Označení „liturgie“ jako „mše“¹¹ je až záležitostí středověku na křesťanském západě. Slovo „mše“ pochází, jak je (vše)obecně známo, od latinského slova „missa“, což je femininum od „missus“, které je participiem perfekta pasiva od slovesa „mitto“ (stupnice: *mittere*, *misi*, *missum*), přičemž má tyto obecné významy: „posílati“ a „poslati“, speciálně se pak užívá o „zaslání vzkazu, zprávy či dotazu“ nebo o „zaslání daru“ neb o „věnování knihy“, jde také o „vyslání“, „seslání“, někdy dokonce až o „metání (blesků)“, posledním okruhem významů je „pouštětí“, „vypouštětí“, „propouštětí“ a „rozpouštětí“¹². Adjektivum „missus“ znamená především „poslání“, „missa“ původně prosté „propuštění“.¹³ Tak to dobře odpovídalo i středověké (a později tridentské mši), na konec jejíhož řádu se dostalo latinské propouštěcí zvolání (jáhna): „*Ite, missa est!*“¹⁴ Jež se dá přeložit různě, nejpřesněji (ale zcela netradičně) as: „*Jděte, je (tu) propuštění!*“ Napořád je však v tomto propuštění obsaženo také jasné poslání, s nímž má člověk do světa vyjít.

V této kapitole jsme ukázali, že pojem „mše“ sice pochází až z křesťanského středověku, ale přitom je plně ekvivalentním k starou církvi používanému pojmu „liturgie“, jež se na křesťanském východě používá dodnes. Pokud jde o to, jakou činnost pojmy „liturgie“ a „mše“

¹¹ Po celý středověk se vyskytovala pojmová rozkolísanost – je „mše“ synonymem k pojmu „liturgie“, anebo ne? Pořádek do věci vnesl až 2. vatikánský koncil, který ve svých dokumentech tyto pojmy opětovně (po staletích) znovu-užívá jako pojmy synonymní.

¹² mši tak lze vidět v souhrnu jako obecné poslání, šířit Bohem předanou „dobrou-zprávu“, to je ono „evangelium“ - „ευ-αγγελιον“, zároveň jde o vyslání lidských modliteb k Bohu, jakožto jejich adresátu, konkrétně pak také jako seslání nadpřirozených darů eucharistii (V eucharistických modlitbách se ozývá prosba o seslání Ducha svatého na přinesené dary, aby je posvětil a proměnil.), nakonec pak jde o propuštění lidu do světa, kde má aktivně hlásat seslanou zvěst.

¹³ Hesla: „missa“, „missus“, „mitto“, in: PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef, *Latinsko-český slovník : L – Z*, SPN, Praha, 1955¹⁷.

¹⁴ Pro ilustraci: STRÍŽ, Antonín (překlad), *Římský misál : z ustanovení posvátného Sněmu tridentského obnovený...*, Vyšehrad, Praha, 1945, str. 45 – *Postcommunio*.

označují, došli jsme k tomu, že pojem je specificky podvojný, jde o takové zvláštní jednání kléru, spolu s celým křesťanským lidem (!), které je na symbolické rovině vždy zároveň připomínkou jednání Kristova a na rovině theologické Kristovým jednáním přímo, jak o tom jasně svědčí ostatní pojmy (za)užívané pro toto konání, jež byly do pojmu „liturgie“, jakožto pojmu sběrného, postupem času vtaženy, například „eucharistie“.

Protože již známe jednání, které pojem „mše“ označuje, můžeme se pustit do bližšího prozkoumání tohoto jednání a jeho theologického významu.

1.1.2. Historický a proměny theologického chápání dění ve mši (svátost eucharistie)

Nejprve se pokusíme stručně ukázat, jak se v průběhu církevních dějin postupně vyvíjelo porozumění tomu, co se děje ve mši – mešnímu tajemství – jak liturgická forma mnohdy vyjadřovala obsah. Začneme tak, že vyjdeme od Písma svatého, abychom prošli důležité prameny z období patristiky, posléz ze scholastického období, zde zejména dílo Tomáše Akvinského, a nakonec abychom došli k 2. vatikánskému koncilu a dění kolem něj.

1.1.2.1. Písmo a eschatologická Nová smlouva

Středobodem zvěsti Bible, z níž čerpá nauka o eucharistii, na níž zase stojí celá mše, je docela jednoznačně líčení o Ježíšově poslední večeři s kruhem jeho učedníků¹⁵. Původních Ježíšových slov se sice nelze dobrat historickou rekonstrukcí (všechny textové varianty jsou již ovlivněny pozdější liturgickou praxí církve), přece však jsme s to rozpo-

¹⁵ Známe čtyři texty, které zachycují tuto událost: 1Kor 11,23-26 (většinou považován za nejstarší textovou variantu, přitom jde již o text jednoznačně liturgický), Lk 22,15-20, Mk 14,22-25 a Mt 26,26-29.

nat vlastní Ježíšův úmysl ohledně významu. Jisté je, že si Ježíš shromáždil po vzoru praotců Izraele své učedníky k hostině na rozloučenou před svou smrtí¹⁶, aby na této hostině shrnul své (celo)životní dílo a vztáhl ho s požehnáním na své učedníky – jde tak vlastně o závěť, odkaz, jenž má platit do budoucnosti. Samotná večeře se nejspíše konala den před židovským paschálním hodem, hodem beránka, navazujíc naň v základních rysech. Co bylo nové, je to, že Ježíš docela přeznačil původní závěrečný obřad a dodal mu tak nový obsah: Žehnací modlitbu otce rodiny Ježíš změnil v modlitbu děkovnou, jež jeho samotného zjevuje jakožto Prostředníka nové smlouvy. Následně Ježíš lámal a rozdával svým učedníkům chléb jako „své tělo“, jež za ně (za jejich spásu) bude vydáno, a po večeři podával také kalich požehnání jako „svou krev“, která bude prolita, tímto svým konáním založil Ježíš novou smlouvu s Bohem. Na Ježíšovu památku se pak mají konat oba eucharistické akty, obětování chleba i obětování vína, což sám učinil, neboť je to znamením zástupného obětování Ježíšova vlastního života k uskutečnění Boží vlády.¹⁷

Památka Ježíšovy poslední večeře nejdříve měla i její původní schéma (podobu): slovo o chlebu a jeho rozdělení – slavnostní hostina – slovo o kalichu a jeho podávání, již velmi brzy se však hostina předsunula vlastnímu eucharistickému dění, aby nakonec byla úplně vypuštěna, jelikož mnohdy působila sváry a spory kvůli sociálním rozdílům mezi jejími účastníky¹⁸. Shromáždění, která se konala zvláště

¹⁶ Srov. Gn 27. kapitola o loučení Izáka.

¹⁷ MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Dogmatika pro studium i pastoraci, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2010, str. 699-700* a FILIPI, Pavel, *Hostina chudých, Kalich, Praha, 1991, str. 9-26.*

¹⁸ Tak kritika apoštola Pavla v 1Kor 11,20-22: „*Když vy se však shromažďujete, není to už společenství večeře Páně: každý se dá hned do své večeře, a jeden má hlad (...) pohrdáte církví Boží a chcete zahanbit ty, kteří nic nemají?*“

o nedělích (den po sobotě, první den v týdnu), byla rovněž provázána hlásáním evangelia a modlitbami¹⁹ a rovněž tak i zpěvem²⁰.

1.1.2.2. Justin Mučedník

Kolem poloviny 2. století máme jasnou zprávu o podobě i chápání eucharistie u Justina Martyra (umírá kolem roku 165 po Kr.), pročež stěžejní místo, které stojí zato odcitovat, nalzáme v jeho 1. apologii 65-67:

„Za všechno to, co se nám dostalo, dobrořečíme Učiniteli/Stvořiteli (ευλογεν το Ποιητην) všeho (toho) skrze Syna jeho, Ježíše Krista, a skrze Ducha svatého a v po slunci nazývaném dni (και τη του ηλιου λεγομενη ημερα) se shromažďují na jednom místě všichni, kdo bydlí ve městě nebo na venkově, a předčítají se vzpomínkové spisy (απομνευματα) na apoštolů nebo spisy proroků, nakolik stačí čas. Když předčítatel ustane, předsedající (προεστως) slovem napomene a povzbudí k napo-dobování (μιμησεως ποιειται) tohoto (těchto slov). Načež všichni povsta-neme, a vysíláme modlitby (ευχας πεμπομεν) (...) Když se skončí naše modlitby, chléb je přinesen a víno i voda. Předsedající pronese modlitby a díkyvdání (ευχαριστιας), pakliže je toho mocen, a lid je po-tvrdí, řka: 'Amen!'. A darované i rozdělené, nad nímž bylo proneseno požehnání (απο των εθχαρισθητεντων), dává se každému, a těm, kdo nejsou přítomni, skrze jáhny se posílá (δια των διακωνων πεμπεται)...“²¹

U Justina již je tedy jasně patrné schéma, dle něhož eucharistie probíhá:

- dobrořečení spolu s docela jasnou trojiční formulí (!) konané v neděli na jednom místě,
- předčítání (z apoštolů: evangelia a listy) a někdy i z proroků (Starý zákon), přičemž novozákonní čtení měla přednost,
- napomenutí, vlastně kázání, které mělo také as významnou funkci katechetickou

¹⁹ Sk 2,42: „Vytrvale poslouchali učení apoštolů, byli spolu, lámali chléb a modlili se.“

²⁰ Ef 5,19: „Plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalo zpěvy a duchovní písně.“

²¹ Justin Mučedník, *Apologia prima pro christianis ad Antonium pium* 67, in: PG 6,430.

- modlitby shromáždění a po nich shrnující závěrečná modlitba předsedajícího,
- společné „Amen!“ lidu jako odpověď na všechny přednesené modlitby,
- přinášení darů (chleba, vína a vody),
- pronášení požehnání nad přinesenými dary,
- přijímání,
- donášení posvěcených a požehnaných darů nepřítomným.

Eucharistie je pro Justina duchovní obětí (*hostia spiritualis*) církve a do této jediné oběti Kristovy jsou všechny ostatní oběti zahrnuty a v ní překonány.²² Proto má u Justina eucharistie též silně sociální aspekt.

1.1.2.3. Hippolit Římský

Na začátku 3. století traduje Hippolit Římský vzorovou eucharistickou modlitbu, coby přehled praxe předchozích staletí:

„(...) Pán s vámi. Všichni řeknou: I s duchem tvým. Vzhůru srdce. Máme je u Pána. Vzdávejme díky Pánu. Je to důstojné a spravedlivé.²³ A pak takto pokračuje: Vzdáváme Ti díky, Bože, skrze tvého milovaného Syna Ježíše Krista, kterého jsi poslal, když se naplnil čas, (jako) Spasitele a Vykupitele, Posla Tvé vůle (Iz 9,5 LXX). On je Tvé Slovo Neoddělitelné, skrze něj si všechno stvořil. A jak se ti zalíbilo, poslal jsi ho z nebe v lůno Panny. Byl počat, vtělil se a zjevil se jako Tvůj Syn narodil se z Ducha a Panny²⁴ Naplnil Tvou vůli a získal Ti svatý lid, ve svém utrpení rozepjal ruce, aby od utrpení vysvobodil ty, kteří v Tebe uvěřili. Když se dobrovolně vydával utrpení, aby zrušil smrt, rozlomil ďáblova pouta a pošlapal peklo, aby osvítil spravedlivé, stanovil hranice (terminum figat – pravého učení, mezi církví a peklem) a zjevil uskříšení, vzal chléb, vzdal Ti díky a řekl: Vezměte a jezte, toto je mé tělo, které se za vás láme (Lk 22,19). Podobně (vzal) i kalich a řekl: Toto je má krev, která se za vás vylévá. Když toto činíte, činite to na mou

²² MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Dogmatika pro studium i pastorači*, op. cit., str. 702.

²³ Tento úvodní dialog pak přebírají ostatní eucharistické modlitby (anafory).

²⁴ Tak původní tradice obsažená v Římském vyznání (*Symbolum Romanum*): „*Et in Christum Jesum filium eius unicum (...) qui natus est de spiritu sancto et Maria virgine...*“

památku (Lk 22,20 a 1Kor 11,25). Pamatujeme tedy²⁵ na jeho smrt a vzkříšení a přinášíme²⁶ Ti chléb a kalich. Vzdáváme ti díky, že jsi nás učinil hodnými stát před Tvou tváří a Tobě sloužit. Prosíme, sešli svého svatého Ducha na oběť svaté církve. Ty, jenž shromažďuješ, dej těm, kteří se účastní svatých (tajemství), plnost Ducha svatého k upevnění víry v pravdu, abychom Tě chválili a oslavovali skrze Tvého Syna, Ježíše Krista. Skrze něj (Ti) patří sláva a čest, Otci i Synu s duchem svatým v Tvé svaté církvi, nyní i na věky věků. Amen.²⁷

Dlouhá citace jasně ukazuje, že eucharistická modlitba Hippolitova má již klasickou západní strukturu, kterou si mše zachovává dodnes²⁸:

- úvodní dialog,
- počáteční díkuvzdání,
- připomínka dějin spásy, skutků Ježíše Krista,
- slova ustanovení,
- epikleze, prosba o seslání Ducha svatého.

Tehdy bylo ještě možné, aby se biskup modlil také vlastními slovy.²⁹ Hodno povšimnutí je to, že celá anafora³⁰ má zřetelně trinitární strukturu (k Otci skrze Syna v Duchu svatém), Ježíš Kristus je tu zřetelně chápán jako velekněz a prostředník spásy. Reálně se též připomínají dějiny spásy, mocné Boží skutky v Ježíši Kristu, kdy se v této oběti spojené s Ježíšovou sebe-obětí Otci v Duchu, uskutečňuje vztah a spojení církve s její Hlavou, Kristem.

²⁵ *Memores.*

²⁶ *Offerimus.*

²⁷ Hippolit Římský, *Apoštolská tradice 4. (O obětování)*, in: Hippolit Římský, ČEMUS, Richard (překlad), *Apoštolská tradice*, Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Olomouc, 2000, str. 20n, poznámky pod čarou, nakolik byli převzaty z knihy, jsou obsaženy přímo v citaci v závorkách.

²⁸ Srov. *II. eucharistická modlitba v Římském misálu.*

²⁹ Hippolit Římský, *Apoštolská tradice*, op. cit., str. 14.

³⁰ Od „ανα-φερειν“, což znamená „přinášet“.

1.1.2.4 Východní otcové

V zásadě lze rozlišit mezi dvěma typy argumentace³¹: alexandrijským (Klement a Origenes: novo-platónská participace svátostných způsobů na Kristově tělu a krvi) a antiochijským (Jan Zlatoústý: Kristus a způsoby se k sobě mají jako vzor k obrazu, typ k anti-typu). Pro chápání eucharistie na křesťanském východě měly totiž rozhodující vliv christologické spory, neboť se hypostatická unie (jednota osoby) obou Kristových přirozeností (Božství a lidství) paralelně aplikovala při pokusech vysvětlit svátostnou jednotu chleba a vína s Kristovým tělem a Kristovou krví, ovšem tvorba těchto paralel může snadno dojít na scesti, protože hypostatická unie neodpovídá unii sakramentální (svátostné jednotě, protože v ní jde o jednotu konkrétní způsoby s celým Kristem – s Kristovým Božstvím i lidstvím).³²

1.1.2.5. Augustin³³

Augustin vyznával Kristovu reálnou přítomnost v eucharistii, když dobře novoplatónsky rozlišoval mezi vzorem (*res*) a obrazem (*signum*): Svátosti (*sacramentum*) samotné pak rozuměl jako *signu* dějinné skutečnosti Krista (*res*). Tento „symbolismus“ je důležitý v tom, že pro skutečné vnitřní a duchovní, netoliko vnější, přijetí Krista a jím dosažené spásy jsou zapotřebí osobní víra a láska, tedy stav pravověrnosti neboli příslušnosti ke katolické církvi a ospravedlnění.

Pro Augustina měla eucharistie rovněž hlubokou dimenzi eklesiologickou, neboť v ní přijímáme společenství jednak s Kristem – Hlavou církve, jednak s jejími úděly – jednotlivými věřícími, tedy s celou

³¹ Paralela ke dvěma tehdejšími christologickým školám.

³² Více v: MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Dogmatika pro studium i pastoraci*, op. cit., str. 703-705 a KUNETKA, František, *Liturgika : úvod do liturgie svátostí*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2001, str. 83-88.

³³ *Ibid.*, str. 707n.

církvi, poněvadž se právě v eucharistii toto Kristovo tělo – církev – ustavuje.

Augustin rozvinul též výklad o obětním charakteru eucharistie: Formální aspekty vyvozuje z osobního aktu sebe-vydání člověka Bohu v lásce; vnitřní obětní smýšlení se pak ukazuje ve vnějším obětním jednání (*sacramentum*). Církev tak koná v eucharistii památku (*memoria*) Kristovy oběti, přičemž zároveň obětuje sama sebe v Kristově oběti Otci.

1.1.2.6. Středověk a spory o eucharistii³⁴

Augustinovo symbolické pojetí se však po pádu Říma díky průniku germánského myšlení dostalo při styku s ním do potíží, buď byl totiž „reálný symbol“ nadále chápán pouze jako „symbol“, anebo zase až „extrémně realisticky“. Tuto situaci dobře ukazuje tzv. první eucharistický spor z 9. století po Kr. a zvláště pak spor druhý, jenž se rozhořel ve století 11.

Nešťastnou roli v celém sporu byl nucen sehrát Berengar z Tours (+ 1088), který popřel reálnou přítomnost Krista v eucharistii a eucharistické proměňování, vždyť jinak by muselo být Kristovo oslavené tělo sneseno z nebes a roztrháno na kousíčky, mělo-li by však přeci jen docházet k proměňování, octly by se akcidenty³⁵ eucharistických způsob bez svých subjektů (substancí, na něž by mohly přiléhat), jelikož by přirozeně nemohly inherovat na Ježíšově těle a krvi.

Církev se proti Berengarově nauce ostře ohradila a v rámci této reakce církve došlo k vytvoření a schválení nauky o trans-substanciaci (pře-podstatnění), IV. Lateránský koncil pak mluví docela jasnou řečí:

³⁴ *Ibid.*, str. 708nn, odtud je rovněž převzata závěrečná citace IV. Lateránského koncilu.

³⁵ „*Akcidens*“ jakožto „případek“ nemůže být sám o sobě, nýbrž vždy na nějaké „substanci“.

„Existuje universální církev (...) Ježíš Kristus je v ní sám knězem a zároveň obětí. Jeho tělo a krev jsou pravdivě obsaženy (*veraciter continentur*) ve svátosti oltářní a pod způsoby chleba a vína poté, co je Boží mocí co do podstaty proměněn (*transsubstantiatis*) chléb v tělo a víno v krev. Abychom z jeho přijali, co on přijal z našeho za své, a aby se tak dovršilo tajemství jednoty (*mysterium unitatis*). (DH 802)“

1.1.2.7. Tomáš Akvinský

Tomáš uvádí své chápání eucharistie ve třetím svazku svého monumentálního díla *Theologická summa*, kde se zároveň věnuje christologii a svátostem obecně i speciálně.

Eucharistie je mu svátostí – duchovním pokrmem, a to pokrmem jediným, jenž se však skládá z více částí (chléb a víno), jako jednu svátost tento pokrm ostatně ustanovil sám Kristus. Eucharistie je dovršením duchovního života, a lze ji tedy přijímat až po křtu, do té doby ji lze přijímat pouze v touze (chtít jí být účasten)³⁶. Látkou této svátosti jsou chléb a víno.³⁷ Pokud jde o reálnou přítomnost Krista ve svátosti, říká Tomáš krásně: „Musí se říci, že nelze pojmouti smyslem, že je v této svátosti pravé Kristo tělo a krev; nýbrž pouze věrou, která stojí na autoritě Boží!“³⁸ Kristovo tělo nemůže být ve svátosti přítomno jinak, než tak, že se promění (*transsubstanciace* – *přepodstatnění*) jiná substance (chleba nebo víno)³⁹, přičemž původní substance se ani nerozpustí, ani „neznicuje“.⁴⁰ Ve svátosti však i nadále zůstávají akcidenty chleba a vína, což je zřejmo i pouhým pohledem⁴¹,

³⁶ *STh III, q. 73, a.3*, in: AKVINSKÝ, Tomáš, *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského třetí část*, Krystal OP, Olomouc, 1937, str. 724.

³⁷ *STh III, q. 74, a. 1, ibid.*, str. 730.

³⁸ *STh III, q. 75, a. 1, ibid.*, str. 742, latinsky: „*Respondeo dicendum quod verum corpus Christi et sanguinem esse in hoc sacramento, non sensu deprehendi potest, sed sola fide, quae auctoritati divinae innititur.*“ (Dle Vydání *Theologické summy* na stránkách Krystalu OP [online] URL: <http://krystal.op.cz/sth/settings.php> [15. března 2012]).

³⁹ *STh III, q. 75, a. 2, ibid.*, str. 744.

⁴⁰ Kristovo ustanovení, „*Toto jest...*“ nepřipouští ani jednu z variant, tak *STh III, q. 75, a.3, Ibid.*, str. 746.

⁴¹ *STh III, q. 75, a. 5, ibid.*, str. 749.

okamžik, kdy dochází k vlastní transsubstanci, sice nelze přesně stanovit, a přece se tato děje v jediném okamžiku. „Musí se říci, že jest naprosto nutné vyznávat (...), že je celý Kristus v této svátosti...“⁴² a to jak v celé svátosti, tak v obou způsobách zároveň, tak i pod jednou každou z nich.⁴³ Jelikož je v eucharistii přítomen Ježíš Kristus, působí tato svátost Boží milost, odpuštění časných i věčných hříchů, a dává věčný život.⁴⁴ Co se obětního charakteru mše týče, míní Akvinský, že jde o znovu-zpřítomnění golgotské oběti: „Slavení této svátosti (je) obětováním Krista. (...) Jest jakýsi obraz, znázorňující utrpení Páně, které je pravé obětování. Pročež praví Ambrož, K listu Žid.: 'V Kristu byla jednou podána oběť věčné spasitelné moci. (...) Zda neobětujeme po všechny dny na připomínku jeho smrti?'“⁴⁵

V rámci katechetického uvádění do mše hrály (a možná i dnes hrají) převýznamnou roli Tomášovy hymny složené jako mešní písně k oslavě eucharistie, jsou to písně *Adoro te devote* (*Klaním se ti vroucně*), *Pange, lingua* (*Chvalte, ústa*) a *Sacris solemnis* (*K svátku tajemnému*), z nichž každá umě shrnuje pro laiky to, co Akvinský napsal pro theology a vzdělané kleriky ve své *Summě*.⁴⁶

⁴² *STh III, q. 76, a. 1, ibid.*, str. 760, latinsky: „*Dicendum quod omnino necesse est confiteri (...) quod totus Christus sit in hoc sacramento.*“ (Dle Vydání *Theologické summy* na stránkách Krystalu OP [online] URL: <http://krystal.op.cz/sth/settings.php> [15. března 2012]).

⁴³ *STh III, q. 76, a. 1-3, ibid.*, str. 760nn.

⁴⁴ *STh III, q. 79, Ibid.*, str. 801-813.

⁴⁵ *STh III, q. 83, a. 1, ibid.*, str. 859, latinsky: „*Celebratio huius sacramenti dicitur Christi immolatio. (...) imago est quaedam repraesentativa passionis Christi, quae est vera immolatio. Unde Ambrosius dicit, super epistolam ad Heb., in Christo semel oblata est hostia ad salutem sempiternam potens. (...) Nonne per singulos dies offerimus ad recordationem mortis eius?*“ (Dle Vydání *Theologické summy* na stránkách Krystalu OP [online] URL: <http://krystal.op.cz/sth/settings.php> [15. března 2012]).

⁴⁶ Písně jsou obsaženy (dle pořadí v textu) pod čísly „712“, „704 (česky) a 705 (latinsky)“ a „710“ in: *Kancionál : Společný zpěvník českých a moravských diecézí*, Zvon, Praha, 1990, str. 424n.409-412.420n. Pro ilustraci dobře poslouží úryvek z písně *Adoro te devote*: „1. Klaním se ti vroucně, skrytý Bože náš, jenž tu ve svátosti sebe ukrýváš. (...) 2. Zrakem, hmatem chutí, tebe nevnímám a jen sluchem svým Tě jistě poznávám. (...) 3. Na kříži jsi tajil jenom Božství své, zde je

1.1.2.8. Tridentský koncil

Tridentský koncil nenabídl žádnou novou koncepci nauky církve o mši, tím ostřeji se však vymezil vůči eucharistickým naukám reformátorů.

Zásadním dokumentem tohoto koncilu pro eucharistickou nauku je *Dekret o nejsvětější eucharistii* a jeho *Kánony - Decretum (Canones) de ss. Eucharistia*:⁴⁷

První kánon odmítá Zwingliho symbolismus, když říká: „*Ve svátosti nejsvětější eucharistie je (contineri) opravdu (vere), reálně (realiter) a podstatně (substantialiter) Tělo a Krev jedno s duší a Božstvím (anima et divinitate) Pána našeho Ježíše Krista, a tudíž celý Kristus.*“⁴⁸ Druhý kánon se pak obrací proti konsubstanciaci, impanaci či remanaci⁴⁹, tedy proti všem naukám, jež mají zato, že ve svátosti nějakým způsobem zůstávají přítomny substance svátostných způsob, poté je opětovně potvrzena nauka o transsubstanciaci. Ve třetím kánonu se nanovo stanoví, že jak v celé eucharistii, tak pod jednou každou její způsobou zvlášť je přítomen celý Kristus. Čtvrtý kánon odmítá Lutherovo učení o tom, že Kristus je přítomen toliko při užívání svátosti. Kánon pátý odmítá tvrzení, že z eucharistie nevychází jiná dobra než odpuštění hříchů. Šestý kánon stanoví, že eucharistickým způsobám náleží úcta (*cultus laetiae*) a klanění (*adorandum*). Podle sedmého kánonu je možno svátost uchovávat. Osmý kánon se vymezuje vůči dvěma extrémům, toliko duchovnímu pojetí přijímání, anebo opačnému chápání realistickému.

také skryto člověčenství tvé...“

⁴⁷ Tridentský koncil, *Canones de ss. Eucharistia*, DH 883-893, in: DENZINGER, Henrico, *Enchiridion Symbolorum*, HERDER & Co., Freiburg, 1921, str. 290n.

⁴⁸ DH 883, *ibid.*, str. 290.

⁴⁹ Pokus Tridentského sněmu systematizovat reformační nauku o eucharistii.

Ohledně vlastní podoby mše je pak důležitá koncilní *Nauka o mešní oběti a Kánony k ní – Doctrina (Canones) de sacrificio Missae*:⁵⁰

Kde se uvádí, že mešní oběť je svěřena kněžím (*sacerdoti*), kteří jediní ji mohou a mají konat, podle Kristova nařízení. Zavádí se také jediný (až na malé výjimky) mešní kánon – *Kánon římský* (dnes *1. eucharistická modlitba*), praxe užívání společného liturgického jazyka – latiny – má zůstat zachována.

1.1.3. II. vatikánský koncil (a kolem něho) – současnost

2. vatikánský koncil se zcela v duchu toho, proč byl svolán, totiž aby (po)otevřel církev světu, věnoval také otázkám mše, vždyť její podoba a obsah stojí ve středu křesťanského života každého katolíka. Koncilu šlo o mši zejména z hlediska její formy, neboť na ní velmi záleží, pochopí-li přítomní věřící to, jak velké tajemství se ve mši děje, anebo nikoli.⁵¹

V této kapitole nám však půjde zejména o obsah mše, o to, jak koncil chápe mešní tajemství. O formě mše a o všem, co je s ní spojeno, jak tyto věci upravil koncil, bude pojednáno v kapitole následujících.

2. vatikánský koncil se přece jen pokusil některé články katolické nauky podat jinak, nalézt pro ně jiná (dobově vhodnější) slova.

Podle koncilu celá mše jakoby znovu-zpřítomňuje dějiny lidské spásy, má tudíž obětní charakter, protože se zde opětovně zpřítomňuje Kristova golgotská oběť jakožto samotný vrchol dějin spásy. Ve věroučné konstituci *Lumen gentium* se k tomu říká:

„*Tento začátek a růst (Božího království) naznačuje krev a voda tryskající z boku ukřižovaného Ježíše (srov. 19,34) a předpovídají slova Pána o jeho smrti*

⁵⁰ *DH 938-956, ibid., str. 310-315..*

⁵¹ Podobě mše se věnuje téměř jedna celá koncilní konstituce, totiž *Konstituce o posvátné liturgii – Sacrosanctum Concilium*, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2002, str. 125-172.

na kříži: 'A já, až budu ze země vyvýšen, potáhnu všechny k sobě' (Jan 12,32).
Kdykoli se slaví na oltáři oběť kříže, v níž 'byl obětován náš velikonoční beránek,
Kristus' (1Kor 5,7), uskutečňuje se dílo našeho vykoupení...⁵²

Podobně i v dekretu o službě a životě kněží *Presbyterorum ordinis*, kde se dává obětní charakter mše do souvislosti se služebným kněžstvím, zase stojí:

„Ustanovil tentýž Pán některé z nich za služebníky. Ti mají mít ve společenství věřících posvátnou moc, přijatou svěcením, přinášet svatou oběť a odpouštět hříchy a mají veřejně Kristovým jménem vykonávat pro lid kněžskou funkci...“⁵³

A nakonec v konstituci o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* koncil dí:

„Náš spasitel při poslední večeři, tu noc, kdy byl zrazen ustanovil eucharistickou oběť svého těla a své krve, aby po všechny časy, dokud nepřijde, zachoval v trvání oběť kříže a aby své milované snoubence církve zanechal památku na svou smrt a na své vzkříšení...“⁵⁴

Totéž, co míní 2. vatikánský koncil, vyjadřují již od pradávna liturgické mešní texty (tradice církve), neboť při anamnezi (rozpomenutí se) se kněz obrací sám i za celý shromážděný lid k Bohu, jemuž vzdává díky a přináší oběť jak církve, tak jeho milovaného Syna a modlí se, abychom byli smířeni s Bohem, „(...) Shlédni na oběť své církve: vždyť je to oběť tvého Syna a jeho obětí jsme s tebou usmířeni...“⁵⁵ a aby tato oběť byla obětí, v níž má Bůh zalíbení, „(...) obětujeme ti jeho tělo a jeho krev, oběť, ve které ty máš zalíbení a celý svět spásu,“⁵⁶ proto koncil, jak patrně, na základě studia liturgických pramenů obnovil užívání těchto prastarých liturgických formulí (vrátil se ještě před obdobím středověku). Platí zde tedy starobylá církevně právní zásada

⁵² LG 3, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu...* op. cit., str. 38.

⁵³ PO 2, *ibid.*, str. 307.

⁵⁴ SC 47, *ibid.*, str. 148.

⁵⁵ III. eucharistická modlitba, *Český misál*, op. cit., str. 450.

⁵⁶ IV. eucharistická modlitba, *ibid.*, str. 457.

„*lex orandi, lex credendi*“⁵⁷, Kristova oběť na kříži a svátostná oběť mešní je stále jedna a tatáž oběť, přičemž jediné, co se liší, je způsob, jakým se obětuje. Církev tedy nekoná nic jiného, nežli to, co ustanovil sám Kristus při poslední večeři se svými učedníky.⁵⁸

Ve mši se rovněž odehrává podivuhodné tajemství Kristovy reálné prezenze a při proměňování dochází k transsubstanciaci:

„*Aby uskutečňoval tak velké dílo, je Kristus stále přítomen ve své církvi, především v liturgických úkonech. Je přítomen v mešní oběti, jak v osobě sloužícího kněze (...) tak zejména pod eucharistickými způsoby. (...) Je přítomen ve svém slově, to on mluví, když se v církvi předčítá Písmo svaté. I tehdy je přítomen, když se církev modlí a zpívá...*“⁵⁹

Již před koncilem se Pius XII. ve své encyklice *Humani generis* vymezil vůči (katolickému) modernismu, silnou negativní formulací na podporu nauky o transsubstanciaci:

„*Nechybějí ani takoví, kteří se snaží nauku o transsubstanciaci, založenou (...) na pojmu substance, tak opravit, že by se Kristova reálná přítomnost v nejsvětější eucharistii zredukovala na jakýsi symbolismus...*“⁶⁰

A po koncilu zase papež Jan Pavel II. ve své encyklice *Ecclesia de Eucharistia*, jež se eucharistii věnuje cele, mimo jiné říká:

„*Jestliže darem Ducha Svatého církev o Letnicích přichází na svět (...) rozhodujícím okamžikem jejího vzniku je jistě ustanovení eucharistie ve Večeřadle. Jejím základem (...) je celé velikonoční triduum⁶¹, ale to je jakoby shrnuto, předjímáno a navždy 'soustředěno' v eucharistickém*

⁵⁷ Liturgické právo, které oba kodexy církevního práva neošetřují, tedy říká: „*Zákon modlitby církve má odpovídat její víře!*“

⁵⁸ *Všeobecné pokyny k Římskému misálu, Úvod 2, Český misál*, op. cit., str. 13-14.

⁵⁹ *SC 5, Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 137.

⁶⁰ Pius XII., *Humani Generis : Encyklika papeže Pia XII. : o některých falešných názorech, které podkopávají základy katolické nauky: z 12. srpna 1950* [pracovní překlad], Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc, 2004, str. 15.

⁶¹ Encyklika umě odkazuje k jedné z funkcí církevního roku – katechetické funkci – kdy věřící (a katechumeni!) projdou během jednoho církevního roku (vyjma liturgické mezidobí) celé dějiny spásy, všechno vrcholí velikonočním *triduem* - „třídenním“: **večer zeleného čtvrtku (památka večeře Páně)** – velký pátek (ukřižování) – bílá sobota (pobyt zemřelého Krista v hrobě) – velikonoční neděle (zmrtvýchvstání Páně); jedná se vlastně o čtyři dni, protože podle starobylé církevní tradice den začíná večerem.

*daru. V tomto daru Ježíš Kristus předal církvi trvalé zpřítomnění velikonočního tajemství. Jím ustanovil věčnou současnost mezi triduem a všemi staletími...*⁶²

1.1.4. Dnešní forma mše

V této kapitole se pokusíme zachytit dnešní formu mše, jak ji Mši vtiskl svými nařízeními 2. vatikánský koncil, i zde bychom se sice nejdříve mohli pustit do historických exkurzů ohledně vývoje mešních forem⁶³, liturgického náčiní a liturgických prostor, jakož i církevního kalendáře, ovšem neučíme tak, protože na rozdíl od obsahu mše, jehož pochopení se v průběhu času toliko zpřesňuje, je forma mše proměnlivá podle dobového a kulturního kontextu (!) a důležité změny jsme přece jen uvedli výše v kapitolách předcházejících, ovšem sluší se také dodat, že naše práce se zabývá zejména tou formou mše, do níž je uváděno dnes, ačkoli po papežských a vatikánských dokumentech znovu obnovujících předchozí (po-tridentskou) formu mše⁶⁴ by i tato otázka mohla opětovně nabýt na významu.

1.1.4.1. Řád mše⁶⁵

Výše jsme ukázali, jak se v dějinách ujasňovalo pochopení toho, k čemu ve mši (ve svátosti eucharistie v ní vysluhované) dochází –

⁶² *Ecclesia de Eucharistia* 5, in: Jan Pavel II., *Ecclesia de Eucharistia : Encyklika Jana Pavla II. : O Eucharistii a jejím vztahu k církvi : ze 17. dubna 2003*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2003, str. 9.

⁶³ Náznaky, anebo podrobná rozpracování předpokládaného vývoje liturgických forem (tedy i mše) podávají speciální liturgická pojednání, například 2. kapitola – *Dějiny liturgie*, in: ADAM, Adolf, *Liturgika : křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Vyšehrad, Praha, 2001, str. 27-68.

⁶⁴ V oficiálních dokumentech se o ní, nikoli bez problémů (!), mluví jako o „mimořádné formě římského ritu“.

⁶⁵ Zvláště podle: *Všeobecné pokyny k Římskému misálu, Složení mše, její prvky a části mše, III. Jednotlivé*, Český misál, op. cit., str. 23-31. Také SC 2. kapitola : *Tajemství eucharistie*, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 148-150.

obsah mše – nyní nám konečně půjde o formu, jakou se to děje, pokusíme se tedy ukázat, jakou strukturu má mše dnes.

Ke mši se shromažďuje celý Boží lid, přičemž mu předsedá kněz (ideálně biskup⁶⁶), který svou službou lidu zosobňuje samého Krista. Takto shromážděný lid pak společně slaví „památku Páně“, jak to sám Pán přikázal, čili „eucharistickou obětí“. Ježíš Kristus je v tomto shromáždění skutečně přítomen, a to hned několika způsoby: v celém shromáždění, jelikož se sešlo v jeho jménu, v osobě sloužícího kněze, ve svém slově, neboť je to On sám, kdo promlouvá, a vrcholně, trvale a podstatně v eucharistii pod jejími způsoby.⁶⁷

Mše se skládá ze dvou neoddělitelných (sou)částí: bohoslužby slova a slavení eucharistie. Mše je tak vlastně jediným připraveným stolem, a to jak Božího slova, tak Kristova těla, u něhož se věřící učí (vnitřní katechetický moment!) a žíví.⁶⁸ Vše pak rámuje úvodní a závěrečné obřady.

Mešní řád pak, ve stručnosti, vypadá takto:

- ◆ **Úvodní obřady** – Účelem je upoutat pozornost shromážděného lidu a umožnit věřícím lepší soustředění, jak k slyšení Božího slova, tak k přijímání eucharistie. Součástí jsou pak tyto jednotlivé dílčí obřady:
 - **Příchod** – Sloužící (biskupové, kněží či jáhni) i přísluhující (ministranti: povětšinou laici, při velké mši však i někteří z přítomných duchovních) přicházejí, zatímco přítomný lid zpívá vstupní zpěv, stará tradice je antifonální zpěv žalmu.

⁶⁶ Podle nauky 2.vatikánského koncilu je „plnost svátosti kněžství“ přítomna až v tom, kdo obdržel „biskupské svěcení (ožívá se proň dokonce speciálního slova: konsekrace)“, kněz tedy místního biskupa pro konkrétní společenství jen zastupuje. Místní církev není jednotlivá farnost na čele s místním farářem, nýbrž jednotlivá diecéze na čele se sídelním biskupem.

⁶⁷ Srov. SC 7, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 136n.

⁶⁸ Srov. SC 47.51, DV 21, PO 4, *ibid.*, str. 148.149, 121, 311.

Nezpívá-li se, pak se tento obřad zkracuje na úplné minimum, jež představuje přečtení příslušní mešní antifony.

- **Pozdravení** (oltáře a lidu) – Oltář se zdraví úklonou (duchovní nadto zdraví oltář též polibkem), poté následuje požehnání se všech znamením kříže se slovy: „*Ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.*“ Následně předsedající pozdraví přítomné vlastními slovy.
- **Úkon kajícnosti** – Všichni v modlitbě vyznávají své hříchy. Dávná tradice umožňuje nahradit tento obřad symbolickým pokropením vodou, které upomíná na milost svátosti křtu.
- **Kyrie eleison** – „*Pane, smiluj se!*“ Jde o oslavu Pána a prosbu o jeho milosrdenství, volání je velmi starobylé a ve východních liturgiích se opakuje nepoměrně častěji na mnoha místech bohoslužby.
- **Gloria in excelsis Deo** – „*Sláva na výstotech Bohu!*“ Jedná se o rovněž staroslavý církevní hymnus se zřetelně trojiční strukturou: církve shromážděná Duchem svatým oslavuje a prosí Beránka, Ježíše Krista, a Boha Otce. Slavnostnímu obsahu i rázu hymnu odpovídá to, že se ne vždy užívá (klasicky se neuvádá ve všedních dnech, v adventě a postě).
- **Vstupní modlitba** – Po výzvě kněze k modlitbě by měla následovat chvíle mlčení a posvátného ticha k soustředění mysli, načež kněz pronáší vstupní modlitbu. Vstupní modlitba má vždy trojiční zakončení.
- ◆ **Bohoslužba slova** – Jde zde o možnost naslouchat Božímu slovu a radostně na něj odpovídat, neboť Bůh sám tu promlouvá k svému shromážděnému lidu, podává mu duchovní pokrm,

zjevuje mu tajemství spásy a nabízejí mu vykoupení. Stavba bohoslužby slova je takováto:

- **Biblická čtení** – Tradice velí, aby čtení nečetl ten, kdo bohoslužbě předsedá. (Kupříkladu evangelium je vyhrazeno jáhnovi, je-li přítomen.) Nejvyšší úcta z biblických čtení se má prokazovat čtení evangelijnímu, což zdůrazňuje požehnání pro jeho předčitatele (má-li nižší svěcení, nežli předsedající), pozdrav a zvolání na počátku čtení, nakonec pak to, že lid při tomto čtení stojí.
- **Zpěv(y) mezi čteními** – Po čtení následuje zpěv responsoriálního žalmu, jehož text by měl korespondovat se čteními, na něž navazuje a jimž předchází. Po druhém čtení by měl následovat tradiční zpěv *Aleluja* – „*Sláva Hospodinu!*“ doprovázený patričním veršem, ovšem v postě (katechetický ohled!) se toto slavnostní zvolání neužívá a používá se toliko verš. Při největších slavnostech by měla být místo jednoduchého verše s aleluja zpívána celá tzv. sekvence (celá píseň doprovázená zpěvem aleluja), povinná je v den zmrtvýchvstání Páně a v den seslání Ducha svatého.
- **Homilie (kázání)** – Vykládá přečtené biblické texty se zřetelem k jejich zasazení do církevního roku a příležitosti při níž se mše slaví (rovněž katechetický ohled!), o nedělích je povinná, v jiné dny se velmi doporučuje.
- **Vyznání víry** – Má být znamením vyjádření souhlasu, tedy přitakáním, k přečtenému (a vyloženému) Božímu slovu, zároveň je upamatováním na pravdy víry, před vlastním slavením eucharistie. Ne vždy se užívá.

- **Přímluvná modlitba** – Je jedním ze způsobů, jímž shromážděný lid vykonává své všeobecné kněžství. Jde o modlitbu „za svatou církev, za ty, kdo vládnou, za ty, které tísní různé těžkosti, za všechny lidi a za spásu celého světa“⁶⁹.
- ◆ **Slavení eucharistie** – Skládá se z několika částí:
 - **Příprava darů** – Na samém začátku jsou přineseny dary chléb a víno (a voda, potažmo další, zvláště sbírka), které se stanou Kristovým tělem a krví; spolu s tím se připraví oltář – stůl Páně – jenž je středem celého slavení eucharistie. Kněz si také omývá ruce.
 - **Eucharistická modlitba** – Je **středem a vrcholem** celého slavení eucharistie, ano i celé mše, neboť jde o modlitbu díkuvzdání a posvěcení. Celá modlitba začíná prastarým dialogem⁷⁰. Tato modlitba má své vlastní logické vnitřní dělení:
 - a) **Díkuvzdání** – Zvláště jej vyjadřuje proměnlivá *Preface*, v níž kněz oslavuje Boha Otce za dílo vykoupení v jeho Synu, její obsah je dán církevním rokem a příležitostí, což s sebou zase nese i katechetický moment.
 - b) Volání **Sanctus** čili *Svatý, Svátý, Svátý* – Tento *Trishagion* je dávnou součástí bohoslužby, odkazuje na Kristův vjezd do Jeruzaléma a rozpoznání takto vjíždějícího Ježíše jakožto Spasitele/Mesiáše – i tu je obsažen katechetický význam!
 - c) **Epikleze** – Zvláštním způsobem je vzývána Boží moc, zejména pak Duch svatý, aby byly proměněny přinesené

⁶⁹ SC 53, *ibid.*, str. 149, a tamní poznámka 4 : „Srovnej 1Tim, 2,1-2.“

⁷⁰ K tomu již poznámka 21 a text, na nějž odkazuje.

dary a aby mešní oběť byla ke spáse těm, kdo jí budou účastni v přijímání.

- d) **Slova ustanovení a proměnění – Středobod celé modlitby**, činí se totiž to, co činil a přikázal činit sám Ježíš.
- e) **Anamnese** čili „Rozpomenutí“ – Připomínají se celé dějiny spásy v Kristu.
- f) **Předkládání oběti** – Bohu Otci se předkládá neposkvrněná oběť jeho Syna, Ježíše Krista, v Duchu svatém; věřící se tak mají učit – katecheze (!) – obětovat sami sebe.
- g) **Prosby** – Vyjadřují, že eucharistie spojuje, ano, je společenstvím, s celou církví, napříč prostorem i časem.
- h) **Závěrečná doxologie** – Oslava Ježíše Krista a též celé Božské Trojice.
- **Přijímání** – I ono se skládá z několika dílčích obřadů:
 - a) **Modlitba Páně** – Církev se modlí tak, jak ji to její Mistr a Pán sám naučil.
 - b) **Pozdravení pokoje** – Věřící si navzájem prokazují lásku a přejí pokoj sobě i celému světu.
 - c) **Lámání chleba** – Kristus jej konal při své poslední večeři, (po)ukazuje se tím k tomu, že Kristovo tělo je přece jediný, byťsi rozdrobený chléb. **Smíšení** – Kněz vpouští kousek hostie do kalicha.
 - d) **Agnus Dei** tedy *Beránku Boží* – Ukazuje, na význam Kristovy oběti, že On je pravý jedno provždy obětovaný Beránek
 - e) **Příprava na přijímání** (děje se v tichosti)

- f) **Ukázání** eucharistického chleba a **pozvání** k přijímání – Vede věřící k pravé pokoře před Kristem.
- g) **Vlastní přijímání.**
- h) Následované **chvilí ticha** k rozjímání.
- i) **Děkovná modlitba** za dar eucharistie a možnost ji přijímat.

◆ **Závěrečné obřady:**

- **Pozdrav a požehnání od kněze** – Tradiční trojiční žehnačí formule, někdy má dlouhou slavnostní formu.
- **Propuštění** – Každý je vyslán zpět ke svému dobrému dílu, která má nyní činit s chválou Boží.

Jak je patrné z výše uvedeného pořadu, je mše, jakožto liturgický obřad naplněný symboly, děním neskutečně složitým, jemuž není právě lehké plně porozumět a do nějž je vskutku potřeba (postupně) uvádět.

1.1.4.2. Liturgický prostor a bohoslužebné náčiní pro mši⁷¹

Církev se ke slavení mše shromažďuje na k tomu vhodném místě, patřičně důstojném velikosti tajemství, jež se má slavit. Místo má všem dávat možnost k aktivní účasti na mši (podle způsobu jejich účasti); právě tak posvátné věci (bohoslužebné náčiní) mají být důstojné a krásné, aby byly symbolem vyšších skutečností. Jak v případě místa, tak i jeho vybavení se tedy má jednat o věci, jež mají vedle bohoslužebné praktičnosti také vysokou hodnotu uměleckou – sakrální umění.⁷²

Ke mši shromážděná církev je zřetelně hierarchicky uspořádaná, proto má být i bohoslužebný prostor – kostel či kaple – obrazem tohoto uspořádání, aby tak mohla lépe vyniknout konkrétní služba jednoho

⁷¹ Srov. *Všeobecné pokyny k Římskému misálu, Český misál*, op. cit., str. 57-66.

⁷² *SC 122-124, Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit. str. 167n.

každého věřícího: kněz a ministranti v odděleném (vyvýšeném či zvláště vyzdobeném) presbytáři, zpěváci zase na místě, odkud bude jejich zpěv nejlépe slyšet. V kostele má být jen jedno (nejlépe v postranní kapli) místo, kde se chová eucharistie – svatostánek.

Ústředním místem bohoslužby slova je ambon, místo odkud se hlásá a káže Boží slovo, což by to být takové místo, k němuž se pozornost věřících v průběhu bohoslužby slova sama přirozeně obrací a na nějž je dobře vidět a od nějž je dobře slyšet.

Středobodem slavení eucharistie je potom oltář – stůl (hostiny) Páně – oltář má být obvykle pevný a posvěcený zvláštním liturgickým obřadem, má být oddělen od stěny, aby se dal obcházet a aby se na něm dala slavit mše čelem k lidu, měl by se rovněž nacházet ve středu celého bohoslužebného prostoru, kam se pozornost celého shromáždění přirozeně obrací. Do oltáře mají být vloženy relikvie světců.

Ke mši jsou pak také zapotřebí **posvátné nádoby** – **patena a kalich** – na nichž a z nichž se chléb a víno obětují, proměňují a přijímají; mají být zhotovovány z pevných nevsákavých materiálů, tyto nádoby mají být rovněž požehnány. S těmito nádobami se pojí ještě tzv. mešní konvičky, v nichž se přináší víno a voda, dále též tzv. kalichové prádlo: korporál (ubrus pod kalich a patenu, musí být při mši rozložen pod mešními nádobami), purifikatorium (ubrousek na čištění kalicha), pala (vyztužený čtverec látky, jímž se zakrývá kalich, aby do něj nemohlo nic spadnout) a lavabo (ubrousek na utření rukou po jejich symbolickém omývání).

Duchovní a přísluhující pak ke mši oblékají posvátná roucha, jež symbolizují rozdílnost služeb jednotlivých věřících účastníků se mše. Základem je bílé roucho – alba – pro všechny sloužící i přísluhující stejné. Duchovní na něm navíc nosí štólu (šerpa, která se u kněze

a biskupa obléká kolem krku a jejíž konce volně splývají dolů, kdežto jáhen ji nosí šikmo přes levé rameno k pravému boku). Vlastním rouchem jáhna je dalmatika (oděv s rukávy mající tvar písmene T), vlastním rouchem kněze je kazule neboli ornát (kruhový plášť bez rukávů s otvorem pro hlavu), biskup (či jiný prelát) navíc nosívá tzv. pontifikálie (pokrývku hlavy – mitru čili infuli, pastýřskou hůl – berlu, na prsou pak kříž – pektorál).

Pro posvátná roucha je zaveden kánon liturgických barev, které mají katechetickou funkci a upomínají na to, jaká část církevního roku je, nebo na druh příležitosti, při níž je mše slavena; liturgické barvy jsou dnes tyto:

- **Bílá** barva – užívá se jí v době velikonoční a vánoční, o svátcích Páně (nepřipomínajících jeho utrpení), o svátcích svatých andělů, svatých panen, svatých, kteří nejsou mučedníky, o svátku českých svatých, o narození Jana Křtitele, o stolci sv. Petra a na den obrácení sv. Pavla. Bílá barva v nouzi nahrazuje všechny ostatní.
- **Zelená** barva – požívá se v liturgickém mezidobí.
- **Fialová** barva – užívá se jí v době adventní a postní, může se jí použít také ve mších za zemřelé.
- **Černá** – užívá se dnes toliko při mších za zemřelé.
- **Růžová** barva – se může použít na 3. neděli adventní a 4. neděli postní, jako symbol radosti v období pokání.
- **Červená** barva – se bere buď o svátcích utrpení Páně (na květnou neděli a na velký pátek) a při svátcích mučedníků, anebo o letnicích, kdy je barvou ohně Ducha svatého.

Z tohoto stručného naznačení je jasně patrné, že slavení mše je spojeno s velkým množstvím předmětů (i budovou, kde se mše slaví),

které nesou symbolický význam, do něhož je třeba neznalé uvést, aby mohli složité mešní obřady pochopit.

1.1.4.3. Církevní rok⁷³

Církev si připomíná Kristovo dílo spásy a slaví jej ve stanovených dnech (církevního či liturgického) roku. Přičemž nejdůležitějším dnem je neděle, den Páně, kdy se zvláště připomíná památka jeho vzkříšení. Ke zvláštní oslavě Kristova zmrtvýchvstání se pak církev shromažďuje jednou v roce, o velikonocích, kdy slaví jak Ježíšovo utrpení a spásnou oběť, tak právě jeho zmrtvýchvstání. Během roku se také slaví svátky⁷⁴ různých světců. Podle dávné tradice začínají neděle a největší svátky již večer dne předcházejícího (tzv. vigilií). Rozdělení liturgického roku pak je toto:

- **Doba adventní** – Je jednak dobou přípravy na svátek narození Páně, kdy církev oslavuje Boží vtělení, jednak dobou zvýšeného očekávání Kristova druhého příchodu.
- **Doba vánoční** – Jde o po velikonocích vývojově druhé nejstarším období slavené v církvi, během něho se oslavuje narození Ježíše Krista a první události jeho života.
- **Liturgické mezidobí** (první část) – Dělí se na dvě části, nepřipomíná se v něm některé tajemství Kristova života zvláště, nýbrž všechna tajemství dohromady jako jeden celek.

⁷³ Srov. *Všeobecná ustanovení o liturgickém roku a kalendáři, Český misál*, op. cit., str. 78-83. *SC 5. kapitola, 102-111*, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit. str. 161-163.

⁷⁴ Církev rozlišuje mezi svátky, podle míry jejich významu a slavnostnosti jejich slavení, (následně řazeno od nejvýznamnějších): slavnosti, svátky, památky (mohou být závazné a nezávazné) a dny všední; tohoto dělení v této kapitole neužíváme, tudíž pod svátkem rozumíme všechny předtím uvedené stupně.

- **Doba postní** – Je přípravou na slavení velikonoce; liturgie tohoto období vybízí a vede k činění pokání a zvláštním způsobem připravuje katechumeny na přijetí křtu (!).
- **Velikonoční triduum – Vrchol celého církevního liturgického roku**, kdy se připomíná velikonoční tajemství: Večer ve čtvrtek velkého týdne – na zelený čtvrtek – se slaví památka ustanovení eucharistie (!), na velký pátek se připomíná Kristova oběť (!) a až večer na bílou sobotu⁷⁵ (patří již k neděli) se slaví největší slavnost v církevním roce vigilie zmrtvýchvstání Páně.
- **Doba velikonoční** Oslavuje se v ní Kristovo vzkříšení, připomíná se také nanebevstoupení Páně a celé období končí připomínkou letnic – seslání Ducha svatého a vzniku církve.
- Následuje **Liturgické mezidobí (druhá část)**.

Církevní rok má hlavní podíl na tom, které pasáže z Písma uslyší věřící jako Boží slovo v mešních čteních. Liturgický rok má sice sám o sobě katechetickou funkci, neboť provádí věřící každoročně dějinami spásy, jenže ani toto není člověku jasné na první pohled, tak si i sám církevní rok žádá, aby do něj bylo uváděno.

1.1.5. Shrnutí – význam mše pro katolíka

V předcházející kapitole jsme jasně ukázali, že objekt našeho katechetického uvádění, tedy mše, je skutečným středobodem náboženského života každého katolíka, ježto jde o střed bohoslužby církve a zvláštní přítomnost samotného Krista. Mezi mešní eucharistickou obětí a církví je těsná theologická souvislost, obé je totiž označováno jako *Corpus Christi* čili Kristovo tělo, jedno však

⁷⁵ Obvyklý čas slavení velikonoční vigilie, ta se však může slavit (a uvažuje se o tom čím dál tím častěji jako o variantě vhodnější) i v neděli ráno těsně před svítáním.

s přívlastkem *mysterium* – tajemné, skryté či mystické, druhé pak *verum* – pravé; úmyslně jsem vynechal zmínku o tom, zda ten neb onen přívlastek patří církvi či eucharistii, neboť v průběhu církevních dějin se užívání těchto přívlastků prohodilo: Mystické Kristovo tělo, církev, je tam, kde se vysluhuje pravé Kristovo tělo, eucharistie, ale platí to i naopak, kde je církev, jakožto pravé Kristovo tělo, tam je mysticky v eucharistii přítomen sám Ježíš Kristus.

Kdo by tedy nechápal, co se děje v eucharistii, jak veliké tajemství se tu odehrává, tomu by unikal podstatný bod celého křesťanského života, ten by vlastně ani nebyl v církvi, proto je tolik potřebné uvádět do mše, protože **uvádění do mše není v posledku nic jiného, nežli uvádění do církve, ba do celého křesťanského života.**

1.2. Katecheze – uvedení do mše

V následující kapitole se budeme zabírat subjektem naší diplomové práce, kterým je katecheze, přičemž postup zachováme obdobný kapitole předcházející.

1.2.1. Pojem katecheze

Slovo „katecheze“ pochází z řečtiny, ovšem i zde je přítomna zvláštní vnitřní dvojakost, řečtina totiž zná dvě slovesa, od nichž může být pojem odvozován, jednak „κατεχειν“, které znamená „držeti (v paměti, v moci či dokonce ve vězňi)“, „zadržeti“, „zastaviti“, „míti v držení“, ale zvláště „κατηχειν“, které v sobě obsahuje slůvko původně domácí v oblasti řeckého dramatu – „εχω“, tedy „ozvěna“ – a jež nese významy „kolem zníti“, „vyučovati“, „poučovati“, odtud již je jen krůček k podstatnému jménu „κατηχησις“ majícímu význam „ústní poučení“ či

„vyučování“.⁷⁶ Tohoto významu má pak sloveso „κατηχειν“ i v Novém zákoně, například u apoštola Pavla: „και γινωσκεις το θελημα και δοκιμαζεις τα διαφεροντα **κατηχουμενος εκ του νομου** – A znáš jeho vůli, a rozeznáváš, co se sluší a co nesluší, **poučený ze Zákona.**“⁷⁷

Slovo „katecheze“ má dnes úzce křesťanský význam, který je vnitřně bipolární – má svou stránku theologickou a svou stránku anthropologickou – na jedné straně je to totiž Bůh sám, kdo člověka oslovuje (Katechetické vyučování je tudíž jakousi trvalou ozvěnou Božího slova.) a vyučuje svým zjevením, na straně druhé je to pak člověk, kdo na Boží volání odpovídá a spolupracuje s Bohem tak, že Boží slovo drží ve své paměti.

Vyskytuje se ještě pojem „náboženská pedagogika“ (zejména v německém jazykovém prostředí), který ovšem chce zohlednit všechna náboženství.

⁷⁶ Hesla „κατεχω“, „κατηχω“ a „κατηχησις“ in: PRACH, Václav, *Řecko-český slovník*, Scriptum, Praha, 1993.

⁷⁷ Římanům 2,18. Podobně i jinde, kupříkladu na velmi známém místě z 1Kor 14,19: „αλλα εν εκκλησια θελω πεντε λογους τω νοι μου λαλησαι ινα **και αλλους κατηχησω** η μυριους λογους εν γλωσση - Ale v církvi raději bych chtěl pět slov srozumitelně říci, abych **i jiné poučil**, než deset tisíc slov v jazyce nesrozumitelném!“, Lk 1,4 ve věnování Theofilovi dří: „ινα επιγνωσ **περι ων κατηχηθησ λογων την ασφαλειαν** - Abys rozpoznal hodnověrnost **těch věcí, v nichž jsi byl vyučován.**“ Citovaného místa z První epístoly Korintským se dovolává také svatý Cyril ve svém předmluvě k evangeliáři, který má rovněž katechetický obsah a stojí za zmínku (pro české prostředí veledůležité): „*Neboť překládáme kvůli srozumitelnosti [evangelijního] výkladu, ne kvůli přesnosti výrazů... A tomu nás učí veliký apoštol: 'Mluvíím víc jazyky než vy všichni, ale ve chrámu chci pět slov rozumem svým povědět, abych i jiné poučil, ne nesčíslně slov jazykem...'*“ (Podle: Sv. Konstantina Cyrila *Předmluva k slovanskému překladu evangeliáře : (złomek)*, in: *Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona : [včetně deuterokanonických knih] : Ekumenický překlad*, ČBS, Praha, 1993⁷, str. 279 NZ).

1.2.2. Historický vývoj a proměny katecheze v dějinách

V této kapitole se pokusíme ukázat, jak se proměňovala křesťanská katecheze a její způsoby uvádění do mše spolu v dějinách spolu s celou církví, vyjdeme přitom z Písma svatého, abychom nakonec došli až k dnešnímu stavu.

1.2.2.1. Starý zákon

Katechetické motivy nalézáme již ve Starém zákoně, neboť předávat víru v Hospodina a zejména pak Boží zákon – „Tóru“ – který jasně ukazoval, jak má věřící izraelita žít, bylo úkolem každého zbožného příslušníka lidu Izraele. Ústřední událostí Božího jednání s lidem Izraele přitom bylo vyvedení lidu z egyptského zajetí spojené na svém začátku s hodem beránka.⁷⁸ Postupně se pak ve starozákonním Izraeli vytvořil liturgický kalendář.⁷⁹ Další, neméně důležitou, roli sehrávaly ve starozákonní době biblické příběhy, neboť víra se původně tradovala toliko ústně, tudíž bylo nesmírně důležité vyprávět⁸⁰, sluší se zde zmínit především tzv. deuteronomistická dějinná kréda⁸¹.

1.2.2.2. Nový zákon

Svůj zdroj, předobraz a příklad musí každá křesťanská katecheze spatřovat v Ježíši Kristu, v jeho vyučování a činech (které často demonstrují předtím řečené). Pokud jde o mši, Ježíš sám do ní nejlépe uvádí, když ji ustanovuje⁸², katechetické schéma lze pak (s)hledat v tom,

⁷⁸ Exodus 13. kapitola – Tento moment hraje velmi důležitou roli i v uvádění do mše, neboť událost vyvedení Izraele z Egypta se (rovněž) připomíná v liturgii velikonoční vigilie (na bílou sobotu), kdy dochází k vlastnímu uvedení zatímních katechumenů do křesťanského života skrze svátostnou iniciaci.

⁷⁹ Exodus 23,11-17 – Rovněž toto je důležité, neboť na schéma židovského liturgického roku postupně v mnohém navázal křesťanský rok církevní.

⁸⁰ I texty křesťanských Kréd se drží dějin spásy tak, že je vyprávějí.

⁸¹ Tak tzv. „Katechetické krédo“ v Deuteronomiu 6,21-25 a tzv. „Malé dějinné krédo“ z Deuteronomia 26,5-10.

⁸² Viz. kapitola 1.1.2.1.

že Ježíš své učedníky na eucharistickou hostinu připravuje, zvláště tak, že podobný hod slavil již před tím, když nasýtil zástup na poušti chlebem a rybami⁸³ (příprava), poté ji v Jeruzalémském večeradle s učedníky sám slaví (iniciace) a nakonec učedníky samotné pověřuje k službě (završení). Jiným typem uvádění do mše je příběh o učednících jdoucích do Emauz⁸⁴, kde jsou oni učedníci nejprve skrze otázky a odpovědi Ježíšem poučeni a poté Ježíše poznávají při lámání chleba.

Vlastní křesťanská katecheze pak začíná spolu se vznikem křesťanské církve při seslání Ducha svatého o letnicích (Vlastní dovršení katecheze Ježíšovy, vždyť seslání Ducha svatého učedníkům zaslíbil.) a vypráví o ní kniha Skutků apoštolských.

Z Nového zákona je pak třeba zmínit 1. epištolu Petru, která je ve svém celku příkladem starokřesťanské (před křestní) katecheze. V tomto listu se střídají výpovědi víry (někdy ve formě hymnu) a napomenutí ke křesťanskému životu (Katecheze je uvádění do křesťanského života, tedy ne toliko uvádění do církevní nauky, theologie, nýbrž i do životní praxe církve, morálky.), neboť „znovuzrození“ jehož se člověku dostává ve křtu s sebou nese závazek zdokonalování se s cílem dosáhnout křesťanské dokonalosti.

V listu Židům zase lze spatřovat první náběh k rozdělení křesťanské výuky podle stupně pokročilosti posluchačů zvěsti: zřeknutí se hříchů – pro začátečníky, aby se přiklonili k víře, Kristovo velikonoční tajemství (pokročilí) – historické jádro a hlavní obsah raně křesťanské christologické nauky (předpovězen proroky, z Davidova rodu, narozený z Panny, pokřtěný Janem Křtitelem, smrt a zmrtvýchvstání, návrat k Otcí, založení církve), trojiční nauka (plná obeznámenost) – Ježíš byl poslán Otcem, je v něm plnost Ducha

⁸³ U všech čtyř evangelistů: Matouš 14,15-21, Marek 6,35-44, Lukáš 9,13-17 a Jan 6,4-14 (s výslovnou zmínkou blízkosti velikonoce).

⁸⁴ Lukáš 24,13-31.

svatého, jehož seslal na své apoštoly a jímž oživuje církev, nakonec znovu přijde, aby soudil živé i mrtvé.

1.2.2.3. *Didaché a její koncept*

Tento židokřesťanský spis z 1. století, jenž jen těsně unikl kanonizaci, nám dobře poslouží jako obraz starocírkevní podoby katecheze, neboť spisek je vlastně jakýsi **raně křesťanský katechismus**, který ve své první části (šest kapitol) předkládá křesťanskou etiku (a dogmatiku), jakožto nauku o dvou cestách, přičemž protikladnost oněch cest je rozdíl mezi spravedlností a nespravedlností:

„ΔΙΔΑΧΗ κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν Ἡ μὲν οὖν [ὁδὸς] τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον ἀγαπήσεις τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε· δεύτερον, τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· πάντα δὲ ὅσα ἐὰν θελήσης μὴ γίνεσθαί σοι, καὶ σὺ ἄλλῳ μὴ ποιεῖ. Τούτων δὲ τῶν λόγων ἡ διδαχὴ ἐστὶν αὕτη· - Učení Páně dané národům⁸⁵ skrze dvanáct apoštolů⁸⁶: Je dvě cesty: cesta života a cesta smrti, mezi nimiž je velký rozdíl. Cesta života je tato: Milovati budeš Boha, který tě stvořil; milovati budeš svého bližního jako sebe samého.⁸⁷ Nečiň druhému to, co sám nechceš, aby tobě bylo činěno. Z těchto slov pak vyplývá toto naučení...“⁸⁸

Druhá část spisu (zbývající kapitoly) pak mluví o svátostech (zde pouze o dvou, a to o křtu a o eucharistii) a o úřadech v církvi (jednak hierarchických, jednak svobodných, např. velmi mnoho

⁸⁵ Důležitá zmínka, neboť už nejde jen o něco daného toliko vyvolenému národu židovskému, nýbrž všem národům světa (tedy též a zvláště pohanům)!

⁸⁶ Jer 21,8: „Protož řci tomuto lidu: Toto praví Hospodin: 'Hle, já kladu před vás cestu života i smrti!'“; Mt 7,13-14: „Vcházejte těsnou branou, neboť je prostorná brána a široká cesta vedoucí do záhuby, a mnozí jsou ti, kdo tudy vcházejí; těsná je brána a úzká je cesta, která vede k životu, a málo je těch, kdo ji nalézají!“ (a Pastýř Hermův 4).

⁸⁷ Mt 22,37: „Ježíš mu řekl: 'Milovati budeš Pána Boha svého z celého srdce svého a ze vsí duše své a ze vsí mysli své!' (původně Dt 6,4)“ – Ježíšovo **dvojpříkázání lásky** podáno jako **obecné pravidlo** pro životní cestu!

⁸⁸ *Didaché, nadpisek a 1,1-3a, řecký text in: PALMER, David Robert, ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ : The Teaching of the Apostles, [online] URL: <http://bibletranslation.ws/trans/didache.pdf> [29. března 2012], str. 3.*

o prorocích), pro nás jsou zvláště důležité 9. a 10. kapitola, poněvadž obě mluví o eucharistii:

„Περὶ δὲ τῆς εὐχαριστίας, οὕτως εὐχαριστήσατε· πρῶτον περὶ τοῦ ποτηρίου· Εὐχαριστοῦμεν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἁγίας ἀμπέλου Δαυὶδ τοῦ παιδός σου· σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. περὶ δὲ τοῦ κλάσματος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ γνώσεως, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ὡσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν. ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις διὰ Ἰησοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. (...) Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἅγιε, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνοματός σου, οὗ κατεσκῆνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀθανασίας (...) ἡμῖν δὲ ἐχαρίσω πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον διὰ⁵⁴ τοῦ παιδός σου. ἐλθέτω χάρις καὶ παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος. – Pokud jde o eucharistii, děkujte takto⁸⁹: Nejdříve za kalich: 'Děkujeme ti, Otče náš⁹⁰, za svatý vinný kmen Davida, tvého služebníka⁹¹, jehož jsi nám dal poznat skrze svého služebníka Ježíše; Tobě sláva na věky!' Poté za chléb: 'Děkujeme ti, Otče náš, za život a poznání, jež jsi nám dal poznat skrze svého služebníka Ježíše; Tobě sláva na věky!' Jako tento roztroušený chléb byl roztroušený po horách a shromážděný se stal jedním, tak ať se shromáždí Tvá církev z končin země do Tvého království, neboť Tvá jest sláva a moc skrze Ježíše Krista na věky.' (...) Děkujeme Ti, svatý Otče, za Tvé svaté jméno, jemuž jsi dal přebývat v našich srdcích, za poznání, za víru a za nesmrtelnost (...) nám však udělil jsi z milosti věčný duchovní pokrm i nápoj a věčný život⁹² skrze svého Služebníka. (...) Kéž přijde milost a kéž tento svět zanikne⁹³.⁹⁴

Didaché sice ještě nezná formy katecheze tak, jak se vyvinuly později, ovšem již předpokládá vyučování ve víře (zejména v křesťanské ethice – snad tu má vliv židovský důraz na orthopraxi), které se odehrá-

⁸⁹ Dobře v tradici židovského (pesachového) stolování, jistá podoba s dvěma kalichy i Lukáše. Obě uvedené modlitby mají strukturu židovských žehnacích modliteb, třeba před jídlem, *b'rachot*.

⁹⁰ Oslovení „Otče náš“ upomíná na modlitbu Páně, neboť židé v tradičních modlitbách říkají: „Bože náš, králi světa...“

⁹¹ Mesiáš jako král z rodu Davidova. „David“ - hebrejské konsonanty D-V-D lze číst též jako „Dód“, tedy „služebník“; David je tedy vnímán jako předobraz a pravzor každého Božího služebníka.

⁹² Motiv (s)tvoření, přičemž se mu rozumí tak, že Boží stvoření se nevyčerpalo na počátku fyzickými věcmi, nýbrž pokračuje přes věci duchovní až k plnosti věčného života. Typický motiv antického nedocnění hmoty, byť zde překonávaný tím, že ono duchovní je též „pokrm a nápoj“ podobně jako to fyzické!

⁹³ V době vzniku Didaché byla stéle ještě velmi živá představa brzkého konce světa, to dokládá raný původ spisu!

⁹⁴ *Didaché 9,1-4.10,2.3.6a*, řecký text in: PALMER, David Robert, *ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ*... op. cit., str. 7-8.

vá ještě předtím, než je věřící pokřtěn (o křtu mluví 7. kapitola), eucharistická liturgie však již nabývá mnoho symbolických významů (dobrý základ budoucí mše), hlavní náplň je eschatologická (!): Ježíš Kristus je chápán jako vinná réva Davida, na níž jsou křesťané (i z pohanů) naroubováni a tím spojeni s Bohem – dar vína; Boží lid byl podobně jako obilné klasy roztroušen po horách (Izraelské kmeny měly různé domoviny v horách Svaté země.), má však být jako jeden bochník chleba shromážděn do Božího království – dar chleba; díky přijímání eucharistie přebývá v srdcích věřících Boží jméno (motiv dobře starozákonní); eucharistie je věčným duchovním pokrmem a nápojem, čímž odkazuje na Ježíše a je s ním spojena; při eucharistii je zakoušena Boží milost z konce časů, o jejíž brzký plný příchod se při každé eucharistii prosí.

1.2.2.4. I tu Hippolit Římský⁹⁵

Ale již ve třetím století byla v tehdejší církvi vytvořena pevná forma katecheze – tzv. „katechumenát“, struktura tehdejšího katechumenátu pak byla asi tato: přihlášení se k víře a negativní prověřování víry – vlastní katechumenát, řádně tříletý – „vyvolení“ spojené s prověřováním způsobilosti ke křesťanskému životu – denní modlitba a pronášení exorcismů – poslední exorcismus, který pronášel nad katechumenem biskup – bezprostřední příprava na křest (dne před křtem), jež se děla ve společenství s biskupem a obsahovala modlitbu, vkládání rukou, exorcismus a bdění.⁹⁶

Ti, kdo jsou poprvé přivedeni k naslouchání slovu, mají podle Hippolita, nejprve být uvedeni před učitele („*doctor*“ – „vyučující“, církevní služba), který měl zjistit, proč uvěřili, přičemž ti, kdo tyto lidi převedli, jim sloužili za svědky, že jsou způsobilí k naslouchání slovu.

⁹⁵ Viz též kapitolu 1.1.2.3. k Hippolitově pojetí eucharistie.

⁹⁶ Podle Hippolit Římský, ČEMUS, Richard (úvodní ministudie), *Apoštolská tradice...* op. cit., str. 13n.

Posléze se zjišťovalo v jakém rodinném stavu a společenském postavení přicházející k víře žijí, zda jsou svobodní, anebo ženatí, či zdaž nejsou otroky (Těm by musel naslouchání slovu povolit jejich pán.).⁹⁷

Dále se zjišťovalo, jakou profesi přiváděný k víře vykonává, problémy s přijetím nastávaly, byl-li to kuplíř („πορνοβοσκος“ – vlastně „pasák“), majitel nevěstince, sochař či malíř, divadelní herec či antický učitel/vychovatel dětí, vozataj („auriga“ – „závodník na koňských spřeženích“), gladiátor či organizátor gladiátorských zápasů („publicus“), voják ve službě („est in potestate“), soudce či úředník, též ten, kdo žije v konkubinátu. Nepřijatelní byli: zvrácení lidé („homo luxuriosus“ – nejspíše vyznavači a kněží pohanských kultů), prostitutky, eunuši, zjevní trans- a homo-sexuálové, mágové a rozliční okultisté, též penězokazci.⁹⁸

Poté, co učitel dokončil katechezi, měli se katechumeni modlit, ovšem zatím odděleně od věřících, dále pak měly být ženy při modlitbě odděleny od mužů (platilo i pro křesťany) a měly mít zakrytou hlavu. Katechumeni se rozhodně nesměli účastnit eucharistie.⁹⁹ Katechumenům se neudělovalo pozdravení pokoje ani oni si jej navzájem neudělovali. Po modlitbě měl učitel na katechumeny vkládat ruce a modlit se nad nimi, poté je měl propustit – takový učitel mohl být jak klerik, tak laik¹⁰⁰ (!). Velmi důležitá je zde zmínka, že katechumen, který trpí kvůli víře v Pána bude ospravedlněn, byl-li by katechumen zabit (Stal-li vy se mučedníkem.), hledělo by se naň tak, že „přijal totiž křest ve své krvi¹⁰¹“.¹⁰²

⁹⁷ *Ibid.* (15. O těch, kteří přicházejí k víře), str. 27.

⁹⁸ *Ibid.* (16. O činnostech a zaměstnáních), str. 27-29.

⁹⁹ *Ibid.* (27. Katechumeni nemají jíst s věřícími), str. 40.

¹⁰⁰ Má vliv i na dnešní praxi, kdy některé exorcismy či modlitby nad katechumeny může konat laik k tomu zvlášť pověřený biskupem.

¹⁰¹ Tak rozlišuje i dnešní katolická theologie. *Ibid.*, str. 31, zvláště tamní poznámka 102.

¹⁰² *Ibid.*, str. 30n.

Po skončení katecheze a předepsané modlitbě byli katechumeni považováni za „vyvolené“ („*electi*“), kteří měli (povinnost) přijmout křest a přitom měl být zkoumán jejich život, jehož kvalitu pak měli dosvědčit ti, kdo katechumena přivedli. Každý den byly na katechumeny vkládány ruce, a to až do závěrečného exorcismu, který pronášel sám biskup v čase velmi blízko samotnému křtu. Katechumenovi, který nebyl shledán způsobilým ke křtu, měl být poskytnut odklad, aby svůj život mohl napravit. Ti, kdo byli ke křtu připuštěni, se pak měli ve čtvrtek velkého týdne vykoupat (Ženám majícím právě menstruaci měl však být poskytnut odklad.), v pátek se pak měli tito katechumeni postit, načež se v sobotu shromáždili na jednom místě, kde biskup provedl nad klečícími katechumeny exorcismus a vložil na ně své ruce, poté dýchl katechumenům do tváře, (p)označil je křížem na čele, uších a nose, načež je pozvedl. Katechumeni pak trvali na celonočním bdění, přičemž jim bylo předčítáno z Bible. Důležitá je též zmínka o tom, aby s sebou katechumeni nepřinášeli nic, vyjma obětních darů k eucharistii.¹⁰³

V neděli zrána pak v baptisteriu¹⁰⁴, po předcházejícím posvěcení vody¹⁰⁵, následoval vlastní křest (v pořadí děti, muži, ženy; za ty, kdo nemohli sami mluvit, měli mluvit rodiče – křest dětí). Nejprve následoval exorcismus a po něm pomazání křtěnce olejem exorcismu, načež křtěnec sestoupil do vody, kde byl dotazován na svou víru v Boha (text podobný *Krédu*), po každé otázce – třikrát (struktura *Kréda*) – byl křtěnec ponořen do vody, jakmile pokřtěný vystoupil z vody, byl knězem pomazán posvátným olejem, oblečen a poslán do kostela, kde naň vložil ruce biskup a rovněž jej pomazal olejem posvěcení¹⁰⁶. Následovala první

¹⁰³ *Ibid.*, str. 31n.

¹⁰⁴ Samostatná stavba s bazénem, v němž se konal křest.

¹⁰⁵ Dodnes důležitá součást Křestních obřadů.

¹⁰⁶ Jednotlivá pomazání olejem mají velký význam i v dnešní církevní praxi – už jen proto, že z biskupského pomazání později, po jeho jasnějším pochopení, vzešla svátost biřmování. Zde se mazání liší dvojím způsobem, jednak tím, kdo maže,

společná modlitba se společenstvím věřících a po této modlitbě hned eucharistie¹⁰⁷.¹⁰⁸

1.2.2.5. Svatý Augustin

Katechetické spisy svatého Augustina vědomě navazují na předchozí (výše nastíněnou) tradici staré církve, z níž vyrůstají, zároveň však je tato tradice obohacena taktéž o prvky nové, čímž vzniká **systematická katechetická metoda**¹⁰⁹, která akcentuje zvláště postupný růst katechumena ve víře.

Augustin doporuče názorný výklad, který by postupně sledoval dějiny spásy, aby tak vytanul katechumenovi jejich celek, nadto podobně postupně přece poznával pravdy víry již Boží vyvolený lid a po něm právě tak církev (Takto tedy uvádí Bůh sám, který je zde vzorem!). V konkrétních historických osobách a dějinných událostech se vyjevují podivuhodné úradky Boží prozřetelnosti, které vedou ke spáse. Augustinovi katecheze mívají formu vyprávění příběhů.

V Augustinově době procházeli ti, kdo se obrátili ke křesťanství, tzv. „*accedentes*“ – „kandidáti“, dlouhou katechezí: Nejprve byli dlouze tázáni na důvody svého obrácení, následně se jim dostalo základního poučení, pakliže posluchač vyznal svou víru, byl poznačen křížem a posvěcenou solí, čímž byl přijat do katechumenátu, který trval *circa* tři

jednak s jakými slovy je toto pomazání spojeno: buď maže kněz a obrací se k Ježíši, anebo maže biskup a obrací se k celé Trojici. Jak patrně, již stará církev oscilovala mezi pomazáním (po křtu) jediným anebo dvěma: Dnes je biřmování (ve formě pomazání olejem) udělováno buď bezprostředně po křtu, kdy první mazání olejem odpadá, anebo až v neurčité době po křtu, pak má být křtěnec pomazán posvátným olejem.

¹⁰⁷ Je zde již jasný předobraz dnešní struktury „iniciačních svátostí“, jimiž se uvádí do křesťanského života: **křest – biřmování – eucharistie**, která je vrcholem.

¹⁰⁸ *Ibid.* (22. *O tradici svatého Křtu*), str. 32-35.

¹⁰⁹ „Augustin používá metodu historickou, vývojovou. Tento velký metodologický objev přibližuje sv. Augustina dnešní době, jako postavu stále aktuální...“ Tak: Úvod, in: Svatý Augustin, *Katechetické spisy*, Krystal OP, Praha, 2005¹, str. 5n.

roky, během těchto let se katechumen seznamoval s Písmem, křesťanskou etikou a dogmatikou, během této doby se katechumen mohl účastnit tzv. „mše katechumenů“, což je vlastně dnešní bohoslužba slova. Po absolvování katechumenátu se katechumeni shromáždili na začátku velkého postu a společně (po)žádali o křest, od té chvíle byli nazýváni „*competentes*“ – „uchazeči“, zároveň přešli do péče kléru, zvláště biskupa. Následovalo předání Vyznání víry – *Traditio Symboli*, tehdy se katechumeni rovněž učili Modlitbě Páně, vše se dalo v modu tzv. „*disciplina arcani*“ – „zachovávání tajemství“. O neděli vzkříšení pak byli katechumeni pokřtěni, když zároveň vyznali svou víru – *reditio Symboli*, načež navázali mystagogické katecheze uvádějící nově pokřtěné do jednotlivých svátostí, aby nakonec na bílou či Tomášovu¹¹⁰ neděli (konec oktávu velikonoce) byli oblečeni do bílého roucha a modlili se spolu s celým shromážděním poprvé Otčenáš.¹¹¹

Ve svém spise *O náboženském vyučování katechumenů*¹¹² podává Augustin tuto strukturu dějin spásy, již měl katechumen poznat a uchopit: Stvoření světa – hřích – dvě obce, obec svatých a obec bezbožníků – Noe a potopa – vyvolení Abrahama – vyvedení Izraele z Egypta – Hod Beránka – putování Izraele pouští a darování zákona – dosažení země zaslíbené a Jeruzalém – babylónské zajetí – obnovení Chrámu v Jeruzalémě – pět věků starozákonních (Adam → Noe → Abrahám → David → babylónské zajetí → vtělení Ježíše Krista → druhý příchod Ježíšův) – vtělení Ježíše a jeho pozemské působení – nanebevstoupení Páně a seslání Ducha svatého – prvotní církve a pronásledování křesťanů – apoštol Pavel – růst kmene a prořezávání

¹¹⁰ Podle bílého oděvu nově pokřtěných, anebo podle perikopy toho dne (O nevěřícím Tomášovi z Janova evangelia).

¹¹¹ *Ibid.*, str. 8-10.

¹¹² *O náboženském vyučování katechumenů (De catechizandis rubidis)*, *ibid.*, str. 12-62.

neplodných ratolestí – víra a naděje na budoucí věci – vzkříšení těla – věčný život. Augustin rovněž rozlišuje podobu výuky, podle intelektuálních schopností a vzdělanosti katechumena¹¹³: Pokud by byl žadatel o přijetí do katechumenátu vzdělán ve svobodných vědách, je dost dobře možné, že zná Bibli¹¹⁴ – s takovými se mělo jednat krátce a ne je znechucovat opakováním toho, co již znají a mají (dávno) promyšlené; pokud však přicházejí ti, kdo nabyli vzdělání v běžných (antických) školách (gramatika a rétorika), musí se jim vysvětlovat mnohem pečlivěji a důkladněji nežli nevzdělaným, aby se naučili zvláště křesťanské morálce a naslouchání Bibli, kterou rozhodně nesmějí mít v neúctě kvůli neuměleckosti jejího jazyka.

Augustin pak pro katechumeny či křesťany, kteří se chtějí upevňovat ve své víře napsal ještě dvě příručky, které obsah křesťanské víry podávají již v pojmech theologických, a to *Vavřincova příručka o naději a lásce* a *O křesťanském boji*, jíž se Augustin pouští do boje s ďáblem a hříšným světem a ukazuje na falešná učení a špatná pochopení.¹¹⁵

¹¹³ „Po každé je má nálada jiná podle toho, jestli před sebou vidím jako katechumena člověka vzdělaného, netečného, spoluobčana, cizince, bohatého, chudého, soukromníka, hodnostáře, držitele nějakého úřadu toho či onoho národa, věku nebo pohlaví, přicházejícího z té či oné sekty, s takovými či jinými všeobecnými bludy (...) i když všem má náležet tatáž láska, přece se nemůže podávat tentýž lék všem...“ *Ibid.*, str. 36n.

¹¹⁴ Je až s podivem, jak mluví Augustin o knihách, zvláště o kanonických (!), které už vzdělaný žadatel o katechumenát přečetl a co radí: „Když uvidíš, že hi přesvědčily knihy – ať už kanonické nebo knihy užitečných traktátů –, měl bys o nich něco (...) říci a ocenit je podle jejich hodnoty vyplývající z kanonické autority či nevšední znalosti, pečlivosti a zaujetí autorů. Přitom obzvláště zdůrazni podivuhodnou hloubku a vznešenost velmi blahodárné prostoty v kanonických knihách Písma, u těch ostatních s ohledem na přednost každé z nich styl (...) promluvy, určený lidem ducha více vnímajícího (...) Je třeba katechumena přimět k tomu, aby sdělil, kterého autora četl nejčastěji (...) které knihy mu byly nejbližší (...) Pokud zmíněné knihy (...) známe (...) tyto knihy s radostí schválíme. Jestli však narazil na knihu nějakého heretika (...) je třeba ho okamžitě poučit s poukázáním na autoritu všeobecné církve.“ Tak *ibid.*, str. 23n.

¹¹⁵ *Vavřincova příručka o naději a lásce (Enchiridion ad Laurentium sive de fide, spe et caritate)* a *O křesťanském boji (De agone christiano)*, *ibid.*, str. 80-150.152-176.

1.2.2.6. Středověk

Protože ve středověku postupovala christianisace celé Evropy, postupně se víc a více šířila praxe dětského křtu, až nakonec pozvolna došlo k zániku katechumenátu a spolu s ním také iniciační katecheze. Zánik katechumenátu však měl i další příčiny, jednak enormní nárůst počtu konversí ke křesťanství, pročež církev nedokázala mnohdy náhlý nápor konvertitů zvládnout a podrobit je všechny náležitě katechezi, jednak také přísná církevní kající praxe, která způsobovala to, že mnozí katechumeni odkládali svůj křest až na poslední chvíli, ne-li přímo na smrtelnou postel. Středověká církev se sice co do počtu duší neuvěřitelně rozrostla, žel, právě a jen co do počtu, neboť mnozí pokřtění neměli o křesťanské víře vůbec žádné další znalosti, anebo jen velmi málo. Zde se začíná úsilí církve o poučení již pokřtěných (Podobná situace jako před křtem, neboť i tito bývali povětšinou dospělí.), zvláště za pomoci **kázání s katechetickým obsahem**. Po celý středověk (až na několik významných, ale přece jen pominutelných výjimek) se katecheze střetávala se dvěma zásadními problémy: lingvistickým a (ne)gramotnostním. Neboť liturgické obřady (samo sebou se rozumí, že včetně ústředního obřadu mše) byly konány v latině, jež byla jazykem valné většiny tehdejších lidí nesrozumitelným, tehdejší lidé ostatně povětšinou neměli (ani nepotřebovali) hlubší vzdělání, ani dovednosti čtení či psaní. Ovšem už v době Karla velkého (kolem roku 800, tzv. „karolinská renesance“) bylo nařízeno, aby byl v nedělních kázáních lid poučován o pravdách víry a mravném životě – kázání se konalo v lidovém jazyce! Středověká katechetická kázání se postupně rozrostla do celých monotematických cyklů, třeba kázání na články Kréda anebo Modlitby Páně. Základní texty se věřící díky častému opakování (na)učili z paměti. Farní katecheze dospělých pak představovala základ

pro soukromou rodinnou katechezi dětí. Zvláštní příležitostí, jak dospělého člověka poučit o pravdách víry a křesťanské mravnosti, byla **zpověď**, kdy se kajícníkovy vyznání snadno mohlo stát zároveň jakýmsi přezkoušením jeho znalostí. Pokud jde o negramotnost lidí, (vy)pomohla si církev názornými pomůckami: obrazy – malovaná Bible (zvláště důležitou roli hrála kupříkladu křížová cesta, anebo svatým Františkem zavedený betlém), růženec (memorování základních modliteb a v posloupnosti tajemství jednotlivých „desátek“ skryté dějiny spásy). Další zvláštní formou středověké katecheze byly legendy o světcích¹¹⁶, které si mezi sebou mohli vyprávět prostí lidé – návrat k ústnímu podání – ale které někdy četli rovněž i duchovní v breviáři, ještě jinou formou pak byly tzv. duchovní (například pašijové) hry, obě uvedené podoby katecheze však někdy dosti svébytným a tvůrčím způsobem domýšlely a doplňovaly oficiální církevní nauku, takže se stávaly doplňkem problematičtým.¹¹⁷

Pokud jde o formu uvádění do křesťanského života, je nutno poznamenat, že zejména pro nepřítomnost biskupa (farní obce na venkově ve velké vzdálenosti od biskupského sídla s velkým množstvím žadatelů o křest), který býval považován za řádného udělovatele (na tom celý křesťanský západ trval) svátosti biřmování, bylo toto odděleno od křtu a přesunuto na neurčitou dobu po něm, nadále však zůstávalo, jakožto pečeť plnosti darů Ducha svatého, podmínkou pro udělení kněžského svěcení – například pro Tomáše Akvinského se tak biřmování stalo znamením duchovní zralosti.¹¹⁸

¹¹⁶ Například celý korpus legend o svatém Františkovi, česky pro ilustraci: ŠTICHAR, Bonaventura Jiří (redigoval), *Františkánské prameny. 2. : legendy o svatém Františkovi z let 1226-1235*, Ottobro 12, Velehrad, 2003¹.

¹¹⁷ Srov. DRÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu : Úvod do studia katechetiky na základě Všeobecného direktoria pro katechezi*, Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc, 2011¹, str. 10-12.

¹¹⁸ Tomáš argumentuje anthropologickou analogií: Křest – narození, musí být následován postupným zráním, dozrání pak symbolizuje právě biřmování jakožto

Biřmování tak pokřtěný dostával až poté, co prvně ve mši přijal eucharistii.¹¹⁹

1.2.2.7. Novověk

Úpadek náboženských vědomostí byl v novověku doplněn úpadkem náboženského života. Tridentký koncil na věc zareagoval tím, že nařídil, aby: „alespoň o nedělích a velkých svátcích (faráři) živili lid jim svěřený podle svých schopností slovy spásy, vyučující tomu, co je pro všechny nutné ke spáse, ukazující jim stručným a jednoduchým způsobem neřesti, jichž se mají varovat, a ctnosti, které mají uskutečňovat...¹²⁰“ Novověk, lze z hlediska katechetiky rozdělit na další období¹²¹: 1. období katechismu, 2. období katechetického hnutí, 3. období od 2. vatikánského sněmu.

Nevídané možnosti se církevní katechezi otevřely spolu s vynálezem knihtisku, a to hned od samého jeho začátku (1. polovina 15. století – vždyť první, co se tisklo, byly Bible.). Začátek éry knihy měl za následek vytvoření snad nejlivnější katechetické pomůcky vůbec – **tištěné knihy čili katechismu**. Katechismus v obecnosti představuje příručku či kompendium křesťanské nauky určené k tomu, aby podle něho byli vyučováni věřící. Šlo o **příručku určenou primárně kněžím**, jimž se posléz stala příručkou nepostradatelnou. Vyučování probíhalo tak, že se obsah katechismu posluchači katecheze museli memorovat doslova. Po Tridentském koncilu vznikl na žádost biskupů *Římský katechismus (Catechismus romanus)*, jenž představoval ideální

motus augmenti. Tak *STh III*, q. 72. a. 6, česky in: AKVINSKÝ, Tomáš, *Theologické summy...* op. cit., str. 711.

¹¹⁹ MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Dogmatika pro studium i pastoraci*, op. cit., str. 689n.

¹²⁰ Citace ustanovení Tridentského sněmu převzata z: ALBERICH, Emilio, DŘÍMAL, Ludvík, *Katechetika*, Portál, Praha, 2008¹, str. 42 z tamní citace.

¹²¹ Dělení převzato od Ludvíka Dřímala, objevuje se v obou jeho výše uvedených knihách, viz poznámky 108 a 111.

vzor, neboť do něj mělo být sneseno a v něm uspořádáno všechno, co tvořilo základ katolické nauky. Tento katechismus se však ukázal jako jen těžko použitelný k praktické výuce, proto se v praxi uplatnily zejména katechismy stručnější, založené na principu „otázka – odpověď“ a stojící na struktuře: pravdy víry (musí se věřit) – příkázání (musí se dodržovat) – svátosti (musí se jich užívat). Na 1. vatikánském koncilu pak povstala myšlenka vytvořit jeden jediný katechismus vskutku universální. Návrh textu tohoto předpokládaného katechismu byl sice na koncilu vytvořen a schválen, ale katechismus nakonec vydán nebyl.¹²²

Druhé období novověké katecheze (19. století – 2. vatikánský sněm) jde ruku v ruce s rozvojem biblistiky a obnoveným zájmem o studium patristiky, příznačné je, že katechetické hnutí vzniklo současně s hnutími dalšími: liturgickým či ekumenickým. Charakteristické pro tato hnutí volající po změnách pak bylo to, že byla nepočtená a rovněž to, že musela bojovat s nepochopením a odmítáním. Na tehdejší katechezi působily jednak podmínky pedagogické, kdy se měnila metoda výuky náboženství ve školách, jednak podmínky kerygmatické, kdy se měnil sám obsah katecheze.¹²³

1.2.2.8. Druhý vatikánský sněm

Koncilní otcové se sice v žádném oficiálním koncilním dokumentu ke katechezi přímo nevyjádřili, přece však byl celá koncil jakoby koncilem katechetickým, neboť šel až k samotným kořenům křesťanské zvěsti a katecheze.

Koncil docela změnil přístup církve k Bibli, když aplikoval svou formu nauky o *sola scriptura*¹²⁴ a postavil Písmo rovněž do středu

¹²² DŘÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu...* op. cit., str. 13-14.

¹²³ *Ibid.*, str. 15-16.

¹²⁴ DV 11-26, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 115-123.

vzdělávání bohoslovců.¹²⁵ Koncil rovněž poukázal na misijní a evangelizační dimenzi katecheze, pročež určil, že katecheze má stát ve službě evangelizace.¹²⁶ Další co 2. *Vaticanum* zdůraznilo je antropologická rovina, že církvi nadále nejde již toliko o nesmrtelnou duši člověka, nýbrž o člověka celého (včetně jeho těla).

Přece však na jednom místě mluví koncil o katechezi přímo, když v *Dekretu o pastýřské službě biskupů* říká: „Dále přikazuje posvátný sněm, aby byly vypracovány všeobecné pastorační direktáře, které by jak biskupům, tak farářům poskytly spolehlivé směrnice pro usnadnění a zdokonalení jejich pastýřské služby.“¹²⁷ Čímž byl jasně dán směr, kterým se má katecheze nadále ubírat.

1.2.3. Dnešní pochopení katecheze

Poté, co jsme ukázali, jak se katecheze církve vyvíjela v průběhu dějin, pokusíme se teď, v této kapitole, ukázat, jak se v obecnosti rozumí katechezi dnes, abychom nakonec mohli ukázat, jakých podob nabývá katecheze, coby uvedení do mše, v závislosti na konkrétních podmínkách.

Výše uvedený požadavek 2. vatikánského koncilu na vydání direktáře církev splnila, nejprve v roce 1971, když vydala první *Všeobecné direktorium pro katechezi*, tento dokument byl konečně v roce 1998 nahrazen novým téhož názvu.¹²⁸ Vedle toho pro nás bude důležitým dokumentem apoštolská exhortace Jana Pavla II. *Evangelii*

¹²⁵ *Optatam totius (OT) 16, ibid.*, str. 354-356.

¹²⁶ Např. *LG 17, ibid.*, 52n, kde se přímo mluví o tom, že církev má misijní poslání nebo *Ad gentes (AG) 6-9, ibid.*, str. 471nn.

¹²⁷ *Christus dominus (ChD) 4, ibid.*, str. 296.

¹²⁸ *Všeobecné direktorium pro katechezi (VDK)*, Sekretariát ČBK, Praha, 1998, [online ze stránek katechetické sekce ČBK] <http://katechet.cirkev.cz/res/data/079/008828.pdf> [1. dubna 2012].

nuntiandi z roku 1975.¹²⁹ Ve svém následujícím výkladu se budeme těchto dokumentů přidržovat.

1.2.3.1. Katecheze jako jedna z funkcí církve – katecheze a evangelizace

Katechezi již po 2. vatikánském koncilu není lze chápat jako činnost konanou jednotlivci, ať by se mělo jednat o kleriky, anebo laiky, nýbrž o **činnost celé církve**, neboť se proměnilo chápání církve jakožto celku: Církev žije liturgií, poněvadž liturgický život je vrcholem jejího života obecně¹³⁰; Boží lid, kterým církev je, tvoří jediné společenství kněží – akcentováno všeobecné kněžství¹³¹ – přičemž toto kněžství pramení ze křtu; církev dnes mnohem více naslouchá Božímu slovu, pro něž získala nový smysl; změnilo se poslání církve, protože církev si uvědomila nutnost vést dialog se světem, jinými kulturami i náboženstvími, podobně má nyní poslání církve také aspekt ekumenický, usilovat a snažit se o jednotu všech křesťanů.¹³² Církev po Koncilu tedy přestala existovat pouze „sama pro sebe“ a začala existovat pro Boží plán, kvůli zvěstování Božího království. *Causa finalis* církve i veškerých jejích činností je přece Boží království, jež církev neskonale převyšuje – nově tu také zaznívá a vyniká dynamika pohybu mezi jednotou, celkem církve, a mnohostí, jejími konkrétními rozličnými údy, neboť církev se shromažďuje, ježto je tu poslání, ale poté vždy zase rozchází, aby tomuto poslání sloužila. Specifickými (čtyřmi tradičními) formami služby církve Božímu království jsou: „διακονια“ – „diakonie“ čili „služba lásky“, κοιινωνια – „koinonie“, tedy

¹²⁹ Jan Pavel II., *Hlásání evangelia*, Zvon, Praha, 1990, [online] URL: <http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliuNuntiandi.htm> [1. dubna 2012].

¹³⁰ V centru života celé církve stojí mše a eucharistická oběť, vždyť tu je sám Kristus tajemně a zázračně přítomen.

¹³¹ *LG 10*, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 46-47.

¹³² Tak *Všeobecné direktorium pro katechezi z roku 1998 (VDK) 27*, op. cit., str. 12.

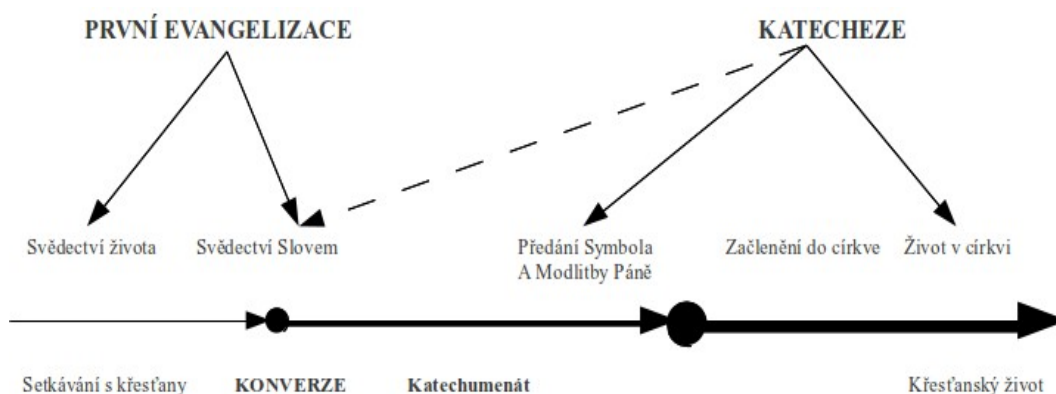
„služba budování společenství a účast na něm“, „μαρτυρια“ – služba „vydávání svědectví“ (samotný název v sobě nese radikální předpoklad, a to možnost smrti pro víru – mučednictví), „λειτουργια“ – „liturgie“ neboli „služba slavení (modlitba a svátosti)“. Subjektem uvedených služeb církve je vždy celá církev, tudíž nelze tyto funkce nikdy úplně, ani jen výrazně, oddělit, podobně s sebou nese neblahé důsledky upřednostňování některé ze služeb nad ostatními, jelikož se pak vytrácí harmonie celého společenství. Situaci ilustruje obrázek níže:

SLUŽBA BOŽÍMU KRÁLOVSTVÍ			
ΔΙΑΚΟΝΙΑ orientována ven, služba komukoli	ΚΟΙΝΩΝΙΑ orientována dovnitř	ΜΑΡΤΥΡΙΑ též katecheze	ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙΑ také mše

Direktorium upozorňuje na potřebnost chápání katecheze jako součásti evangelizace, před Koncilem se totiž evangelizace chápala pouze jako hlásání církve orientované ven, po Koncilu však církev akcentuje také onu složku evangelizace, která hlásání křesťanské zvěsti lidem mimo církev předchází, totiž evangelizaci dovnitř církve. Jan Pavel II. pak nabízí schéma toho, jak se evangelizace děje¹³³, což jednoduše ukazuje následující obrázek¹³⁴:

¹³³ *Evangelii nuntiandi (EN) 21-26*, op. cit.

¹³⁴ Obrázek se inspiruje jiným obrázkem in: DŘÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu...* op. cit., str. 48 a tamní obrázek 5.

První katechezí je tiché svědectví života křesťanů, kdy se:

„Křesťan nebo skupina křesťanů snaží chápat druhé lidi, v jejichž společenství žijí, vlídně s nimi jednají, zajímají se o jejich život a osudy a usilují spolu s nimi o všechno, co je šlechetné a dobré (...) vyzařuje prostým a neutrávním způsobem jejich víra v hodnoty, jež přesahují jiné běžné hodnoty, a zároveň i naděje v něco, co není viditelné a co si lidé neodvažují ani představit (...) svědectvím beze slov (...) vyvolávají v srdcích těch, kdo je pozorují, některé neodbytné otázky, jako např.: proč jsou takoví? proč žijí právě takto? (...) pak budou následovat ještě hlubší a vážnější otázky.“¹³⁵

Tiché svědectví života otevírá možnost svědčit slovem, zvláště v situacích docela všedních. Katecheze prostřednictvím života a poté i slova se týká především hlasatelů zvěsti, další kroky katecheze jsou již působením zvěsti v těch, kterým je hlášáno.

Pokud hlásaná zvěst zapustí v srdci svého posluchače kořeny, začíná se období postupného (při)lnutí k této zvěsti¹³⁶, kdy též dochází k tomu, že vnitřní obrat lidského nitra se stává (roze)znatelným i navenek, „*jak to vyplývá z evangelia, které vlastně celý život přetváří*“¹³⁷. Tato změna celého života by nakonec měla člověka vést k touze po vstupu do církve, tudíž ke vstupu do katechumenátu, protože „*takové rozhodnutí nemůže být (...) jen abstraktní a teoretické, naopak*

¹³⁵ EN 21, op. cit.

¹³⁶ VDK se velmi soustředí na posluchače zvěsti a hned na svém začátku si pomáhá známým biblickým podobenstvím o rozsévání, tak VDK 15, op. cit., str. 8.

¹³⁷ EN 23, op. cit.

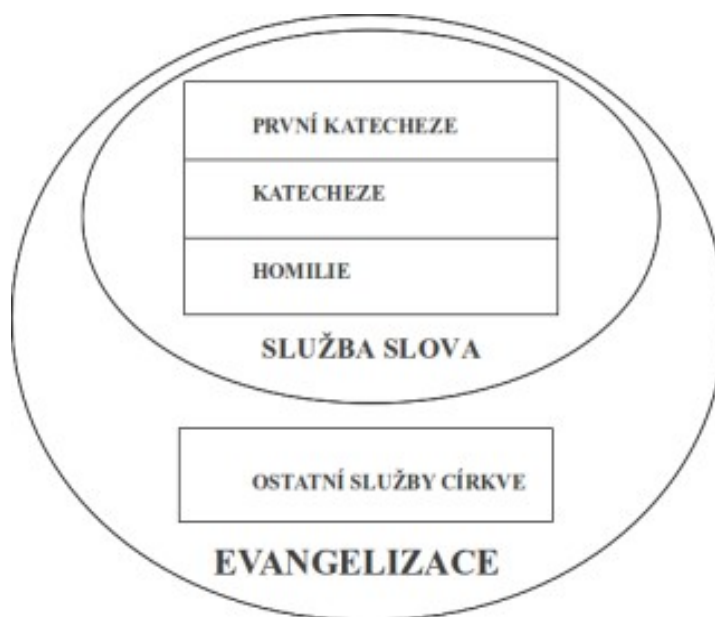
*projevuje se konkrétně viditelným vstupem do společenství věřících...*¹³⁸. Tento vstup do církve je tedy dalším (nutným) krokem, po němž následuje období katechumenátu, během něž dochází k tzv. „iniciační katechezi“, tedy k tomu, že člověk je postupně a náležitě poučován o pravdách víry a zásadách křesťanského života, které přijímá za své. Na závěr katechumenátu jsou katechumenovi svěřeny dvě vzácná vyjádření víry, která ho následně budou provázet celým jeho křesťanským životem, což jsou Vyznání víry a modlitba Otče náš, přičemž oba tyto texty ho rovněž uvádějí do mše, neboť právě při ní je bude spolu s celým společenstvím recitovat. Vrcholem a zakončením iniciačního období je přijetí iniciačních svátostí, čímž se dosavadní posluchač zvěsti sám stává křesťanem a *eo ipso* jejím hlasatelem, což je pak také potvrzením autenticity celého předešlého procesu evangelizace.¹³⁹

Pokud jde o vztah mezi evangelizací a katechezí, hodně záleží na tom, jak široce katechezi rozumíme, tak D. Grasso tvrdí, že v dokumentech samotného 2. vatikánského sněmu, můžeme nalézt hned trojí způsob užívání pojmu „evangelizace“: 1. misijní kázání, 2. celistvá služba slova, 3. veškeré misijní konání církve.¹⁴⁰ Bereme-li však evangelizaci nejobecnějším způsobem, pak je tato základní funkcí církevního společenství a katecheze je „toliko“ její součástí v rámci služby slova, jak ukazuje následující obrázek:

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *EN 24*, op. cit.

¹⁴⁰ ALBERICH, Emilio, DŘÍMAL, Ludvík, *Katechetika*, op. cit., str. 47 a tamní poznámka 6.

Služba slova má hned tři momenty: první evangelizace/katecheze, katechezi v úzkém slova smyslu a homilii čili liturgickou formu slova. Pokud jde o jednotlivé momenty služby slova, ty jsou dnes mezi sebou velmi promíchané, přičemž tradiční (zde uvedené) dělení je jen dělení pomocné.¹⁴¹

1.2.3.2. Dvě katechetických momentů: Boží sebe-sdílení a lidská odpověď na něj

Direktorium rozlišuje dva aspekty: aspekt christologický a aspekt anthropologický.

a) Christologický aspekt

Christologický aspekt tkví v tom, že Ježíš Kristus, jakožto vtělené Boží Slovo – ΛΟΓΟΣ του Θεου – je středem služby církve Slovem, pak

¹⁴¹ Více k této kritice: DŘÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu...* op. cit., str. 31-32.

také platí, že každá katecheze musí být hlásáním Ježíše Krista člověku tak, aby hledal, nalézal a upevňoval svůj osobní vztah k němu:

„Společenství s Ježíšem Kristem již ze své podstaty pobádá učedníka, aby se spojil se vším, s čím byl hluboce spojen samotný Ježíš Kristus: s Bohem, svým Otcem, jenž jej poslal na svět, a s Duchem svatým, jenž mu dával podnět k jeho poslání; s církví, jeho tělem, pro které se vydal, a s lidmi, jeho bratry, jejichž úděl chtěl sdílet.“¹⁴²

Katecheze je tedy na theologické rovině docela christocentrická, neboť skrze spojení posluchače s Ježíšem Kristem, vrůstá posluchač katecheze do vztahů mezi osobami Nejsvětější Trojice. V tom je také skryta hlubina uvádění do tajemství svátostí (eucharistie obzvlášť, vždy jde o „svátost svátostí“), pro nás pak zejména do tajemství mešního:

„Katecheze má svůj původ ve vyznání víry a přivádí k vyznání víry¹⁴³ (...) permanentní katecheze pak napomáhá toto vyznání (...) prohlubovat, vyznávat je při slavení eucharistie a obnovovat závazky, které z něj vyplývají. Je důležité, aby katecheze uměla dobře spojovat christologické vyznání víry 'Ježíš je Pán' s trinitárním vyznáním 'Věřím v Otce, Syna a Ducha svatého', protože to jsou pouze dva způsoby vyjádření téže křesťanské víry.“¹⁴⁴

Christocentrismus katecheze má však vedle své roviny theologické taktéž rovinu anthropologickou: Ti, kdo se katechezí zabývají, nesmějí nikdy hlásat svou vlastní nauku, nýbrž musí vždy hlásat pravou křesťanskou nauku, kterou zvěstuje sám Ježíš, neboť On je živá Pravda.

b) Antropologický aspekt

Ve středu katecheze je sám Ježíš Kristus, katecheze tak nikdy nemůže mít ve svém středu někoho či něco jiného, nemůže nikdy být anthropocentrická, ovšem na druhou stranu, vždy musí být anthropologická, neboť pokaždé bere ohled na konkrétního člověka v docela konkrétním prostředí a za úplně konkrétní situace. Katecheze nezvě-

¹⁴² VDK 81, op. cit., str. 40.

¹⁴³ Myslí se tu zvláště na vyznání křesťní, je třeba ještě poznamenat, že sám křest měl povodně formu křtění v Ježíšovo jméno, ale také ve jméno celé Trojice.

¹⁴⁴ VDK 82, *ibid.*, str. 40n.

stuje věci vzdálené normální běžnému životu, ale naopak věci pro život veskrze důležité: Napomáhá k poznání víry, je liturgickou výchovou, morálně formuje a učí modlitbě.¹⁴⁵

1.2.3.3. Katecheze a Boží slovo, potažmo Bible (a tradice)

Ten, kdo naslouchá katechezi je zván k Božím slovu, kterým je sám Ježíš Kristus, ovšem všude tam, kde je Boží slovo hlásáno lidem, bere toto Slovo na sebe podobu slova lidského. Vztah mezi Božím slovem mluveným a Písmem svatým, jakožto jeho Písemným zachycením, je tak velmi úzký.¹⁴⁶ Boží slovo však obsahuje i posvátná tradice.¹⁴⁷

Direktoriu jde o:

1. Skutečnost, že Boží Slovo je vtěleno do našich dějin, o tudíž rozhodně není a-historické, ale je právě naopak v dějinách, neboť neexistuje žádná pravda víry sama o sobě v obecném stavu, jelikož všechno jsou obrazy, každá formulace již je in-kulturovaná (podobně, jako se Kristus vtělil do konkrétních podmínek).¹⁴⁸
2. To, že Boží slovo je poselstvím o spáse člověka, neboť jde o „εὐαγγέλιον“ čili o „dobrou zprávu“, která proměňuje lidský život a dává mu smysl. Proto se Boží slovo v Písmu svatém nikdy nejeví toliko jako informace, ale právě jakožto slovo, jež vykládá skutečnosti a interpretuje fakta, čímž určitým způsobem odpovídá na základní otázky každého člověka: „*Vztah křesťanského poselství k lidské zkušenosti (...) vyrůstá ze samotného cíle*

¹⁴⁵ VDK 85, *ibid.*, str. 42n.

¹⁴⁶ VDK 94, *ibid.*, str. 50n.

¹⁴⁷ VDK 95 a 96, *ibid.*, str. 51.

¹⁴⁸ VDK 107-110, *ibid.*, str. 56-58.

*katechizace, jímž je vytvářet společenství člověka s Ježíšem Kristem. On ve svém pozemském životě žil plně své lidství.*¹⁴⁹

3. To, že za naším rozpozná(vá)ním Bible jako slova Božího stojí aktivně jednající Duch svatý.

1.2.3.4. Katecheze a křesťanská náboženská zkušenost¹⁵⁰

Boží slovo se sice vtěluje do slov lidských, ovšem Bible nás zároveň může uvést do rozpaků kvůli svým výrazovým prostředkům, jimiž promlouvá, neboť tyto jsou, zvláště ve Starém zákoně, bezprostřední až materiální (třeba tehdy, když prorok Ezechiel dostane rozkaz sníst knihu¹⁵¹). Biblistika sice ví o množství literární žánrů přítomných v Bibli, přece tu však nejde pouze o literární formu, nýbrž o události, jež často pramení z hlubokých (náboženských) zážitků, z hlubokých úvah či z předcházející modlitby, jednoduše z toho, co bylo v minulosti prožito, tedy z náboženské zkušenosti.

Ani Boží slovo tedy není lze sdělovat bez modlitby či bez meditace – je zapotřebí (znovu)objevit roli náboženské zkušenosti jakožto média pro vnímání Božího slova. Náboženská zkušenost dnes musí hrát důležitou roli i v katechezi. Katecheze už nesmí být toliko předáváním nauky, nýbrž také sdílení zkušenosti víry.¹⁵²

Pojem „zkušenost“ je však určitým způsobem problematický, neboť v obecnosti je mlhavý, nemaje jasný obsah, tu se myslí na cosi iracionálního, tu zase na něco pouze emotivního. Jakoby vůbec nešlo o obsah, ale jen o pocit – toliko o sentiment.

V katechezi se však zkušenosti rozumí tak, že jde jak o „proces vzniku zkušenosti samotné“, kdy se člověk setká s určitým „zážitkem“,

¹⁴⁹ VDK 116, *ibid.*, str. 61.

¹⁵⁰ DŘÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu...* op. cit., str. 49-57.

¹⁵¹ Ezechiel 2,8.

¹⁵² K hodnocení zkušenosti „obecně“ srov. VDK 152, op. cit., str. 82.

tak zároveň o „výsledek tohoto procesu“, tedy o reflexi či interpretaci onoho „zážitku“. Tu je důležité měřítko, podle něž se děje reflexe zkušenosti či klíč, jímž se zkušenost interpretuje, přičemž pro křesťana rozhodně platí, že *„činnost proroků, hlásání Kristovo a učení apoštolů představují základní a určující kritérium pro každé setkání víry a lidské zkušenosti v době církve“*¹⁵³. Proces vzniku zkušenosti pak uzavírá její zpředmětnění, kdy ten, komu se zkušenosti dostalo a kdo ji reflektuje křesťansky, dojde poznání, že jeho zkušenost je bytostná zkušenost s Ježíšem Kristem.

A v tomto se tato „náboženská zkušenost“ liší od „zkušenosti obecně“, neboť náboženská zkušenost dochází jednak svou hloubkou vlastní, jednak hloubkou její reflexe k tomu, že se v ní člověk setkal s něčím, co jej neskonale převyšuje, s transcendencí. Zde člověk dochází až před krok víry, k otázce, zda-li se této transcendenci svobodně vydá a odevzdá, zdaž v ní rozpozná Ježíše Krista¹⁵⁴ a uvědomí si, že to je jeho Spasitel – učiní-li to, tu se zkušenost náboženská mění již ve zkušenost bytostně křesťanskou.

Pro vznik křesťanské víry je důležitý celek zkušenosti, jehož konkrétním ztvárněním je Písmo svaté a tradice, neboť to jsou prameny pro reflexi a interpretaci vlastní náboženské zkušenosti, protože zkušenost se děje tam, kde člověk naslouchá Božímu slovu a přijímá jej a podle něho uspořádává svůj vlastní život¹⁵⁵.

¹⁵³ VDK 153, *ibid.*, str. 83.

¹⁵⁴ VDK 116, *ibid.*, str. 61: *„Z toho vyplývá, že 've skutečnosti pouze v tajemství utěleného Slova nachází pravé světlo tajemství člověka.“*

¹⁵⁵ Římanům 10,17: *„Věra je ze slyšení!“*

1.2.3.5. Obsah katecheze

Obsahem katecheze je Boží slovo obsažené v Písmě svatém a tradici církve, které je ovšem rozjímáno a chápáno stále hlouběji za pomoci:

- A. církevního magisteria které je autoritativně vykládá;
- B. liturgie (!), v níž je neustále hlásáno, posloucháno, vnitřně přijímáno a vysvětlováno;
- C. života církve, kde září především ze svědectví křesťanů, zvláště světců a světic;
- D. theologického bádání, jež pomáhá věřícím činit pokroky v pevném pochopení jednotlivých tajemství víry;
- E. ryzích náboženských a mravních hodnotách, které jsou, jako semena slova, rozseté v lidské společnosti a v různých kulturách.¹⁵⁶

Velikou roli zde také hraje různost a rozdílnost jednotlivých pramenů katecheze, která vytváří harmonický celek:

„Každý z 'pramenů' katecheze má svůj vlastní jazyk, jenž je vyjádřen bohatou různorodostí 'dokumentů víry'. Katecheze je živou tradicí takovýchto dokladů biblických úryvků, liturgických textů, spisů církevních otců, vyjádření učitelského úřadu církve, vyznání víry, svědectví světců a theologických úvah.“¹⁵⁷

Hlavní roli tu hraje požadavek, aby byly pravdy víry hlásány nezkresleně a v plné rozsahu: „V úloze inkulturace víry musí katecheze předávat evangelní poselství v jeho celistvosti a čistotě.“¹⁵⁸ Avšak právě tento požadavek působí často potíže, jelikož není úplně jednoduché mu dostát (například pro velkou vnitřní rozdílnost skupiny adresátů katecheze, anebo vzhledem k jejich nízkému věku).

Direktorium proto rozlišuje dvojí ráz celosti: „celost intenzivní“ a „celost extenzivní“: Je sice nutné předávat evangelijní zvěst v celosti

¹⁵⁶ Výčet vytvořen podle VDK 95, *ibid.*, str. 51.

¹⁵⁷ VDK 96, *ibid.*

¹⁵⁸ VDK 111, *ibid.*, str. 59.

bez zamlčování či svévolného výběru, ovšem to se musí dít postupným vyučováním, po příkladu Boží pedagogie, vždyť i sám Bůh se lidem sebezjevoval postupně. Nejprve tedy katecheze svým výkladem vytvoří v posluchačích celistvou strukturu křesťanského poselství – „celistvost intenzivní“ – a posléze rozvede každou oblast křesťanské zvěsti do větší hloubky úměrně ke schopnostem adresátů katecheze a jejímu vlastnímu charakteru – „celistvost extenzivní“. Aby takovéto hlásání bylo autentické, je nutné uplatnit kritérium inkulturace, tedy přetlumočení podstatného do výrazových prostředků a výrazovými prostředky dané kultury.¹⁵⁹

VDK také hovoří o hierarchii zvěstovaných pravd víry a jejich organickém uspořádání: „*Toto poselství je uspořádáno okolo tajemství Nejsvětější Trojice, v kristocentrické perspektivě, neboť to je 'zdrojem všech ostatních tajemství víry.'*“¹⁶⁰ Předkládáno je pak hierarchické uspořádání pravd víry, které mají být při katechezi předávány:

- A. **Dějiny spásy**, které vyprávějí o podivuhodném Božím jednání – Božích zázracích (*mirabilia Dei*) – a zvláště o Ježíši Kristu.
- B. **Apoštolské vyznání víry** (*Symbolicum Apostolicum*), které ukazuje, jak církev chtěla prezentovat křesťanské tajemství víry.
- C. **Svátosti** – jedinečné místo zaujímá eucharistie.
- D. **Dvoj-příkázání lásky** – ukazuje hierarchii křesťanských hodnot a je souhrnem Desatera příkázání, roli mají hrát rovněž Ježíšova blahoslavenství.
- E. **Modlitba Páně**, jež shrnuje poselství evangelia.¹⁶¹

¹⁵⁹ VKD 112, *ibid.*

¹⁶⁰ VDK 114, *ibid.*, str. 60.

¹⁶¹ Výčet vytvořen podle VDK 115, *ibid.*

1.2.3.6. Shrnutí

V předchozích kapitolách jsme se zabývali otázkou, co je to katecheze, poukázali jsme na její místo v církvi jakožto jedné z jejích služeb, ukázali jsme na její vztah k evangelizaci, jejíž je součástí, zároveň jsme ji však vymezili pevné místo v rámci služby slova, která je součástí evangelizace. Řekli jsme také, že každá katecheze musí být christocentrická (zaměřená na Ježíše Krista), čímž se ovšem stává také niterně theocentrickou a trinitární, neboť přivádí k samotnému tajemství Nejsvětější Trojice. Dotkli jsme se souvislosti mezi katechezí a zkušeností, a to tak, že katecheze vede skrze hlásání Božího slova k tomu, aby si člověk svou vlastní náboženskou zkušenost, díky měřítku Božího slova, kterého se mu pro ni v katechezi dostane, interpretoval jako zkušenost bytostně křesťanskou, jako hluboké setkání s Ježíšem Kristem – zdroj víry. To nás dovedlo k zamýšlení se nad obsahem katecheze, že musí jít o předávání celistvé pravdy evangelia, postupně a autentické však, čehož se dosáhne jedině za pomoci inkulturace zvěsti. Nakonec jsme dospěli k tomu, že pravdy víry, které se mají v katechezi předávat, jsou hierarchicky uspořádané, tomuto hierarchickému uspořádání pak vděčí zato, že tvoří jeden jediný organický celek.

Když jsme nyní prošli to, jak církev předkládá základní theologicko-pastorační zásady, dané jejím magisteriem (zvláště však 2. vatikánským koncilem a posléz *Všeobecným direktoriem pro katechezi*), jimiž se má celá církev řídit a skrze něž má usměřňovat a koordinovat veškeré své katechetické působení, docházíme nyní k tomu, že musíme ještě projít to, jakým způsobem církev podává vlastní výkladem své víry a katolické nauky, jak je dosvědčuje a osvětluje Písmo svaté, apoštolská tradice a učitelský úřad církve.

1.2.4. Katechismus

A právě takovým dokumentem církevního učitelského úřadu, který předkládá výklad víry církve a podává celek katolické nauky, jak je zvěstuje a vysvětluje Písmo svaté, apoštolská tradice a církevní magisterium je katechismus, v církvi pak panuje představa o dvojitě katechismu: universálním a lokálním.

1.2.4.1 *Katechismus katolické církve*

*Katechismus katolické církve*¹⁶² chce předložit uspořádaný a souhrnný výklad podstatných složek katolického učení, a to jak ohledně dogmatiky, tak ohledně ethiky. Hlavní účel katechismu pak je být vzorem pro katechismy, jež mají vznikat v jednotlivých zemích, a vodítkem pro jejich tvorbu.¹⁶³ Nejde přitom o (závaznou) učebnici, podle níž by se měla katecheze odehrávat, nýbrž o pomůcku pro ty, kdo jsou za katechezi odpovědní: pro biskupy (ty zvláště) a duchovní pastýře, pro ostatní křesťany však může být užitečnou četbou.¹⁶⁴

Katechismus je v návaznosti na dávnou tradici rozdělen do čtyř pilířů:

- (Křestní) **vyznání víry** (*symbolum*), kde se nejprve osvětluje a vykládá, v čem tkví Boží zjevení a v čem spočívá víra, kterou Bohu naň člověk odpovídá, poté se shrnují dary, jež Bůh dává člověku, přičemž toto členění má trojiční strukturu (kopíruje tak stavbu Vyznání víry): víra v Otce všemohoucího a Stvořitele –

¹⁶² *Katechismus katolické církve (KKC)*, Zvon, Praha, 1996', na nějž speciálně odkazuje také *VDK (119-136)*, neboť by mělo platit: „*Oba tyto nástroje, chápané každý podle svého vlastního druhu a se svojí specifickou autoritou, se vzájemně doplňují. (...) Všeobecné direktorium odkazuje na Katechismus katolické církve, jehož chce být metodologickým nástrojem pro jeho konkrétní aplikaci. (VDK 120, op. cit., str. 64)*“

¹⁶³ *KKC 11*, op. cit., str. 17.

¹⁶⁴ *KKC 12*, *ibid.*

víra v jeho Syna, Ježíše Krista, našeho Pána a Spasitele – víra v Ducha svatého ve svaté církvi.

- **Svátosti víry**, kde se vykládá, jak se Boží spása, jež byla jedou provždy vykonána v oběti Ježíše Krista na kříži (znovu)zpřítomňuje v posvátné liturgii, což je následně rozvedeno pro všech sedm svátostí.
- **Život podle víry**, kde se prvně vypovídá o posledním (eschatologickém) cíli člověka, jímž je nebeská blaženost, aby se následně došlo k cestám, jež k ní vedou – svobodné jednání podle Božího zákona a Boží milost. Přitom jde o jednání podle Kristova dvoj-přikázání lásky, které je více rozvinuto v Desateru.
- **Modlitba**, kde se nejdříve hovoří o důležitosti modlitby pro život víry, načež následuje výklad modlitby Otčenáš, nakonec jsou zde shrnuta dobra, která chce Pán lidem udělovat a v něž mají lidé doufat.¹⁶⁵

1.2.4.2. Místní katechismus (diecézní, oblastní či národní)

Jak bylo v předchozí kapitole naznačeno, sám KKC chce být zejména předlohou, dle které se mají vytvářet katechismy místní (diecézní, oblastní či národní), protože právě a jen v nich se může uskutečňovat ona tolik potřebná inkulturace evangelijní zvěsti. Rozehrává se tak skutečná „symfonie víry“. Každý místní katechismus má totiž být svým způsobem odevzdáním Vyznání víry a Modlitby Páně

¹⁶⁵ „Členění Katechismu katolické církve odkazuje k hluboké jednotě křesťanského života. V ní se jasně ukazuje vzájemný vztah mezi 'lex orandi', 'lex credendi' a 'lex vivendi'. Liturgie je sama o sobě modlitbou; vyznání víry nachází své správné místo při slavení bohoslužby. Milost, Boží dar skrze svátosti, je nenahraditelnou podmínkou křesťanského jednání, tak jako účast na liturgii církve vyžaduje zase víru...“ (VDK 122, op. cit., str. 65)“

katechumenům a křtěncům místní církve¹⁶⁶. Katechismus na místní úrovni má obsahovat pečlivě propracované formulování vztahu mezi vědou a vírou, má mít zvláštní ráz v prostředí nábožensky lhostejném, má se inspirovat sociální naukou církve a věnovat se také sociální problematice.¹⁶⁷

Vedle těchto katechismů oficiálních existují ještě katechismy neoficiální.

1.2.5. Katecheze *contra* výuka náboženství

Poté, co jsme se věnovali metodologické i obsahové stránce, je zapotřebí věnovat se ještě jednomu problému speciálnímu, a to vztahu (školní) výuky náboženství a katecheze, které se od sebe až do 2. vatikánského koncilu nijak zvlášť neoddělovaly, je však nutno poznamenat, že k zeškolštění katecheze došlo až v době osvícenství, kdy se začalo školní vyučování náboženství chápat jako skutečná katecheze, také díky tomu, že došlo k přísné konfesionalizaci náboženské výuky, tudíž se tato výuka brala jako záležitost týkající se vždy docela konkrétní konfese, nadto se náboženská příslušnost k určité konfesi stala důležitou součástí identity každého jednotlivce. Následky (jsou a) byly tragické, neboť vědomí důležité role farního společenství a rodiny v katechezi se začalo vytrácet.¹⁶⁸

Po 2. vatikánském došlo k jasnému oddělení katecheze a náboženského vyučování ve škole a novému promyšlení jejich vzájemného vztahu:

„Existuje neoddelitelná souvislost a současně jasný rozdíl mezi vyučováním náboženství a katechezí, která je předáváním evangelní zvěsti, etapou evangelizace (...) škola se udržuje na úrovni školní,

¹⁶⁶ VDK 132, *ibid.*, str. 69.

¹⁶⁷ VDK 132, *ibid.*, str. 71.

¹⁶⁸ Srov. ALBERICH, Emilio, DŘÍMAL, Ludvík, *Katechetika*, op. cit., str. 148-151, kde je k dané problematice líčení podrobnější.

*směřující k integrální kultuře, zahrnující v sobě křesťanské poselství (...) katecheze na rozdíl od školního vyučování náboženství předpokládá především živoucí přijetí křesťanské zvěsti, jako spásné skutečnosti. Specifickým místem katecheze je nadto společenství, které prožívá víru způsobem mnohem širším a v období delším nežli období školní, to znamená po celý život.*¹⁶⁹

Výuka náboženství ve škole a katecheze se pak liší ve třech oblastech, co do účastníků, co do účelu, za kterým jsou konány, a co do cílů, k nimž by měly vést.

Pokud jde o účastníky, tkví největší rozdíl v tom, že výuka náboženství ve škole je otevřena všem, bez ohledu na jejich náboženské vyznání, kdežto katecheze je určena výhradně těm, kdo se chtějí přiblížit ke Kristu a usilují prohloubit svou víru. Vůči žákům, kteří navštěvují výuku náboženství a kteří jsou jiného vyznání, anebo dokonce bez vyznání, musí učitel náboženství aplikovat „první evangelizaci“, tedy tiché svědectví vlastního života, jež v sobě rovněž nese prvek odhalování špatných předsudků a před-porozumění, které je zapotřebí trpělivě odstraňovat.

Ohledně účelu vyučování náboženství ve škole, jasně promlouvá VDK, kde stojí:

*„Školní vyučování náboženství pomáhá věřícím žákům lépe chápat křesťanské poselství ve vztahu k velkým existenciálním problémům, společným všem náboženstvím a charakteristickým pro každou lidskou bytost, k pohledům na život, které jsou více přítomné v kultuře, a k stěžejním hlavním mravním problémům, do nichž je dnes lidstvo vnořeno. Naproti tomu žáci, kteří jsou v situaci hledání anebo tváří v tvář náboženským pochybnostem, budou moci ve školním náboženském vyučování objevit, co je vlastně víra v Ježíše Krista, jaké odpovědi církev dává na jejich otázky, a tak jim dává příležitost lépe zkoumat vlastní rozhodnutí.*¹⁷⁰

¹⁶⁹ NRKŠ 64, in: Kongregace pro katolickou výchovu, *Náboženský rozměr výchovy v katolické škole (NRKŠ)*, Sekretariát ČBK, Praha, 1994, str. 17, [online] URL: http://dcza.sk/application_data/bu/uploads/Data/01_nabozensky_rozmer_vychovy.pdf [3. dubna 2012].

¹⁷⁰ VDK 75, op. cit., str. 37.

Jak je vidět, tento předpokládaný účel vyučování náboženství ve škole se liší od účelů katecheze, neboť ve školním vyučování nejde o to prohlubovat víru, to je vlastní katechezi, nýbrž o to, buď k rozhodnutí víry vést, anebo alespoň ukázat důležitost a smysluplnost křesťanského postoje víry – obojí je opět první evangelizace, zatímco účelem katecheze je prohloubit křesťanskou víru.

Cílem vyučování náboženství pak má být, což ukazuje výše uvedená citace z VDK, aby žák svobodně zaujal ke křesťanské tradici a víře uvědomělý postoj, katecheze však má vést člověka ke Kristu, a to buď k tomu, aby se postupem času stal údem církve – přijal a přijímal svátosti a žil podle křesťanské morálky –, anebo k tomu, aby se ke křesťanskému životu vrátil, pokud již svátosti přijal.

I zde se nabízí možnost vytvořit přehlednou tabulku¹⁷¹:

Katecheze <i>contra</i> výuka náboženství		
	Výuka náboženství ~ první evangelizace	Katecheze
Komu?	Žáci školy, rozličné vyznání (i bez)	Ti, kdo prošli konverzí a usilují prohloubit svou víru.
Účel?	Vést ke konverzi, anebo alespoň ukázat důležitost a smysluplnost křesťanského postoje víry. ¹⁷²	Prohloubit křesťanskou víru a niterný vztah ke Kristu.
Cíl?	Svobodné zaujetí odpovědného postoje ke křesťanské	Vést k přijetí svátostí a vstupu do církve či k návratu k přijímá-

¹⁷¹ Podobnou tabulku nabízí: ALBERICH, Emilio, DŘÍMAL, Ludvík, *Katechetika*, op. cit., str. 159 a tamní obrázek 15.

¹⁷² MURŇOVÁ, Eva, MUCHOVÁ, Ludmila, *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (Osnovy)*, Sekretariát ČBK, Praha, 2004, na str. 8-9 uvádí větší počet úkolů náboženské výuky, které nadto rozděluje na úkoly v širším a úkoly v užším slova smyslu.

	víře. ¹⁷³	ní svátostí.
Mše?	Mluví se v ní, o mši.	Vede k účasti na mši.

1.2.6. Shrnutí

V předcházejících kapitolách věnovaných katechezi jsme se zabývali otázkou, co je to katecheze, zvláště pak v souvislosti s tím, jak uvádí do mše. Ukázali jsme historický vývoj katecheze jakožto uvádění do mše, neboť z tohoto pokladu čerpá církve dodnes; samotnou katechezi jsme poté představili jako jednu ze služeb církve, jež je součástí evangelizace. (Poslání daného církvi Ježíšem Kristem.) Z theologického hlediska jsme poukázali především na fakt, že každá katecheze musí být christocentrická (zaměřená na Ježíše Krista), neboť přivádí k samotnému tajemství Božské Trojice, jehož je Ježíš Kristus zprostředkovatelem a Prostředníkem. Následovalo zamýšlení se nad vlastním obsahem katecheze, že totiž musí jít o předávání celistvé pravdy evangelia, postupné a autentické však, čehož se dosáhne jedině za pomoci inkulturace zvěsti, přičemž obojí se děje i na rovině nejznámější a nejužívanější katechetické pomůcky – katechismu, což je výslovně vyjádřeno v *Katechismu katolické církve*, který žádá, aby podle něj vznik(a)ly katechismy místní, jež by jej dobře doplňovaly a zvěst v něm obsaženou pak ideálně tlumočily (inkulturace) do konkrétních lokálních podmínek. Naposled jsme ukázali, jaký je vztah mezi výukou náboženství a katechezí, že obé sice spadá do evangelizace, výuka náboženství ovšem není katechezí, nýbrž součástí prvotní evangelizace.

¹⁷³ *Osnovy, ibid.*, str. 9-10 podávají širší výčet cílů výuky náboženství.

1.3. Katecheze jako cesta ke křesťanské svátostné iniciaci čili iniciační katecheze

Když jsme již představili jak mši, tak katechezi, budeme se nyní v samostatné kapitole věnovat tomu, co je na pomezí obou těchto oblastí života církve, kde právě se obě tyto oblasti tvůrčím způsobem setkávají. V názvu naší práce se totiž vyskytuje ještě jedno slůvko – „vedení“ čili „iniciace“ –, o něž nám teď půjde, protože se zde pokusíme představit vztah katecheze a liturgie, tedy to, jak katecheze uvádí do liturgie (zvláště pak do mše).

Ze strany liturgie, jakoby zaznívala na adresu katecheze výtku, že se naň zapomíná, že bývá opomíjena: *„Často však katechetická praxe dosvědčuje slabé a pouze dílčí pouto s liturgií: omezená pozornost k liturgickým znamením a obřadům, nedostatečné docenění pramenů liturgie, katechetické kurzy téměř či dokonce úplně postrádající vztah či odkaz na liturgický rok...“*¹⁷⁴ Ze strany katecheze zase může (za)znít jasná výčitka na adresu těch, kdo se věnují převážně a pěstují liturgii, že zapomínají nato, že církev má i další poslání, slovy 2. vatikánského koncilu: *„Posvátná liturgie nevyčerpává všechnu činnost církve, dříve než mohou lidé přistoupit k liturgii, potřebují být povoláni k víře a obrácení“*¹⁷⁵ Ukazuje se tedy, že vztah mezi liturgií a katechezí je v současnosti napjatý.

Vztah obou oblastí církevního života, ano jejich ideální poměr, ukazuje už samo svaté Písmo v příběhu o zjevení se Vzkříšeného učedníkům beroucím se do Emauz¹⁷⁶:

¹⁷⁴ VDK 30, op. cit., str. 14.

¹⁷⁵ SC 9, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, op. cit., str. 137.

¹⁷⁶ Lukáš 24,13-35.

<p>„Téhož dne se dva z nich ubírali do vsi jménem Emaus, která je od Jeruzaléma vzdálena asi tři hodiny cesty, a rozmlouvali spolu o tom všem, co se událo.</p>	<p>Učedníci vědí sice vědí o tom, co se stalo a mluví spolu o tom, ovšem nerozumějí ničemu – potřebují jak pastorační zásah, tak katechezi.</p>	<p>13-14</p>
<p>A jak to v řeči probírali, připojil se k nim sám Ježíš a šel s nimi. (...) Kleofáš, mu odpověděl: 'Ty jsi asi jediný z Jeruzaléma, kdo neví, co se tam v těchto dnech stalo!' (...) 'Jak Ježíše Nazaretského, který byl prorok mocný slovem i skutkem před Bohem i přede vším lidem, (...) vydali, aby byl odsouzen na smrt, a ukřižovali ho. A my jsme doufali, že on je ten, který má vykoupit Izrael. Ale už je to dnes třetí den. (...) Některé z našich žen (...) přišly a vyprávěly, že měly i vidění andělů, kteří říkali, že je živ. Někteří z nás pak odešli ke hrobu a shledali, že je to tak...'</p>	<p>Dochází k náhlému a „náhodnému“ „pastoračnímu rozhovoru“. Pastorační situace je taková, že učedníci sice slyšeli zvěst – vždyť dobře vědí, co se stalo – avšak chybí jim víra, je tedy potřeba, aby nastoupila katecheze a jejich víru prohloubila.</p>	<p>15-24</p>
<p>A on (Ježíš) jim řekl: Jak jste nechápaví! To je vám tak těžké uvěřit všemu, co mluvili proroci! (...) Potom začal od Mojžíše a všech proroků a vykládal jim to, co se</p>	<p>Sám Ježíš tu na základě Starého zákona koná svou katechezi, která postupuje důsledně podle dějin spásy a je bytostně christo-</p>	<p>25-27</p>

<i>na něho vztahovalo ve všech částech Písma.</i>	centrická.	
<i>Když už byli blízko vesnice, do které šli, on jako by chtěl jít dál. Oni ho však začali přemlouvat: 'Zůstaň s námi, vždyť už je k večeru a den se schyluje.' Vešel tedy a zůstal s nimi.</i>	Katecheze vzbudila touhu po ještě větším prohloubení víry, ovšem katecheze slovem už je u konce – nastal čas pro iniciaci svátostnou.	28- 29
<i>Když byl s nimi u stolu, vzal chléb, vzdal díky, lámal a rozdával jim. Tu se jim otevřely oči a poznali ho; ale on zmizel jejich zrakům...</i>	Vlastní svátostná a liturgická iniciace, eucharistie (mše), dochází k (roz)poznání Ježíše.	30- 31
<i>A v tu hodinu vstali a vrátili se do Jeruzaléma; našli jedenáct učedníků (...) Ti jim řekli: 'Pán byl opravdu vzkříšen a zjevil se Šimonovi.'</i>	Následuje období mystagogie, kdy jsou emauzští učedníci zasvěcováni do toho, co se událo.	32- 34
<i>Oni pak vypravovali, co se jim stalo na cestě a jak se jim dal poznat, když lámal chléb.“</i>	Učedníci začínají též hlásat radostnou zvěst.	35

Ve výše uvedeném modelu biblickém je důležitá „mystagogická rovina“¹⁷⁷, neboť až během ní dochází k rozpoznání Ježíše, kdy se sám liturgický obřad stává katechezí. Celá církev má takovéto „mystagogické“ poslání, neboť má člověka doprovázet k mystériu, které je

¹⁷⁷ „Mystagogie“ – pojem pocház(ející) z řeckého „μυσταγωγία“ (od slovesa „αγω“ – „vést“ či substantiva „αγωγή“ – „vedení“), což znamená „uvedení do mystérií“.

základem jeho života.¹⁷⁸ Podobně vypovídají také liturgické obřady

*Uvedení do křesťanského života*¹⁷⁹, když dí:

„Po dovršení tohoto posledního stupně pokračuje společenství věřících spolu s nově pokřtěnými v hlubším chápání velikonočního tajemství a v jeho stále živějším promítání do běžného života, jednak rozjímáním evangelia, jednak účastí na eucharistii a opravdovým životem v lásce. To je (...) období mystagogie.“¹⁸⁰

Vztahy, ono úzké vnitřní pouto, mezi liturgií a katechezí pak lze jednoduše shrnout v tabulce takto:

Vztah:	Podoba:
Katecheze vůči (→) liturgii?	Katecheze uvádí (iniciace) do liturgie.
Liturgie vůči (→) katechezi?	Sama liturgie je katechezí.
Vzájemná závislost?	Liturgie je pramen katecheze.

¹⁷⁸ KUNETKA, František, *Liturgika...* op. cit., str. 49.

¹⁷⁹ Sekretariát České liturgické komise, *Uvedení do křesťanského života (UKŽ)*, Česká liturgická komise, Praha, 1997.

¹⁸⁰ UKŽ 37, *ibid.*, str. 24.

Katecheze má povinnost vychovávat k liturgii¹⁸¹. Liturgická katecheze uvádí do liturgických symbolů¹⁸² (jimiž jsou slova, gesta a předměty), které člověka zase uvádějí do tajemství spásy.

Liturgie zase sama v sobě nese katechetickou dimenzi, neboť vždy byla místem (z)prostředkování víry. Důležitou roli zde nehraje toliko sám svátostný obřad, ale též to, co jej doprovází, ať již je to homilie, anebo (duchovní) píseň. To, co běžná katecheze vykládá, se v liturgickém slavení¹⁸³ stává skutečností a samo působí.

Liturgie je rovněž nepřebornou studnicí podnětů pro vlastní katechezi a nejde přitom jen o symboly (slova, gesta a předměty), ale například již o samotný liturgický prostor, veledůležitou roli hraje též církevní rok.

¹⁸¹ Jasně to stanoví VDK 85 *Liturgická výchova*, op. cit., str. 42.

¹⁸² Sám pojem „symbol“, hraje v církevních dějinách (i mnohde jinde) převýznamnou, ba přímo zásadní roli, a to jak v teologii, tak ve filosofii. K theologickým sporům o symbol viz například kapitolu 1.1.2.6. této práce. V této poznámce se pokusím poukázat na dvě možná filosofická pojetí symbolu (jako příklady) – francouzského západního filosofa Paula Ricoeura a pravoslavného teologa Alexandera Schmemanna:

Schmemannovi je výchozím bodem patristická theologie, přičemž pro něj jasně platí, že theologie vychází z liturgie, jenže západní theologie právě tohle hluboce nepochopila, „*pro církevní Otce nebyl termín symbolon (...) vágní ani nepřesný, ale pouze jiný, než jak ho začali používat pozdější teologové*“. Schmemann věc ukazuje na příkladu eucharistie, kde křesťanský západ začal užívat termínu „reálná přítomnost“, což „*ovšem implikuje možnost, že existuje ještě jiná přítomnost, která není reálná*“, a v tom je právě problém, to je právě ono špatné chápání, neboť „*všechno stvoření je symbolem Boží přítomnosti, moudrosti, lásky a zjevení*“, tudíž: „*Znak v symbolu (A) bychom ve vztahu k tomu, co značí (B) mohli vyjádřit následovně. Není to ani čistě sémantický vztah (A znamená B), ani kauzální (A je příčinou B), ani reprezentativní (A představuje B). Tento vztah se nazývá **epifanie**. To znamená, že A je B, tedy že **A vyjadřuje, komunikuje, vyjevuje a manifestuje realitu B** (ačkoli ne nezbytně celou)*“. (podle: SCHMEMANN, Alexander, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St.Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2002²).

Ricoeur popisuje symbol velmi stručně: „**Jazyk, který označuje jednu věc nepřímou skrze přímé označení jiné věci.**“ (podle: RICOEUR, Paul, *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*, Northwestern University Press, Evanston, 1974).

Více k pojetí symbolu: KUNETKA, František, *Liturgika...* op. cit., str. 129-155.

¹⁸³ Každá liturgická „slavnost“ je prožívána právě „slavením“, které tak je rozvojem křesťanské náboženské zkušenosti (vnitřní katechetický moment).

Shrnutí: Katecheze a liturgie, jakožto dvě dimenze života církve, jsou mezi sebou propojeny, vzájemně těsně spjaty a úzce provázány, jedna nemůže být bez druhé – mše by bez předchozího uvedení (iniciační katecheze) byla navýsost nesrozumitelným konáním, katecheze by bez mše zase ztratila to, k čemu má vést, totiž možnost setkání se s živým Kristem.

1.4. Závěrem

V celé této kapitole jsme naše téma „*Katecheze jako uvedení do mše*“ osvětlili po stránce teoretické, když jsme prvně ukázali, co to vlastně mše je, jak se v průběhu času vyvíjela její podoba až do dnešní doby a jaké další věci je třeba pochopit, aby došlo k porozumění celku mše (například církevní rok či liturgické barvy), posléze jsme podobným postupem ukázali, co je to katecheze a jaký je její vztah k ostatním činnostem církve, nakonec jsme se zvlášť věnovali vztahu mezi katechezí a liturgií, kdy se ukázalo, že jde o „spojité nádoby“, neboť liturgie je zdrojem látek pro katechezi a katecheze zase uvádí, jako iniciační katecheze, do liturgického slavení církve.

2. Jak to vypadá v praxi

V 1. kapitole jsme se zabírali katechezí jako uvedením do mše na rovině teoretické, v této kapitole tudíž přejdeme na rovinu praktickou, když se nyní pokusíme ukázat, jak dnes takové katechetické uvádění či uvedení do mše vypadá. Katechetickou praxi budeme zkoumat ze dvou hledisek, prvně z hlediska obsahu, tedy toho, co katecheze (obsažená v katechetických pomůckách) o mši říká, za druhé pak z hlediska liturgických obřadů z katechetickým obsahem, které uvádějí především do mše.

2.1. Katecheze – co předává ohledně mše?

Nastal čas pokusit se ukázat, jaké informace o mši jsou v katechezi podávány jejím adresátům. A přece, hned tu povstává jistá svízeľ: Jak postupovat? Po delším přemýšlení jsme se rozhodli postupovat tak, že velmi hrubě rozdělíme způsoby uvádění do mše podle (předpokládaného) věku adresátů katecheze, načež na příkladu (několika) katechetických pomůcek ukážeme, jak taková katecheze probíhá.

2.1.1. Nejmenší děti

Pro nejmenší děti, které ještě ani neumějí číst, jsou jako zvláště vhodná pomůcka k dispozici omalovánky či domalovánky¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Je jich k mání množství vsutku nepřeborné, vedle omalovánek zaměřených na mši svatou, se jako téma omalovánek nacházejí a nabízejí různé biblické příběhy, příběhy ze života světců i jednotliví světcí (dítě se mimoděk naučí klasickou katolickou ikonografií), křížové cesty atd. Velikou výhodou je zde také široká ekumenická prostupnost – lze používat i omalovánky jiné, než katolické provenience. Podrobný přehled je k dispozici na stránkách Katechetického střediska Pražské arcidiecéze
[online] URL: <http://katechet.cirkev.cz/katecheze/omalovanky/> [5.dubna 2012]

Na následující stránce je sice uveden obrázek z omalováněk, jejichž téma je sice křížová cesta, ovšem i tak obrázek 15. *Ježíš žije*¹⁸⁵ dobře uvádí do mše: Celé omalovánky jsou vlastně podány jako příběh dvou dětí (Bětky a Ondry), které společně procházejí křížovou cestu v kostele (Dítě, které vybarvuje takovéto omalovánky, může do děje lépe vtáhnout i to, že na každém obrázku jsou někde vymalovány obě děti, které příběhem provázejí a s nimi se dítě může snadno ztotožnit.), na každé stránce je navíc část příběhu dětí (ve formě jejich dialogu) napsána; každý obrázek pak doplňuje krátká a snadno pochopitelná modlitba – podle omalováněk by snad i bylo možné před mší pro děti konat pobožnost křížové cesty. Náš obrázek pak krásně uvádí do liturgického prostoru, kde se slaví mše: Stůl Páně je podle předpisů 2. vatikánského koncilu umístěn v předu, je na něm liturgické roucho a hoří na něm svíce (je tedy plně připraven ke mši), vzadu je pak vidět moderní a jednoduchý svatostánek, děti hledí na hoří velikonoční svíci, která v liturgii symbolizuje vzkříšeného Krista (zapaluje se při velikonoční vigílii na bílou sobotu při zvláštním liturgickém obřadu na začátku mše, hoří při mši po celou dobu velikonoční, při křtu u křtitelnice a při pohřbu u rakve) – paškál.

¹⁸⁵ FUKALOVÁ, Iva (obrázky), BARÁNKOVÁ, Hana (texty), *Pojď se mnou : křížová cesta pro nejmenší : omalovánky*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2011. Odtud je převzat též obrázek na následující straně s názvem 15. *Ježíš žije*.

15. Ježíš žije

Bětka: „Ondro, mám takovou radost, že místo černého hrobu je světlo! Ježíš žije! A víš, co je úplně nejkrásnější?“

Ondra: „Vím, Bětuško. Nejkrásnější je to, že ty i já taky jednou vstaneme z mrtvých a budeme žít s Ježíšem.“

Ježíši, radujeme se s tebou. Děkujeme ti, že jsme společně mohli projít křížovou cestou a že s tebou vstaneme z mrtvých. Amen.

Velikonoční večerí si židé připomínají vysvobození z egyptského otroctví. Také Ježíš s učedníky se chystali oslavit velikonoční svátky. Když spolu seděli u prostřeného stolu, Ježíš řekl: „Jeden z vás mě zradí.“ Učedníci se na sebe podívali a jeden přes druhého volali: „Jsem to snad já?“ Ježíš odpověděl: „Je to ten, pro koho omočím tuto skývu chleba a podám mu ji.“ Omočil skývu a podal ji Jidášovi. Jidáš ji přijal a vyšel ven. Potom vzal Ježíš chléb, vzdal díky, podal jej svým učedníkům a řekl: „Vezměte a jezte z toho všichni: Toto je moje tělo, které se za vás vydává.“ Podobně vzal po jídle kalich, dal jej svým učedníkům a řekl: „Vezměte a pijte z něho všichni: To je kalich nové a věčné smlouvy, má krev, která se vylévá za vás a za všechny na odpuštění hříchů. To číňte na mou památku.“

Na obrázku z předcházející strany je zachycena scéna Ježíšova poslední večeře s Jeho učedníky¹⁸⁶ – ustanovení eucharistie. Také tento obrázek učí klasické křesťanské ikonografii (kupříkladu Jidáš s měšcem peněz), text vedle obrázku popisuje, z čeho Ježíšova poslední večeře vychází, mluví o učedníku, který Ježíše zradil a poté přináší samotná slova ustanovení večeře Páně.

2.1.2. Starší děti až mládež

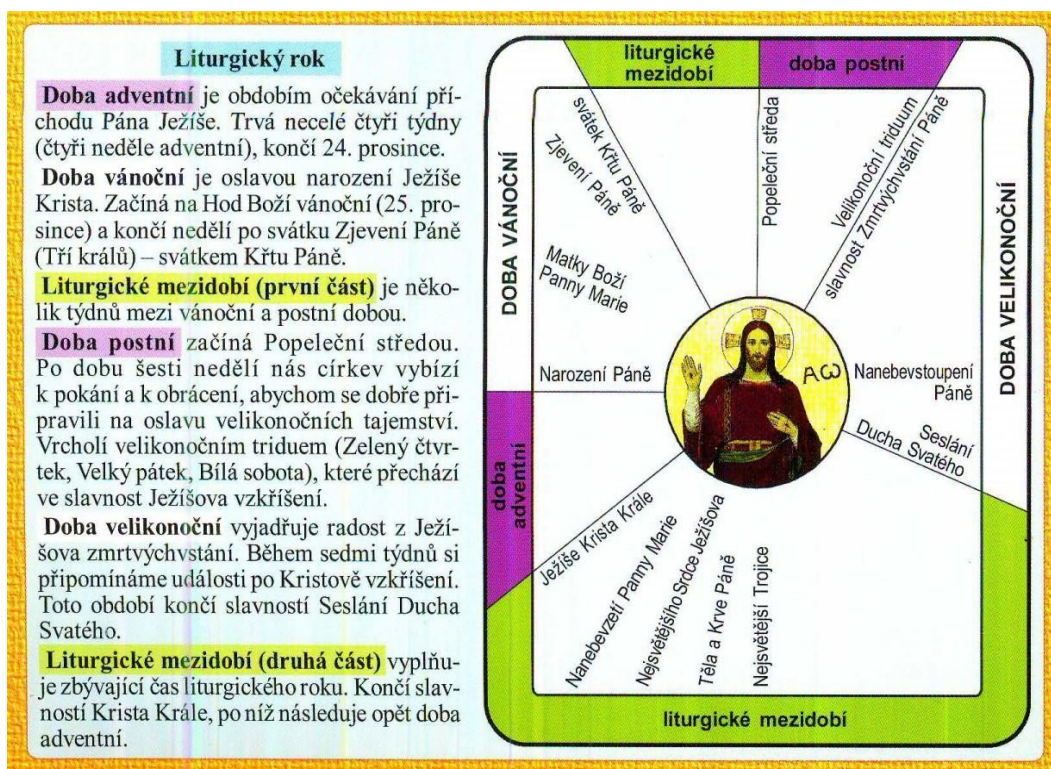
2.1.2.1. Příručky k podobě mše

Pro starší děti již jsou k dispozici katechetické příručky o mši, zvláště tzv. „misálek“, nám za příklad poslouží příručka *Mše svatá*¹⁸⁷. Tato příručka přehledně uvádí do formy mše, když s komentářem ukazuje, jak jdou jednotlivé liturgické obřady za sebou. Vedle toho je tu možno nalézt informace o tom: co znamenají a jak se správně dělají liturgická gesta, o ambonu, o oltáři a o svatostánku (včetně symboliky věčného světla), o užití kadidla, o tom, co je to misál či lekcionář atd. Nevýhodou této příručky je někdy až přílišná podrobnost a užívání cizích pojmů, což jí na druhou stranu předurčuje k tomu, aby ji neužívali toliko děti, ale i (možná spíše) dospělí, jimž také může posloužit velmi dobře.

¹⁸⁶ ŠMALCOVÁ, Anna, *VELKÁ NOC – omalovánky*, Cesta, Brno, 2011. Odtud je převzat obrázek, i tento je vybarven.

¹⁸⁷ Sdružení Jonatan, *Mše svatá*, Ditot, Brno, 2011 (menší rozměr) a 2012 (větší rozměr).

Nalezneme zde kupříkladu pěkné a přehledné zpracování církevního roku¹⁸⁸ a užití liturgických barev v jeho průběhu (Lze vytknout jen to, že se zde pomíjí černá, která se ovšem během liturgického roku ne- užívá.)¹⁸⁹, důležitý je také detail zobrazení Krista ve středu církevního roku:

¹⁸⁸ *Ibid.*, str. 5 – odtud byl převzat obrázek.

¹⁸⁹ *Ibid.*, str. 5 a 6.

Dobře zpracovány jsou i místa pojednávající o bohoslužebných nádobách¹⁹⁰, zde např. o mešní kalichu a veškerém jeho příslušenství:

¹⁹⁰ *Ibid.*, str. 9 (kalich a kalichové prádlo) – odtud byl převzat obrázek, 11 (různé pateny a ciborium) a 13 (monstrance).

K ilustraci toho, jak příručka uvádí pořádek mše a do jakých podrobností je schopna zajít, a též proto, abychom ukázali, že uvádí i cizí pojmy, ukážeme, co příručka dí o eucharistické modlitbě¹⁹¹:

Preface Slovo preface pochází z latiny a znamená úvodní slovo, předmluvu. Je to díkyvzdání za dílo spásy.

Sanctus Sanctus znamená česky Svatý. Je to biblický chvalozpěv.

Eucharistická modlitba Eucharistická modlitba je vrcholem celé mše svaté. Její název pochází z řečtiny a znamená modlitbu díky. Smyslem této modlitby je spojení všech lidí v kostele s Kristem.

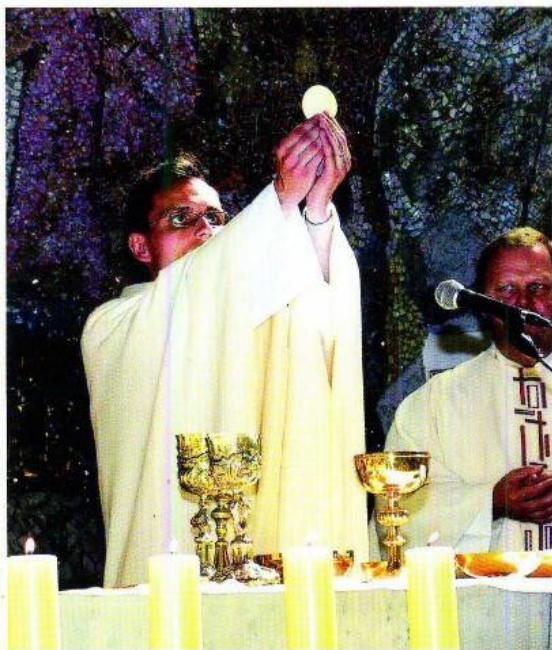
Eucharistická modlitba obsahuje tyto části:

Epikleze

Slovo epikleze je původem řecké. Znamená „svolávání něčeho na něco“. V modlitbě kněze je vyzván Duch Svätý k posvěcení darů chleba a vína, aby se Kristus uprostřed nás zpřítomnil ve svém těle a ve své krvi.

Ustanovení (proměňování)

Vrcholem eucharistické modlitby jsou jistě slova „ustanovení“, při kterých se proměňuje chléb v tělo Pána Ježíše a víno v jeho krev. Při Poslední večeři řekl Pán Ježíš: „Toto je moje tělo, které se za vás

vydává.“ Slovo „vydává“ vyjadřuje Ježíšovo vydání za nás za všechny. Všimněme si, že Ježíš při Poslední večeři neřekl, že jeho tělo se za lidstvo vydá (v budoucnu), ale že se vydává (nyní). A kněz tato jeho slova při mši svaté opakuje.

Anamneze

Anamneze znamená připomenutí. Mši svatou konáme na památku Kristova utrpení, vzkříšení i nanebevstoupení. Není to ale pouhá vzpomínka. Mše svatá je zpřítomněním Kristovy oběti, do níž se zapojujeme i my. Proto také kněz prosí Ducha Svätého, aby nás všechny posvětil (tak, jako se předtím modlil nad obětními dary).

Přímlyvy v eucharistické modlitbě

Tyto přímlyvy jsou se mší svatou spojeny již od 2. století. Od 4. století se vyskytují uprostřed eucharistické modlitby a jsou umístěny buď před nebo po proměňování.

¹⁹¹ *Ibid.*, str. 10 – odtud byl převzat obrázek

2.1.2.2. Výklad biblických čtení pro děti – bohoslužba slova s dětmi

Výklady (použitelné třeba i jako homilie) mešních biblických čtení na jednotlivé neděle a svátky církevního roku určené pro děti obsahuje série katechetických pomůcek s názvem *Nebraňte dětem přicházet*¹⁹². Tyto pomůcky jsou určeny pro mše svaté s dětmi, jichž se děti netoliko pasivně účastní, ale při nichž i aktivně slouží (zpívají, čtou, v průvodu přinášejí dary, společně se modlí Otčenáš kol oltáře atd.), samotné příručky ve svých úvodech radí, aby se při takové mši s dětmi užilo více pomůcek, např. „ukazovací písničky“, anebo třeba hraní čteného biblického příběhu s pomocí maňásků, v úvodech se též upozorňuje, že pokud děti během mše odcházejí, aby jim byla věnována zvláštní katechetická péče, má se dbát nato, aby se stihly vrátit na obětní průvod.¹⁹³ Dobrou ukázkou bude, když zde příklad krátké promluvy k dětem ocituji, půjde o promluvu určenou na samý začátek velkého týdne – květnou neděli – na text Mt 21,1-12, dítě by mělo mít k dispozici palmovou větvíčku a obrázek poslední večeře:

„Kdopak z vás ví, jak říkáme dnu, v němž se čte evangelium, které jsme před chvílí slyšeli? Ano, Květná neděle. Proč Květná? Přinášíme si do kostela k posvěcení květy (...) Budeme jimi Pánu Ježíši mávat na cestu... (stručné zopakování evangelia)

Květnou nedělí nastává týden, který je jakoby shrnutím Ježíšova života. Pán Ježíš zažívá slávu povolávanou mu lidmi na Květnou neděli, zažívá radost společné sváteční večeře na Zelený čtvrtek, pocit zrady a věrolomnosti od Jidáše i lidí na nádvoří Pilátova paláce až po bolestnou smrt na kříži. Těmito událostmi můžeme (...) s Ježíšem

¹⁹² ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - I. díl. Nedělní cyklus C (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus A*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2006, ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - II. díl. Nedělní cyklus A (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus B*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2008 a ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - III. díl. Nedělní cyklus B (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus C*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2009.

¹⁹³ ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet... I. díl. op. cit., str. 3-5.*

procházet. Budeme se prostřednictvím evangelií setkávat s mnoha lidmi a různými lidskými vlastnostmi. Dobře poslouchejte a zkoumejte, které z postav Svatého týdne se nejvíce přibližujeme. Jsme spokojeni s tím, komu se podobáme, anebo to chceme změnit? Pokud je to potřeba, dejme se do toho, protože Ježíš zemřel i za nás.

Heslo: *Pán Ježíš je král, který za nás zemřel.*¹⁹⁴

2.1.2.3. Školní vyučování

Výchozím dokumentem, kterým se vyučování náboženství v českých školách řídí, jsou *Osnovy*¹⁹⁵, vždyť vyučování náboženství ve škole „*Má vytvářet předpoklady pro porozumění náboženskému vyjadřování a vychovávat ke vnímání náboženských symbolů.*“¹⁹⁶ Při školní výuce náboženství je dáván veliký důraz jednak na dějiny spásy (velké biblické postavy), jednak na to, aby výuka dobře korespondovala s církevním rokem (život a dílo Ježíše Krista – dějiny spásy). Již dítě, které nastoupilo do první třídy, má být seznámeno s liturgickým rokem, zvláště dobou postní a velikonoční, a to včetně všech okamžiků Ježíšova života, které se s těmito dobami pojí (vjezd do Jeruzaléma – poslední večeře – křížová cesta a ukřižování), aby pak mohlo lépe porozumět velikonoční liturgii, což je zde cílem.¹⁹⁷ Ve třetí třídě je dítě nejprve obecně uvedeno do problematiky svátostí¹⁹⁸, aby se mu posléze dostalo poučení o jednotlivých svátostech, též o svátosti eucharistie: Žák má být seznámen s významem biblické události poslední večeře a (roz)poznat souvislost mezi tímto konáním Ježíšovým a mší svatou, rovněž má být obeznámen s liturgickým prostorem (místního kostela) a jednotlivým liturgickým nádobím či liturgickými

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 58-59 – text mírně zkrácen.

¹⁹⁵ *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (Osnovy)*, op. cit.

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 8.

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 26-28.

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 54.

pomůckami, aby si uvědomil, že mše vyžaduje náležitou a pečlivou přípravu; poté by měl následovat výklad o tom, co je to bohoslužba slova a že křesťan vnímá Bibli jako Boží slovo, přičemž se žák má naučit pořádek bohoslužby slova a také tomu, jak při ní odpovídat; výklad o bohoslužbě slova by měl být následován výkladem o bohoslužbě oběti, kdy se má žák naučit smyslu vnějších gest a pochopit význam přinášení darů (může se také naučit píseň k průvodu s dary), pak by měl přijít na řadu výklad o proměňování, aby žák porozuměl tomu, k čemu při mši dochází, že při přijímání je přijímající v osobním kontaktu s Ježíšem Kristem a že díky pravidelnému přijímání eucharistie se vztah s Ježíšem prohlubuje – v této době by také mělo dojít k prvnímu svatému přijímání dítěte v jeho domovské farnosti, neboť se mu výukou již dostalo náležitého poučení.¹⁹⁹

Vedle *Osnov*, jimiž by se měli řídit katecheté, jsou k dispozici také učebnice náboženství, za první příklad nám poslouží učebnice pro 6. třídu s názvem *Společně objevujeme víru*²⁰⁰. Téma eucharistie a poslední večeře Páně je v této učebnici úzce provázáno, a to vše se navíc podává v kontextu velikonoce (kapitola nese název *Silnější než smrt*)²⁰¹ – vrcholu církevního roku, nutno podotknout, že učebnice liturgický rok vůbec velmi dobře, jednoduše a podrobně zpracovává.²⁰² Vlastnímu výkladu předchází krátký příběh ilustrující, co je to pohostinnost, podobně dlouhý (čili krátký) výklad o významu nedělní cesty do kostela, upozornění na novozákonní místa, kde se mluví o stolování s Ježíšem, a vtipná židovská legenda o vzájemném krmení se dlouhými lžícemi na radu proroka Eliáše (Člověk sám sebe dlouhou lžící nenakrmí, jiného však

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 54-56.

²⁰⁰ SCHARER, Matthias (autor), NOVÁKOVÁ, Consilie (český překlad), *Společně objevujeme VÍRU : učebnice náboženství pro 6. třídu*, Portál, Praha, 1993². Tato učebnice je českým vydáním kvalitní učebnice německé.

²⁰¹ *Ibid.*, str. 70-79.

²⁰² *Ibid.*, str. 62.

nakrmit může, takto je možné si dát najíst navzájem.), následují i další příběhy. Učebnice taktéž cituje slova ustanovení. Význam mše je podán takto²⁰³:

Když se v neděli scházíme k eucharistické slavnosti, má tato slavnost několik významů:

Slavíme Ježíšův život, jeho smrt
a zmrtvýchvstání.

Slavíme naše společenství s Ježíšem a spolu
navzájem.

Slavíme naše smíření s Bohem.

Myslíme na Ježíšovu poslední večeři.

Kristus se dává Bohu a lidem.

Boží království se rozrůstá.

Můžeme prožívat něco z budoucí slávy,
z nového Božího světa.

Následuje písnička ke mši, kterou se mohou děti naučit, zmínka o důležitosti neděle a (kontrolní) mini-hra nakonec²⁰⁴:

Opakování

- *Nejdůležitější částí slavení eucharistie jsou dole uvedeny v nesprávném pořadí. Kdo pravidelně chodí v neděli na mši svatou, najde rychle správné pořadí.*
- *Eucharistická modlitba s proměňováním / závěrečné propuštění / evangelium / úvodní obřady / Sláva na výsostech Bohu (Gloria) / příměly / Kyrie / čtení / promluva kněze / přijímání / Otče náš / pozdravení pokoje / požehnání / přinášení darů / vyznání víry (Credo) / Svatý, svatý / vstupní modlitba*

Druhým příkladem příkladem nám bude učebnice určená pro mládež končící základní školu či mládež již středoškolskou s názvem *Slavíme tajemství spásy*²⁰⁵. V této učebnici je prvně věnována pozornost uvedení do křesťanského života s cílem „informovat žáky o procesu uvedení do křesťanského života a požadavcích, které tato příprava (...)“

²⁰³ *Ibid.*, str. 78 – odtud přejet text.

²⁰⁴ *Ibid.*, str. 79 – odtud přejet text hádanky.

²⁰⁵ Jde o dvě samostatné knihy: metodiku a soubor katechezí podle ní. Metodika: PLHOŇ, Jiří, *Slavíme tajemství spásy : Metodika k souboru katechezí pro žáky 2. stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*, Gloria, Rosice, 2006; katecheze: PLHOŇ, Jiří, *Slavíme tajemství spásy : Soubor katechezí pro žáky 2. stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*, Gloria, Rosice, 2006.

klade²⁰⁶. Následně je zde k tématu nabízeno schéma celé vyučovací hodiny (platí pak i o další uvedených lekcích):

- píseň ze zpěvníku – tématická;
- ilustrační vyprávění k tématu hodiny;
- diskuze, která má v tomto konkrétním případě vést k (roz)poznání důležitosti katechumenátu;
- žáci mají být seznámeni s obvyklou podobou uvedení do křesťanského života;
- v hodině se také mluví o formě uvedení do křesťanského života pro ty, kdo byli pokřtěni ještě jako děti (zřejmě situace žáků);
- závěrečná modlitba;
- uvedeny jsou i další podmínky pro případnou následnou tvůrčí práci katechety.²⁰⁷

Každá lekce je pak velmi úzce propojena s pracovními listy, kde lze např. k této konkrétní hodině nalézt jednoduchý slovníček výrazů (katechumenát, skrutinia, mystagogie), rozřikání fází uvedení do křesťanského života a popis jeho vrcholu – velikonoční vigilie, rovněž se v pracovních listech nalézají závěrečná modlitba určená na závěr hodiny.²⁰⁸

Samotné mši svaté je věnováno hned několik lekcí (či vyučovacích hodin), první lekce si klade za cíl seznámit žáky s eucharistií na základě názvů, které se pro ni (po)užívají²⁰⁹, druhá vyučovací hodina chce ukázat význam a důležitost eucharistie a dát prostor promluvit také o jejích účincích (eucharistie je jednoznačně podávána jako dovršení uvádění do křesťanského života, zdůrazněna je Kristova reálná přítom-

²⁰⁶ *Slavíme tajemství spásy : Metodika...* op. cit., str. 37.

²⁰⁷ *Ibid.*, str. 37-42.

²⁰⁸ *Slavíme tajemství spásy : Soubor katechezí...* op. cit., pracovní list č. 9.

²⁰⁹ *Slavíme tajemství spásy : Metodika...* op. cit., str. 53.

nost, přičemž se mluví i o transsubstanciaci)²¹⁰, samostatná lekce je věnována také vývoji a proměnám chápání eucharistie v dějinách²¹¹, následující dvě lekce jsou pak věnovány liturgické obnově mše učiněné na 2. vatikánském sněmu (Mluví se jednak o podobě mše po Tridentuském koncilu, jednak o dnešní podobě, načež jsou obě podoby mše srovnávány.)²¹².

²¹⁰ *Slavíme tajemství spásy : Metodika... ibid.*, str. 56-61 a *Slavíme tajemství spásy : Soubor katechezí... op. cit.*, pracovní list č. 12.

²¹¹ *Slavíme tajemství spásy : Metodika... op. cit.*, str. 62-66 a *Slavíme tajemství spásy : Soubor katechezí... op. cit.*, pracovní list č. 13, kde je podáván jednoduchý, ale vskutku dobře informující, historický přehled.

²¹² *Slavíme tajemství spásy : Metodika... op. cit.*, str. 67-68 a 69-71.

Ukázkou nám bude list zabírající se jinými pojmy pro eucharistii²¹³:

„Slavíme tajemství spásy“ - naukový list

12. Eucharistie - pramen a vrchol života církve

Jaké názvy dáváme eucharistii?
Nevyčerpitelné bohatství této svátosti se vyjadřuje různými jmény, která vyzdvihují některé její rysy:

Eucharistie
(z řeckého *eucharistein* – „vzdávat díky“, *eulogein* – „dobřečít“): díky-vzdání (srov. Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19; 1 Kor 11,24), protože v této svátosti vzdáváme díky Bohu za stvoření, za vykoupění a za posvěcení.

Večeře Páně
Ježíš ustanovil tuto svátost, když v předvečer svého umučení večeřel se svými učedníky (srov. 1 Kor 11, 20), jako účast na svatební hostině Beránkově (srov. Zj 19,9) v nebeském Jeruzalémě.

Lámání chleba
Tento nejstarší název eucharistie (srov. Sk 2,42.46; 20,7.11) je odvozen od Ježíšova gesta při poslední večeři (srov. Mt 26,26; 1 Kor 11,24) i při stolování s emauzskými učedníky (srov. Lk 24,30.35); všichni, kdo přijímají jediný rozložený chléb, vstupují do společenství s Kristem.

Eucharistické shromáždění
(řec. *synaxis*): eucharistií neoslaví jednotlivci, ale společenství věřících, které je viditelným vyjádřením společenství církve (srov. 1 Kor 11,17-34).

Památka utrpení a zmrtychvstání Páně
V eucharistii máme podíl na Ježíšově utrpení a vzkříšení.

Nejsvětější oběť
Eucharistie zpřítomňuje jedinou oběť Krista Spasitele, která naplňuje a překonává všechny starozákonní oběti (srov. Žid 10,12-18). Tato Ježíšova oběť je také obětí církve.

Svatá a božská liturgie, nejsvětější svátost a svatá tajemství
Eucharistie je sřídem a základem veškeré liturgie církve.

Svatost oltářní
Tento název poukazuje na oltář, na němž se eucharistie slaví. Oltář je znamením Ježíše Krista, živého kamene (srov. 1 Petr 2,4; Ef 2,20; Žl 118/117,22), a jeho oběti na kříži.

Přijímání
(lat. *communio* – „společenství“): tato svátost nás spojuje s Kristem a vytváří z nás bratrské společenství církve.

Kristovo tělo a krev, andělský chléb, nebeský chléb
Chléb a víno, které přinášíme na oltář, se působením Ducha Svatého stávají Kristovým tělem a krví.

Lék nesmrtelnosti, pokrm na cestu
V eucharistii jsme spojeni s Ježíšovým přechodem ze světa k Otci, abychom v jeho síle i my prošli branou smrti do nebe.

Mše svatá
Slavení eucharistie končí vysláním věřících (lat. *missio*), aby ve svém každodenním životě naplňovali život z eucharistie svým svědectvím víry.

²¹³ *Slavíme tajemství spásy* : Soubor katechezí... op. cit., pracovní list č. 12 [recto] – odtud je převzat obrázek.

2.1.2.4. Katechismy pro děti

Česká biskupská konference zatím schválila dva katechismy zvlášť určené ke katechezi dětí:

První z těchto katechismů nese název *Já jsem s vámi*²¹⁴ a je určen dětem ve věku mezi šesti a osmi lety. Tento katechismus se mši svatě věnuje přímo.²¹⁵ Nedělní slavení eucharistie je tu chápáno jako ústřední moment křesťanského života, proto chce katechismus podpořit nedělní účast na slavení mše, neboť: „*Uvádět děti do slavení eucharistie znamená objevovat vztah, který je mezi mší svatou a životem (...) význam liturgických znamení nestačí jen vysvětlovat, je třeba se s dětmi také eucharistie zúčastnit.*“²¹⁶ Katechismus nejprve jednoduše osvětlí, že neděle je svátek – den vzkříšení Páně – kdy se má slavit bohoslužba, následuje popis úvodních mešních obřadů, který je následován parafrází podobenství o rozsévání (rozsévá se Boží slovo) a náznakem pořadu bohoslužby slova, výklad pokračuje zmínkou o přinášení darů a citací slov ustanovení eucharistie a další parafrází, tentokrát eucharistické modlitby, pak je citována liturgická výzva k modlitbě Otčenáš a Ježíšův výrok z Janova evangelia o tom, že On je ten chléb života, následuje ještě citace modlitby Beránku Boží a zmínka o přijímání, nakonec jsou probrány závěrečné mešní obřady. Katechismus v sobě nese množství ilustrací a pracuje s barevnými proužky uvedenými u textů: žlutý odkazuje k látce (výkladu), jejíž obsah by si dítě mělo zapamatovat, modrý označuje modlitby, a konečně červený texty, které by bylo vhodné se naučit nazpaměť.

²¹⁴ ČBK, *Já jsem s vámi : Katechismus české biskupské konference pro děti od šesti do osmi let*, Paulínky, 1998.

²¹⁵ 8. *Slavíme eucharistii*, in: *Ibid.*, str. 124-139.

²¹⁶ *Ibid.*, str. 126.

Druhým katechismem určeným dětem ve věku od osmi do deseti let je knížka *Pojďte za mnou*²¹⁷. Tento druhý katechismus je zaměřen spíše na dějiny spásy a mší jako takovou se vlastně nezaobírá, v rámci konceptu dějin spásy však uvádí poslední večeři Páně²¹⁸, kde se zmiňuje o židovském velikonočním sederu, ale také přímo cituje Ježíšova slova ustanovení, a to nikoli z Bible, nýbrž podle 2. eucharistické modlitby z misálu.

2.1.2.5. Katechetická (a ekumenická?) poznámka

V rámci příprav na psaní této práce jsme využili možnost navštívit *Katechetické středisko Pražské arcidiecéze (KSPA)*, kde jsme hledali materiály – katechetické pomůcky – pro tvorbu této kapitoly. Tamními odborníky nám bylo sděleno, že s velikým užitkem se při katechezi používají pomůcky ne-katolické (evangelické či evangelikální) provenience, které si prý šikovný katecheta v dogmaticky sporných místech sám upraví tak, aby to odpovídalo nauce katolické církve. **KSPA nás tudíž přesvědčilo o tom, že alespoň na rovině katechetických pomůcek funguje praktický ekumenismus velmi dobře.** Pokud jde o pomůcky zde uvedené, bylo nám řečeno, že obou zde uváděných katechismů určených pro děti se dnes již prakticky neužívá (Původně byla plánována celá řada, zůstalo se ovšem u dvou...), pokud se jich kdy vůbec užívalo. A ještě na jednu věc jsme byli upozorněni, že totiž v českém prostředí je pro malý počet adresátů katecheze, kteří navíc, žel, bývají různého věku a rozdílné úrovně znalostí, je velmi těžké v českém prostředí pracovat s katechetickými pomůckami, což na katechet(k)u vyvíjí tlak, aby si připravil svůj vlastní katechetický

²¹⁷ ČBK, *Pojďte za mnou : Katechismus české biskupské konference pro děti od osmi do deseti let*, Paulínky, 1998.

²¹⁸ *Ibid.*, str. 98-99.

plán, jenž by měl stát na užití většího počtu pomůcek. *KSPA* pomáhá takové plány vytvářet.

2.1.3. Dospělí

Pokud jde o katechezi dospělých, i zde se vyskytuje rozličná úroveň znalostí, pracovnice *KSPA* nás ujistily o tom, že neexistuje žádná katechetická pomůcka či příručka, podle níž by se odehrávala katecheze dospělých, vyjma katechismů, které tak zůstávají jedinou pomocí.

2.1.3.1. *Universální katechismus*

KKC se svátostí eucharistie zaobírá velmi podrobně, široce a hluboce, jednak ve speciálním traktátu²¹⁹, jednak i v rámci kontextu traktátů jiných, přičemž je v něm citován bezpočet biblických míst a dokumentů magisteria.

O eucharistii se tu mluví především jako o svátosti, jež zakončuje (či dovršuje) uvádění do křesťanského života (období katecheze a katechumenátu), kterou ustanovil sám Ježíš Kristus, jakožto svátost lásky pro svou snoubenku církve, protože tato svátost ji naplňuje milostí a dává jí záruku budoucí slávy. Přijímání eucharistie je vrcholem a zdrojem všeho křesťanského života, všechny církevní služby jsou k ní tudíž zaměřeny, neboť eucharistie obsahuje duchovní dobro celé církve, samotného Ježíše Krista. Přijímáním se tedy vytváří a utváří církve a koná pravá boho-pocta (v Kristu a skrze Krista Otci v Duchu). Pozemská církve se ve svatém přijímání spojuje s liturgií nebeskou. Jiné názvy pro eucharistii jsou: večeře Páně (to samé, co činil Ježíš, a též Beránkova svatební hostina), lámání chleba, památka utrpení a zmrtvýchvstání Páně, nejsvětější oběť (Zpřítomňuje se v ní totiž jediná oběť Kristova a je v ní zahrnuta oběť celé církve, jde také o oběť chvály, oběť sva-

²¹⁹ *KKC 1342-1417*, op.cit., str. 363.

tu, oběť čistou...), svatá a Božská liturgie, *communio* (Přijímání – protože tu dochází ke spojení a sjednocení s Kristem a vzniká zde společenství svatých, odtud i další názvy, jako andělský chléb, nebeský chléb, lék nesmrtelnosti, *viaticum* čili pokrm na cestu.) a nakonec mše svatá. Součástí eucharistie je vždy také hlásání Božího slova, díkuvzdání Bohu Otci, proměňování a přijímání – všechno to tvoří jeden a tentýž bohoslužebný úkon. Eucharistie je zpřítomněním Kristova díla spásy – jeho velikonoční oběti. Mešní oběť přináší sám Ježíš, velekněz Nové smlouvy, když jedná skrze službu kněží, nadto je sám přítomen pod svátostnými způsoby; mešní oběť se přináší za živé i za mrtvé a dává duchovní nebo časná dobra. Proměňovat při mši a předsedat jí smí tedy jen platně vysvěcený kněz. Podstatná znamení jsou: pšeničný chléb a víno z vinné révy – nad kterými se pak pronášejí slova ustanovení. Při proměňování dochází k transsubstanciaci! Přijímat může jen ten, kdo je ve stavu posvěcující milosti, kdo je však ve stavu smrtelného hříchu, musí se nejdříve vyzpovídat a obdržet svátostné rozhřešení ve svátosti pokání; přijímání eucharistie odpouští všední hříchy a chrání před hříchy těžkými. Církev doporučuje časté doporučuje, přijímat alespoň jednou ročně však ukládá. Ježto je v eucharistii přítomen sám Kristus, jsou věřící povinováni ji uctívat poklonou – kultem adorace.

2.1.3.2. Lokální katechismus

Za příklad specificky českého lokálního katechismu, jenž by měl inkulturovat katechismus universální, nám poslouží *Život z víry*²²⁰. Tento katechismus se skládá z jednotlivých kapitol, které sestávají vždy z několika krátkých textů, na něž navazují otázky a vše je zakončeno několika větami, jež by si měl adresát katecheze zapamatovat.

²²⁰ *Život z víry : Katolický katechismus*, CIVITAS, Jablonec nad Nisou, 1995.

Život z víry nejdříve mluví o katechumenátu, jako době katecheze, co se mše týká, začíná i tato příručka krátkým popisem židovské velikonoční hostiny, aby posléze uvedla Ježíšova slova ustanovení a aby vysvětlila, že Ježíš proměnil při této své poslední večeři chléb ve své tělo a víno ve svou krev, čímž zrušil všechny starozákonní oběti a místo nich ustanovil oběť novou a věčnou, když obětoval sebe sama. Církev dnes činí to samé, kdykoli slaví eucharistii. Katechismus se také věnuje formě mše svaté, kterou popisuje. Následuje ještě výklad o přijímání a jeho podmínkách a doporučení přijímat často, činí se zde také zmínka o možnosti přijímat pod obojí způsobou.²²¹

2.1.3.2. Katechismus neoficiální

Neoficiální katechismus²²² pro nás zastupuje tzv. „Katechismus holandský“²²³, který eucharistii věnuje samostatnou kapitolu. Rovněž tato kniha začíná tím, že odkazuje na Kristovu poslední Večeři. Eucharistie je plná významů, ačkoli jde o gesto docela (či právě tím božsky) jednoduché. Církev musí tento vzácný dar chránit, v čemž jí pomáhá Duch Boží, proto církev během staletí vytvořila závazná učení. My se však dnes musíme vždy znovu ptát, jaké hodnoty tím tehdejší církev usilovala a chtěla (o)chránit, neboť právě tyto rozpoznané hodnoty jsou tím, co musíme dnes hlásat řečí naší doby. Pokud jde o strukturu mše, katechismus říká, že eucharistii předchází bohoslužba slova, samotná eucharistická slavnost se pak skládá ze tří částí: příprava darů, eucharistická modlitba neboli kánon²²⁴ a přijímání; tyto jednotlivé části mše jsou poté popsány podrobněji. Hostitelem u této hostiny je sám Ježíš,

²²¹ *Ibid.*, str. 91-94 (katechumenát) a 100-107 (eucharistie).

²²² Neschválený ČBK jakožto katechismus lokální.

²²³ *Zvěstování víry : Holandský katechismus*, Sít, 1998², str. 279-289.

²²⁴ V tomto bodě se katechismus mylí, neboť označení „kánon“ je vyhrazeným pojmenováním jediné eucharistické modlitby, a to té první – *Římského kánonu*.

proto se začíná bohoslužbou slova, protože je to Ježíš, kdo sám zve. Eucharistie je též díkuvzdání. Během této společné slavnostní hostiny je Kristus netoliko hostitel, nýbrž i pokrm, čímž přijímající sjednocuje se sebou samým a mezi sebou navzájem. Mše je také oběť (Má mnoho starozákonních předobrazů, některé jsou výslovně zmíněny.), vždyť Ježíš při své poslední večeři prorokoval svou vlastní smrt, svou sebe-oběť, která je koncem všech obětí, kdo se účastní mše, má účast na této jediné oběti Kristově. Ježíšova přítomnost ve znameních je v tomto katechismu relativně dlouze rozvažována, hned nato je upozorňováno na Ježíšovu přítomnost v církevním roce, to vše s následným poukazem k tomu, že je nutno vidět především celek Kristovy přítomnosti. Zajímavá je katechismová otázka po délce trvání eucharistické přítomnosti a závěrečná úvaha o protikladu svátosti a zvyku.

2.2. Liturgické obřady s katechetickým obsahem, jimiž se uvádí do mše

Jak již prokázala naše zkoumání v dějinných kapitolách a samostatná kapitola o vztahu liturgie a katecheze, byla katecheze vždy spojena s liturgickými obřady, které měly i katechetický obsah (dimenzi), a fungovali tudíž jako obřady iniciační. Zásadní roli v podobě liturgického uvádění do mše, hraje to, které iniciační svátosti adresát katecheze již přijal a pak také jeho věk, shrnout možnosti se pokouší tabulka:

Křest?	Biřmo-vání?	Eucha-ristie?	Věk?	Způsob liturgického uvádění
Ne	Ne	Ne	Dospělý	„Řádný případ“, může projít celým katechumenátem a na-

				konec o velké noci přijmout všechny iniciační svátosti.
Ne	Ne	Ne	Dítě	Jde-li o dítě křesťanských rodičů, může přijmout křest a katecheze se přesouvá na pozdější dobu.
Ano	Ne	Ne	Dospělý	„V nepořádku“, bude do mše uváděn při katechezi udělené během svátosti smíření.
Ano	Ne	Ne	Dítě	Je-li to věřící dítě, již prošlo základní katechezí v rodině a nyní projde katechezí v rámci přípravy na první svaté přijímání (uvedení do mše).
Ano	Ne	Ano	Dospělý i dítě	Projde katechezí v rámci přípravy na svátost biřmování.
Ano	Ano	Ano	Dospělý i dítě	Prochází stálou katechezí při Mších, jichž se účastní a při svátosti smíření.

Z tabulky vyplývají zvláště dvě skupiny lidí, které by měly být do mše uváděny zvláštním liturgickým obřadem, pomíneme-li ty, kdo přijímají svátost biřmování a liturgickou formu svátosti smíření. Jsou to nepokřtění dospělí, kteří mají projít katechumenátem, a pokřtěné děti, které se chystají na první svaté přijímání.

2.2.1. Nepokřtěný dospělý

Katecheze dosud nepokřtěného dospělého člověka má několik fází:

- **„Předběžný katechumenát“**, v němž se uchazeč, který se chce stát křesťanem, nechává od křesťanů poučit – přijímá první zvěstování evangelia (nejdříve skrze svědectví života křesťanů),

získává první znalosti víry a rovněž první znalosti o církvi, jež mu umožňují cele se rozhodnout pro křesťanství.

- Vlastní „**katechumenát**“, jenž by měl trvat alespoň jeden rok, je-li to však zapotřebí, pak i více let, toto období je doba katecheze a rovněž se v něm vykonávají určité liturgické (iniciační) obřady.
- „**Období očišťování a zasvěcování**“ – kryje se po pravidle s postní dobou roku, v němž má být katechumen pokřtěn – náplní tohoto období je očišťování katechumena a jeho zasvěcování do křesťanské praxe, toto období vrcholí v přijetí iniciačních svátostí – křtu, bířmování a eucharistie – zpravidla ve mši o velikonoční vigilií.
- „Mystagogie“, ta trvá přinejmenším po celou následující velikonoční dobu, v jejím průběhu se pokřtěný učí žít s celým duchovním bohatstvím, které mu svátostná iniciace a účast na mši svaté otevřela.²²⁵

Celé uvádění nepokřtěného dospělého do křesťanského života úzce souvisí a je propojeno s církevním rokem a připomínáním dějin spásy v jeho rámci: Katechumenát se začíná, např. v Pražské arcidiecézi, buď o sobotě před první nedělí adventní (pro ty, jejichž křest je plánován za jeden a půl roku), anebo o sobotě před druhou nedělí v červnu (pro ty, jejichž křest je plánován o následujících velikonocích). Období očišťování a zasvěcování se pak začíná obřadem zařazení mezi čekatele křtu o první neděli postní, má-li být křest proveden o těchto velikonocích.²²⁶ Vlastní svátostná iniciace se pak odehraje o velikonoční vigilií.

²²⁵ Toto schéma nabízí: VLK, Miroslav, *Řád katechumenátu v Arcidiecézi pražské*, Arcibiskupství pražské, Praha, 2003, str. 2 a také UKŽ, op. cit., str. 17n.

²²⁶ VLK, Miroslav, *Řád katechumenátu...* op. cit., str. 3.

Do mše, coby vrcholu uvádění do křesťanského života, sice svým způsobem uvádějí všechny obřady katechumenátu, ale nám půjde především o ty, které s ní mají těsnější souvislost:

- Což je zejména (každá) **bohoslužba slova**²²⁷, kterých se katechumeni mají účastnit a která má být rovněž součástí všech ostatních obřadů katechumenátu, neboť naslouchání Božímu slovu, zvláště v souvislosti s církevním rokem, je nejlepším úvodem do křesťanského života i do mše.²²⁸
- Vedle toho ještě **svěření modlitby Páně**, tu se totiž budou nově pokřtění katechumeni modlit při své první mši spolu s celým shromážděním.²²⁹

2.2.2. Dítě – příprava na první svaté přijímání

Podobně jako u dospělých katechumenát, může u dětí zase příprava na první svaté přijímání být úzce propojena s církevním rokem a dějinami spásy, zajímavý návrh, kde se počítá se začátkem přípravy na první svaté přijímání s datem 2. února – tedy hromnicemi – je k dispozici na internetu, výhodou je, že již stávajícímu obřadu na začátku mše tohoto dne – průvod do kostela se svíci – se přidává ještě další obsah.²³⁰

²²⁷ Převýznamnou roli tu hraje bohoslužba slova z velikonoční vigilie, neboť ta svými texty, například o obětování Izáka či o hodu Beránka nebo přechodu Rudým mořem, postupně uvádí do tajemství Kristovy oběti.

²²⁸ *UKŽ 103-105*, op. cit., str. 42.

²²⁹ *UKŽ 187-188*, *ibid.*, str. 86.

²³⁰ [online] URL: <http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Hromnice-zacatek-pripravy-na-1-svate-prijimani.html> [12.dubna 2012].

3. Závěr

V kapitolách této své diplomové práce jsme chtěli ukázat a snad i ukázali, jak úzce spolu katecheze a mše souvisejí, že jedno není možné myslet bez druhého, neboť mše má svou katechetickou dimenzi, katecheze je zase prováděna také za pomoci liturgie a má svůj vrchol právě ve mši. Toto hluboké spojení obou oblastí života církve (liturgie a katecheze) je propojení da(rova)né samotným Ježíšem Kristem, který je středem tohoto spojení a zároveň i jedné každé z obou oblastí zvlášť, obojí totiž slouží zvěstování Jeho evangelia.

Katecheze a mše ovšem nejsou spojeny jen na rovině teoretické, ale i v praxi, o čemž zřetelně svědčí jednak to, jak ke mši, jakožto ke svému vrcholu, směřují či nasměrovávají všechny liturgické obřady doprovázející jakoukoli katechezi, jednak katechetické pomůcky, a to netoliko theologickou mluvou psané katechismy, ale i pomůcky tak jednoduché, jako jsou třeba omalovánky.

Katolická církev má, vzhledem k místu a významu, jaké v životě víry jejích údů i jí samotné jakožto celku, mše zaujímá, (iniciační) katechezi, jež do mše uvádí, velmi dobře zpracovanou a propracovanou, co do teorie (oficiální dokumenty na universální i lokální církevní úrovni) i praxe (veliký počet pomůcek). Ukazuje se také, že ostré konfes(ij)ní hranice jsou dnes v katechezi setřeny, ba že naopak probíhá sdílení a výměna v oblasti katechetických metod, podnětů i pomůcek.

Seznam literatury

1. ADAM, Adolf, *Liturgika : křesťanská Bohoslužba a její vývoj*, Vyšehrad, Praha, 2001.
2. AKVINSKÝ, Tomáš, *Summa theologica*, Krystal OP, [online] URL: <http://krystal.op.cz/sth/settings.php> [15. března 2012].
3. AKVINSKÝ, Tomáš, *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského třetí část*, Krystal OP, Olomouc, 1937.
4. ALBERICH, Emilio, DRÍMAL, Ludvík, *Katechetika*, Portál, Praha, 2008¹.
5. *Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona : [včetně deuterokanonických knih] : Ekumenický překlad*, ČBS, Praha, 1993⁷.
6. ČBK, *Já jsem s vámi : Katechismus české biskupské konference pro děti od šesti do osmi let*, Paulínky, 1998.
7. ČBK, *Pojďte za mnou : Katechismus české biskupské konference pro děti od osmi do deseti let*, Paulínky, 1998.
8. *Český misál*, Česká liturgická komise, Praha, 1983.
9. DENZINGER, Henrico, *Enchiridion Symbolorum*, HERDER & Co., Freiburg, 1921.
10. *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2002.
11. DRÍMAL, Ludvík, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu : Úvod do studia katechetiky na základě Všeobecného direktoria pro katechezi*, Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc, 2011¹.
12. FILIPI, Pavel, *Hostina chudých*, Kalich, Praha, 1991.
13. FILIPI, Pavel, *Pozvání k oslavě : evangelická liturgika*, Kalich, Praha, 2011¹.
14. FUKALOVÁ, Iva (obrázky), BARÁNKOVÁ, Hana (texty), *Pojď se mnou : křížová cesta pro nejmenší : omalovánky*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2011.
15. Hippolit Římský, ČEMUS, Richard (překlad), *Apoštolská tradice*, Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Olomouc, 2000.
16. Jan Pavel II., *Ecclesia de Eucharistia : Encyklika Jana Pavla II. : O Eucharistii a jejím vztahu k církvi : ze 17. dubna 2003*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2003,
17. Jan Pavel II., *Hlásání evangelia*, Zvon, Praha, 1990, [online] URL: <http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliNuntianti.htm> [1. dubna 2012].
18. *Kancionál : Společný zpěvník českých a moravských diecézí*, Zvon, Praha, 1990.
19. *Katechismus katolické církve (KKC)*, Zvon, Praha, 1996¹.

20. Kongregace pro katolickou výchovu, *Náboženský rozměr výchovy v katolické škole (NRKŠ)*, Sekretariát ČBK, Praha, 1994, str. 17, [online] URL: http://dcza.sk/application_data/bu/uploads/Data/01_nabozensky_rozmer_vychovy.pdf [3. dubna 2012].
21. KUNETKA, František, *Liturgika : úvod do liturgie svátostí*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2001
22. MIGNE, J. P. (ed.), *S. Clemens Romanus **. *Patrologiae cursus completus..*; 1, Paris, 1886.
23. MUROŇOVÁ, Eva, MUCHOVÁ, Ludmila, *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (Osnovy)*, Sekretariát ČBK, Praha, 2004.
24. MIGNE, J. P. (ed.), *S. Justinus Phil. et martyr, Tatianus s. Justinii discipulus, Athenagoras Atheniensis, Philosophus Christianus, S. Theophilus Antiochenus Episcopus, Hermas **. *Patrologiae cursus completus..*; 6, Paris, 1889.
25. MÜLLER, Gerhard (ed.), *Theologische Realenzyklopädie*. Band 21., Leonardo da Vinci - Malachias von Armagh, Walter de Gruyter, Berlin, 1991.
26. MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Dogmatika pro studium i pastoraci*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2010.
27. PALMER, David Robert, *ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ : The Teaching of the Apostles*, [online] URL: <http://bibletranslation.ws/trans/didache.pdf> [29. března 2012],
28. Pius XII., *Humani Generis : Encyklika papeže Pia XII. : o některých falešných názorech, které podkopávají základy katolické nauky: z 12. srpna 1950* [pracovní překlad], Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc, 2004.
29. PLHOŇ, Jiří, *Slavíme tajemství spásy : Metodika k souboru katechezí pro žáky 2. stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*, Gloria, Rosice, 2006.
30. PLHOŇ, Jiří, *Slavíme tajemství spásy : Soubor katechezí pro žáky 2. stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*, Gloria, Rosice, 2006.
31. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Hermeneutika mystéria : Struktury myšlení v dogmatické teologii*, Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, Praha, 2010².
32. PRACH, Václav, *Řecko-český slovník*, Scriptum, Praha, 1993.
33. PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ František, SEDLÁČEK Josef, *Latinsko-český slovník : L – Z*, SPN, Praha, 1955¹⁷.
34. RICOEUR, Paul, *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*, Northwestern University Press, Evanston, 1974

35. Sdružení Jonatan, *Mše svatá*, Ditot, Brno, 2011.
36. Sdružení Jonatan, *Mše svatá*, Ditot, Brno, 2012.
37. Sekretariát České liturgické komise, *Uvedení do křesťanského života (UKŽ)*, Česká liturgická komise, Praha, 1997.
38. SCHARER, Matthias (autor), NOVÁKOVÁ, Consilie (český překlad), *Společně objevujeme VÍRU : učebnice náboženství pro 6. třídu*, Portál, Praha, 1993².
39. SCHMEMANN, Alexander, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St.Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2002².
40. STRÍŽ, Antonín (překlad), *Římský misál : z ustanovení posvátného Sněmu tridentského obnovený...*, Vyšehrad, Praha, 1945.
41. Svatý Augustin, *Katechetické spisy*, Krystal OP, Praha, 2005¹.
42. ŠMALCOVÁ, Anna, *VELKÁ NOC – omalovánky*, Cesta, Brno, 2011.
43. ŠTICHAR, Bonaventura Jiří (redigoval), *Františkánské prameny. 2. : legendy o svatém Františkovi z let 1226-1235*, Ottobre 12, Velehrad, 2003¹.
44. VARCL, Ladislav, DRÁPAL, Dan, SOKOL, Jan, *Spisy apoštolských otců*, Kalich, Praha, 1986.
45. VLK, Miroslav, *Řád katechumenátu v Arcidiecézi pražské, Arcibiskupství pražské*, Praha, 2003.
46. *Všeobecné direktorium pro katechezi (VDK)*, Sekretariát ČBK, Praha, 1998, [online] URL: <http://katechet.cirkev.cz/res/data/079/008828.pdf> [1. dubna 2012].
47. ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - I. díl. Nedělní cyklus C (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus A*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2006.
48. ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - II. díl. Nedělní cyklus A (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus B*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2008.
49. ZEHNALOVÁ, Jana, *Nebraňte dětem přicházet : Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě - III. díl. Nedělní cyklus B (od začátku školního roku), celý nedělní cyklus C*, Kartuziánské nakladatelství, Brno, 2009.
50. *Zvěstování víry : Holandský katechismus*, Sít, 1998².
51. *Život z víry : Katolický katechismus*, CIVITAS, Jablonec nad Nisou, 1995.

Seznam zkratek

- Zkratky (a názvy) biblických knih podle: *Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona : Ekumenický překlad.*
- Zkratky a názvy dokumentů 2. vatikánského sněmu podle: *Dokumenty II. vatikánského koncilu.*
- **ČBK** – Česká biskupská konference.
- **ČEP** – *Písmo svaté Starého a Nového zákona : (Český) Ekumenický překlad.*
- **DH** – Denzinger Henryco, *Enchyridion Symbolorum.*
- **NRKŠ** – *Náboženský rozměr výchovy v katolické škole.*
- **KKC** – *Katechismus katolické církve.*
- **KSPA** – *Katechetické středisko Pražské arcidiecéze.*
- **PG** – *Patrologiae cursus completus : Patrologiae Graecae.*
- **STh** - *Summa theologica.*
- **UKŽ** – *Uvedení do křesťanského života.*
- **VDK** – *Všeobecné direktorium pro katechezi.*